

СБОРНИКЪТЪ

ЗА

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖИВА

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВЪЩЕНИЕ.

КНИГА XI.

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

—1894.

Съдържание.

I. Наученъ отдѣлъ.

	Стр.
В. Н. Златарски. Писмата на цариградския патриархъ Николая Мистика до българския царь Симеона	3
Д-ръ И. Бассановичъ. Къмъ епиграфиката и археологията на Горна и Долна Мизия	55
В. Добруски. Материали по археологията на България	68
Д. Е. Такеда. Нѣкогашнитѣ павликяни и сегашнитѣ католици въ Пловдивско	103
Д. Мариновъ. Чипоровци или Кипровецъ	135
В. Н. Златарски. Нови извѣстия за най-древния периодъ на българската история	145
Д-ръ Хр. Кесяковъ. Стари пътувания прѣзъ България	155
* * * Пътуване по долинитѣ на Струма, Места и Брѣгалница	195
Д. Мариновъ. Изъ историята на градъ Ломъ	251
С. Христовъ. Пиротскиятъ окръгъ и неговото население	259
Черновѣждъ. Сломени за унията на 18 декември 1860 год.	326
Гр. С. Пърличевъ. Автобиография	346
Г. Тосковъ. Тетовскитѣ наши	404
А. Тошевъ. Материали по флората на Солунско	423
Фр. Кланалекъ. Къмъ изучаването на мръжокрилитѣ и правокрилитѣ наѣкоми въ България	458
О. К. Волковъ. Свадбарскитѣ обреди на славянскитѣ народи	472
М. Драгомановъ. Забѣлки за славянскитѣ религиозно-етически легенди	511
Д-ръ В. Облакъ. Приносъ къмъ българската граматика	517
Н. Силяновъ. Редукция на звука <i>a</i> въ охридския и тетовския говори	582
И. А. Шандаровъ. Бѣлки по фонетиката на щипския говоръ	586
Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ. Константинъ Г. Фѣтиновъ, неговиятъ животъ и неговата дѣйность	591
Документи по въстанието. — 1. Писмо отъ Революционния Български комитетъ до Болградския клонъ. Съобщава Д. Николовъ	764
2. Три документа по въстанието. Текстъ и обяснения. Отъ Ст. Заимовъ	764
Материали за историята на българското възраждане	771
Наблюдения отъ Метеорологическата станция при Софийската Държавна Гимназия.	

II. Книжовенъ отдѣлъ.

Критика.

В. Облакъ. Historická mluvnice jazyka českého. Napsal Jan Gebauer. Díl. I. Hláskosloví. V Praze a ve Vídni. 1894. гол. 8°, 702	3
Д. Матовъ. П. Драгановъ, Македонско-славянскій сборникъ. Съ приложениемъ словаря. Составилъ —. Выпускъ I. С.-Петербургъ 1894. 8°, XXXIV + 238	13

III. Народни умотворения.

I.

1. Пѣсни периодически и религиозни.

a) Коледни пѣсни и благословия.

	Стр.
Отъ Карибатско, записалъ Хр. П. Константиновъ	3
„ Бургазко, „ „ „ „	4
„ Харманлийско, „ „ „ „	4
„ Търново-Сейменско, записалъ Хр. П. Константиновъ	5

b) Религиозни.

Отъ Царибродско, записалъ К. В. Друмевъ	8
---	---

2. Пѣсни изъ личния животъ.

Отъ Царибродско, записалъ К. В. Друмевъ	9
„ „ „ Цано Сталийски	13
„ Вратца, записалъ Цано Сталийски	15
„ Самоковъ, „ Д. Икимовъ	15

3. Пѣсни изъ челядния животъ.

Отъ Самоковъ, записалъ Д. Икимовъ	17
---	----

Тъжачки.

Отъ Криворѣчна Паланка, записалъ Д. П. Апостоловъ	17
„ Охридъ, записалъ Е. А. Сиространовъ	18

4. Пѣсни изъ общественя животъ.

Отъ Самоковъ, записалъ Д. Икимовъ	24
---	----

5. Пѣсни изъ политическия животъ.

Отъ Самоковско, записалъ Д. Икимовъ	25
„ Софийско, записалъ В. Л. Вълчиновъ	28
„ Царибродско, записалъ Цано Сталийски	29
„ Криворѣчна Паланка, записалъ Д. П. Апостоловъ	32
„ Горно-Джумайско, записалъ А. П. Стоиловъ	33
„ с. Галичникъ (Дебърско), записалъ Тр. Атанасовъ	37

6. Народни пѣсни съ мелодии.

Отъ Русенско, нотиралъ Р. С. Коджамановъ	42
„ Тетовско, „ А. Коневъ	51
„ Скопско, „ „ „	55
„ Паланка, „ „ „	57
„ Щипско, „ „ „	58
„ Кратовско, „ „ „	61
„ Радовишъ, „ „ „	62
„ Бумановско, „ „ „	64
„ Сърско, „ „ „	64
„ Велесъ, „ „ „	65
„ Охридско, „ „ „	66

II.

1. Тълкувания на природни явления и пр.

	Стр.
Отъ Габрово, записалъ Н. Стойковъ	67
„ Ахж-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ	72
„ Прилѣпъ, записалъ М. Цѣпенковъ	73
„ Велесъ, доставилъ Д. Матовъ	84

2. Баяния, врачувания и лѣкувания.

Отъ Велешко, доставилъ Д. Матовъ	86
„ Пирдопско, записалъ З. А. Бояджиевъ	87
„ Софийско, „ „ „ „	89
„ Троянъ, записалъ М. П. Димитровъ	90

3. Приказки за зли духове и др.

Отъ Софийско, записалъ В. Л. Вълчиновъ	91
„ Ахж-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ	94

4. Приказки за черковни лица и явления.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	96
---	----

5. Приказки изъ челядния и общественъ животъ.

Отъ Габрово и Казанлъкъ, записалъ Н. Стойковъ	101
„ Копривщица, записалъ С. Нешовъ	107
„ Щипъ, записалъ И. А. Шандаровъ	108
„ Скопско, записалъ М. Кратовалиевъ	110
„ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	112

6. Прѣдания за лица и мѣста.

Отъ Търново, записалъ П. Р. Славейковъ	114
--	-----

7. Басни (аполози).

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	120
---	-----

8. Приказки фантастически и смѣшни.

Отъ Габрово, записалъ Н. Стойковъ	132
„ Ахж-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ	138
„ Дуничка Джумал, записалъ Г. Я. Вирчевъ	140
„ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	141
„ Дебърско, „ Тр. Атанасовъ	145

9. Пословици.

Отъ Дуничко, записалъ Д. Вълчевъ	153
--	-----

10. Гатанки.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	159
„ „ „ А. П. Стоиловъ	161

11. Клетви и благословии.

Отъ Ахж-Челебийско и Рупчоско, записалъ Ст. Шишковъ	163
„ Дуничко, записалъ Д. Вълчевъ	164

	12. Дѣтински залъгалки, игри и др.	Стр.
Отъ Копривщица, записалъ С. Нешовъ		169
„ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ		172
	13. Обичаи.	
Отъ Скопско, записалъ М. Кратовалчевъ		178
	14. Материялъ за български рѣчникъ.	
Отъ Ахж-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ		180
„ Брацигово, записалъ А. Мишевъ		181
„ Западна България, записалъ Д. Мариновъ		187

Двѣ изображения изработени отъ Мървичка: женски типъ отъ Марковча и уземъ-каща въ с. Вълчедърма; осемнадесетъ изображения къмъ статията на В. Добруски, и по едно — къмъ статията на * * *, на Фр. Кланалекъ и на Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.

Поправки на по-важнитѣ забѣлѣжени погрѣшки.

Въ научния отдѣлъ.

Страница	редъ	отгорѣ	намѣсто:	чети:
145	3	„	Отъ Н. Златарски	Отъ В. Н. Златарски
146	1	„	Н. Златарски	В. Н. Златарски
148	„	„	„ „	„ „ „
150	„	„	„ „	„ „ „
152	„	„	„ „	„ „ „
154	„	„	„ „	„ „ „
344	3, 4, 5	„	догдѣто за тоя послѣдния градъ се рѣкоположи и изпрати за униатски епископъ архимандритъ Нилъ отъ гр. Русе.	догдѣто за тоя послѣдния градъ останъ за униатски епископъ Нилъ (бивши архимандритъ въ гр. Русе), когото българската екзархия бѣше рѣкоположила за епископъ при българския храмъ въ Цариградъ и напосоконъ го изпрати за привремененъ духовенъ начальникъ на православнитѣ българи, но слѣдъ малко врѣме той се объяви за униатинъ и биде назначенъ за епископъ на българскитѣ униати въ Солунъ.
640	8	„	ѣрѣѣ	ѣрѣѣѣ

Въ народнитѣ умотворения.

Страница	редъ	отгорѣ	намѣсто:	чети:
72	14	„	нак лижѣат	нак ку лижѣат
74	14	отдолу	пробулила	пробулила
76	11	отгорѣ	тѣсен	тѣсен
„	2	отдолу	нана	нана
„	11	„	сѣрртеа	сѣрртеа
96	24	отгорѣ	прокѣнѣа	прокѣнѣа
131	19	отдолу	може	може
132	6	отгорѣ	оѣде	оѣде
145	8	„	миа	миа
„	25	„	камѣли ги загинав	камѣли загинав
160	5	отдолу	петли	петлицѣ
163	2	отгорѣ	богословни	богословни
165 и 167	1	„	„	„

Автобиография.¹⁾

Отъ Гр. С. Пърличевъ.

(1830—1892).

Да пишж ли виографіѣтъ си? Да обнародвамъ ли най тън-
кы тѣ подробности на краткыя си животъ? Да се сравнж ли
съ онзи безумно-гордый калугеринъ, който прѣдъ смъртътъ си
серіозно се загрыжи да остави своитѣ бройници въ наслѣдство
на Папж, и разны другы свои вещи на разны калугерицы и
постници? Дълго време се колебаяхъ; и нито быхъ писалъ,
ако не бѣхъ увѣренъ, че виографіи тѣ сж доста полезны книжки.
Колкото и да е дързко да увѣрява човѣкъ че е рожба на еди
кого си (всекой не може зна чіе е сѣме), вѣрно е обаче че съмъ
сынъ на Ставра Пърличевъ и Маріѣ Гьоковж, родители доста
бѣдны, но честны.

Роденъ съмъ въ Охридъ на 18-й януарія 1830 спорѣдъ
едны, 1831 спорѣдъ другы. За това и рѣдко споминамъ дати:
до вчера нито въ умъ ми вхождало да пишж исторіѣ. При това
чести тѣ отъ Правителственж стърнж настжи на домъ тѣ ми
уничтожихж много мои ржкописи.

Слѣдъ мало умрѣ баща ми и ме остави шестъмѣсеченъ
младенецъ заедно съ другы двама брата и еднж сестрж, всички
маловъзрастны. Дѣдо бѣше земледѣлецъ, высокъ и бѣлобрадъ
старецъ, но трудолюбивъ; онъ всекж сжботж просеше мило-
стынж за затворници тѣ. Въ тыя милостыни, може бы, имахж
значително участіе и внучетата му. Бѣхъ едва 4 годишенъ,
когато дѣдо ми достави единъ Гърцкый Букваръ по ветшайнж тж
методж и ме изучи на имената на буквытѣ: алфа, вита и пр.,
които распознахъ въ нѣколко дена. Но когато почнж да ме учи
на сричаніе: вита алфа=ва, вита епсилонъ=ве, такво ученіе
видѣ ми се съвсѣмъ странно и мыслехъ съ слабыя си мозъкъ:
какъ е можно двѣ цѣлы думы да сж равны съ единъ слогъ?

¹⁾ Тая интересна „автовиографія“ (тѣй бѣше озаглавена тя отъ автора) ни се достави
отъ г. В. Диамандиева, който чува всички Пърличевы ржкописи, между другото единъ прѣводъ
на Ариотовия „Orlando furioso“, разни слова и пр. За да не изгуби нищо отъ своята ори-
гинальность, ние обнародваме автобиографията безъ измѣненія, както си е въ ржкописа, който
е останжлъ отъ ржката на автора. Само прѣпинателнитѣ знакове, употрѣблани отъ автора
по грѣцки начинъ, бидохж тукъ-тамъ пооправени. — Ред.

Разумѣва се, това бѣше мысль не изрѣчена съ думы. При все това, въ нѣколко дена побѣдихъ тѣзи мѣчнотѣж. Многожъ майка казваше на дѣда: а что се мѣчишь съ ово нише (младенець)? Може ли то сега да се научи на каквото и да е? Мълчи ты, казваше дѣдо, ты ничто не знаешь. Гледашь ли тѣжъ ми кѣщъ? Слѣдъ смъртъ тѣ си трѣбваше да ѣж оставѣж на сестрѣ си, зачтото ти си харичъ и нѣмашъ срѣдства да ме гледашь (призирашь) какъ что ме гледа тая. Но знаешь ли ты кому ке ѣж оставамъ? Никому! Никому! освѣтъ Григору! Дѣдо бѣше очарованъ, когато му четехъ. Всекій вечеръ ми носеше по единъ симитъ отъ двѣ пары. Но за да покажъ мрачность тѣ на тѣзи пѣрвобытны времена, ще ви разкажъ кратко една исторіѣж която ще докаже че тогава любящій убиваше любимаго, и то, невинно, безсѣзнателно: Обычай бѣше да се гори борина за освѣтление (както у Омировытѣ ирои). Свѣщникъ тѣ бѣше желѣзенъ и около 1 метръ высокъ. На него окачвахъ боринѣтѣ и тя озаряваше божиѣтѣ твари съ свѣтлинѣтѣ си, ту ослѣпительнѣ, ту съвсѣмъ блѣднѣ. Азъ обычахъ да стоѣж между свѣщника и противоположный нему зидъ, и да се взирамъ на сѣнкѣтѣ си. Това не се аресваше на дѣда и на майкѣж, които бѣхъ увѣрени, че това е опасно нѣчто и ми казвахъ: нѣмой сынокъ! оти на сѣнъ тѣ ке те вяхне желка и ке те дави. Послѣ дѣдо рецитираше едва слышно нѣколко Гърцкы молитвы и лягаше: „легни, сынокъ, при мене и гушни ме (обгърни ме); желката ке дойде.“ Азъ лягахъ при него растреперанъ и го обгъръцахъ. Онъ прѣхвърляше покрывалото прѣку своѣтѣж и моѣтѣж главы, може бы, съ цѣль да се стопли по скоро. Тога майка ми, по прѣжнему съ дѣда условію налагаше рѣжкѣтѣ си силно и бързо ту на главѣтѣж ми, ту на нозѣтѣж ми, ту на плещитѣж ми. Азъ мыслехъ че то е желката и бѣхъ въ неописуемѣж душевнѣж тѣжѣж и обгъръцахъ дѣда все по-силно и по-силно. Крѣчь вдѣрвяше рѣцѣтѣж ми. Студенъ потъ ме обливаше, едно отъ страхъ, друго отъ нѣманіе въздухъ. Узнавахъ че дѣдо се смѣеше; но азъ не се смѣехъ. „Како ке се живѣѣй?“ мыслехъ си азъ, и тая мысль останѣ царица на вѣичкытѣж ми мысли. Быдохъ принуденъ да оставѣж на стѣрнѣж оптическытѣж явленія на сѣнкѣтѣж си; но видно бѣше че здравіето ми се повреди. Естествено нервикъ, тогава станѣхъ много по раздражителенъ: „чему ми е животъ, когато имало е желкы мѣчителкы? Еда ли мало сѣж другытѣж ни мѣжкы?“

Дѣдо, като видѣ чтеніето ми свободно, ме заведе на училище и, спорѣдъ обычая, принесе на учителя, нарѣченъ Аптоле, единъ салтаръ локуми (ромбовидны млинчета) и еднѣ разноцвѣтнѣж кѣрпѣж и си отиде. Въ училище то, ветхо зданіе при гробищата, нѣмаше ни столове ни чиновове; но двѣ дългы и

тлъсты греды. Тамъ се учихъ двѣ години почти безъ никакво приключеніе. Когато снѣгътъ навалеше изобилно, дѣдо идеше на училище, ме зимаше на́рамо и ме донасяше дома: Азъ бѣхъ всекога не обуть.

Да кажемъ нѣчто и за тогашното учебно дѣло. Учителъ тѣ условенъ за 300 гроша, годишнѣ платж, сѣдеше и шіеше. Когато ученицитѣ идехж при него да си прочитатъ урока отъ Октоиха, или Фалтира, или Орелой, за да ги аллакса (да имъ даде другый урокъ), учителя продължаваше шіеніето. Всекий ученикъ, като дочиташе урока си, чекаше рѣшението на учителя, който му казваше: „Земи другото“ или: „Не!“ Къмъ пладне, заповѣдваше: „Спите,“ ны редеше единъ до другъ, наслоняваше главитѣ ни на гредитѣ, и туряше во десното ухо всекому по едно камче, за да не мърдаме. Горко на оногова, комуто бы паднѣло камчето! По тоя начинъ, учителъ тѣ, доволно сытъ и напоенъ спеше блаженъ сънь: Нерѣдко ученицитѣ му носехж ястія и питія кой отъ милость, кой отъ страхъ. Забѣлѣжѣте и това че онъ и открито просеше у ученицитѣ да му донесжтъ отъ дома си, кой едно, кой друго нѣчто и съвременно имъ казваше: „ама да не узнае татко ти.“ За да развлечемъ скукжтъ на такъвъ животъ, съ хлѣбны трошкы мамехме сълнцето да дойде по скоро до кохжтъ (време за отпускъ). Поимахме въздухъ силно и глѣбоко за да опитаме кой повече ще трае до второ поиманіе. Върху гробнитѣ плочи сѣдехме срѣщж сълнцето съ отворены книги, за да опитаме кой повече ще устои на отраженіето на сълнцевитѣ лжчи. Вѣрно е че това е причината на късогледіето ми, което накликаж на главжтъ ми несчастія, които бесполезно е да прѣброявамъ.

За да пишжтъ, ученицитѣ издигахж десното си колѣно и на него туряхж хартижтъ; а лѣвото имъ колѣно, свито, се опираше о душемето. Когато зехъ да пишж, перото ми се видѣ какъ най тежка мотыка; изобилни потове течехж по тѣлото ми, како да бѣхъ оралъ весь-день безъ почивкж. Учителъ тѣ никога не ми каза, какъ да държж перото, зачтото и нему не бѣхж казали. Тѣй и до днесъ твѣрдѣ грозенъ е начинъ тѣ, по който държж перото. По цѣлы мѣсецы азъ не рачехъ да пишж, и учителъ тѣ не ме забѣлѣжи или се приструваше че не ме забѣлѣжва. Единъ день обаче ми каза: — Камо ти писмо? — Даскале! захватихъ да пишж; но много, много испотѣхъ, и за то оставихъ. — Ты не си потенъ бре песь! и отдамна ты писмо не си далъ. Тѣй каза, ме свали на́земъ, турнж нозѣ тѣ ми въ фалакж и ми дърпнж, тѣй да кажемъ, безъ едниж 40. Незабавно се измѣкнжхъ изъ учил: и се бавехъ по улицитѣ до отпуска на ученицитѣ, та че тогава и азъ се върнжхъ у дома си; но не казахъ ничто на домашнитѣ.

Утрѣнь тж рано зехъ Октоиха си и прибѣгнѣхъ при п. Стефана, другый учитель не по-добъръ отъ Апотолета, но по прѣд-ставителень и по благогласень пѣвецъ. Тогава голѣмо стараніе се полагаше за размножаваніе на пѣвцытѣ, на църквытѣ, на Октоихытѣ, на ѱалтиритѣ. Отъ туй днесъ въ Охридъ се броятъ десеть главны църквы и безбройны малкы църквицы. Въ едны църквы не можешъ прѣброи повече отъ петинѣ посѣтители: и при все това службытѣ се вършатъ редовно. Гърцкото духовенство бѣше вдѣхнѣло на населеніето такъвъ единъ фанатизмъ, чтото въ всекж почти къщж се намираше Октоихъ или ѱалтирь. Отъ туй, още на 12 годишный си възраст азъ знаехъ изустъ Октоиха и послѣдованіето на църковното пѣніе. Знаехъ и 8-тѣхъ гласове, които и днесъ още помнѣхъ, при все что не съмъ се училъ никога на ѱалтики. Фанатизма тога бѣше такъвъ, чтото най-знатнитѣ фамиліи, Н: П: Робевы, Паунчевы и пр: истѣргвахъ сыноветѣ си отъ дѣловодителство на великѣ търговіѣ и ги поставяхъ учители за „Богъ да прости“ както тѣ казвахъ, за да ни прѣподаватъ даромъ и съ фанатическый жаръ непонятны грамматическы правила. Се растрепери Охридъ отъ еднѣ ржкопись, чійто апокрифный съчинитель потвърждаваше: 1-о че е паднѣла отъ небо. 2-о че въ петкъ не трѣба да се работи. 3-о че въ сѣботѣ, чтомъ звукне клепалото, трѣба да се остави всека работа. 4-о че който прочете туй божественно писмо, дѣлженъ е непрѣмѣнно да го прѣпише и распространява: инако гнѣвъ божій ще падне на него и на неговытѣ. Съ молбы азъ сполучихъ да прочетѣ тжзи ржкопись, даже и ѣхъ прѣписахъ и поставихъ на Св: Трапезѣ на храмъ тѣ на Св: Безсребренницы. Ефимерій п: Н: Б:, който, благодареніе на въздържаніето си още и днесъ е живъ и здравъ тѣломъ и умомъ, който отдавна бы умрѣлъ, ако постоянствоваше въ винопійството, е, ако и не множко ученъ, но здравомыслящъ и благо-разуменъ: Онъ разрѣшаваше паството си да работи безъ грызеніе свѣсти въ нѣкои праздницы. Онъ, вмѣсто да прѣпише ржкопись тж, както се надѣвахъ, ѣхъ остави бездѣйственѣхъ и туряше на нея Vѣомы. Онъ, може бы, желаше да ѣхъ тури на друго мѣсто, не толкова честно, но не рачи: фанатизма бѣше силенъ.

II. Стефанъ ме пріе радо даже и ласкаво. Онъ служеше въ църква св. Климента; а азъ какъ добъръ *Αναγνώστης* (четець) бѣхъ му нуженъ. Апотоле узна това, и се разсърди, както да бѣхъ убилъ бащѣ му, и чрѣзъ вліяніето на Митрополита Калліника, когото често разсмиваше съ буффонеритѣ си, ме грабнѣхъ, турнѣхъ нозѣтѣ ми въ фалакѣ, и ми нанесе повече отъ 40. Се върнѣхъ у дома и разказахъ на майкѣ за даскалскыя бой. Даскалъ е той, каза тя, ще біе я! Се върнѣхъ и дѣдо и ми под-

несе обыкновенныя симитъ. Съ страстны сълзы му разказахъ что пострадахъ отъ даскала; но причинитѣ на боя, разумѣва се, не му обяснихъ. — Никога даскаль не бѣе, каза дѣдо, безъ кабаатъ. Безбелли ты му си сгрѣшилъ въ нѣчто: но и ако не си сгрѣшилъ, нѣма ничто сынко. — Два пжтя ме би, дѣдо, лошо ме би, безъ милость ме би, подѣ фалакж ме би. — Нѣма ничто: който любить, мжчить, рѣче Софосъ Соломонъ. — Азъ нѣма да идж вече у Апотолета. — Ке идешъ, ке идешъ.

Наведохъ главжтж си; но не рачихъ вече да видж лицето на Апотолета; а за да не безпокоявамъ домашнитѣ, особенно дѣда, който бѣше боленъ, азъ се приструвахъ че идж на училище; А се крыехъ въ развалинитѣ на градскжтж крѣпость и тамъ читахъ и се любувахъ съ природжтж, доклѣ стане отпускъ на ученицитѣ. Всекий день прочее, въ обыкновеннитѣ часове, зимахъ книгытѣ си, а наедно съ нихъ и нѣкоя отъ оныя Еллино-църковны ржкописы на пергаменъ книги, който читахъ тѣй свободно, както печатанитѣ. Не стига това: Когато намирахъ на пжти нѣкой исписанъ листъ, былъ той малъ или голѣмъ, ржкописенъ или печатанъ, чистъ или скверенъ, не можехъ да устож на любопытството си: Трѣбаше да го взѣмж въ ржцѣ и да го прочетж еднажъ, дважъ и съ себе да го вземж.

Дѣдо, като узна че болѣеть та му нѣма да трае дълго, и че приближила му се кончината, повыка майкж и каза ѝ: Азъ умирамъ; но Господь не ке вы остави отъ ржкы. Никола и Ивана да гы кладешъ на занаетъ: Тѣ ще искарать хлѣбъ тѣ си боллукъ, боллукъ; така чтото и за тебе ще прѣостане. Зуграфинж љ условихъ за хизмежаркж у хекимъ тѣ Залокоста, който ще љ храни, ще љ облича, и ще љ дава 200 гроша на годинж. То не е мала сумма. На Григора се надѣвамъ; и ты да се надѣвашъ. Слушашъ ли? — Слушамъ, ама горко менѣ ако ми было писано да се надѣвамъ на едно дѣтенце. — Дай ми клетвж оти ке го пращашъ на училище. — Тако ми жалбы, тако ми тжгы, ке го пращамъ. — Кога така, кукята моя, покукьнината моя, лозията мои, сж ваши; и съвременно љ вржчи еднажъ кърпж въ която бѣше вързано нѣчто като пары; въ неж бѣше и худжетъ тѣ, документъ чрѣзъ който ны оставяше единствены наслѣдницы на имота си. Слушай, повтори дѣдо. — Слушамъ. — Оклетіе ви оставамъ да ме погребите съ единъ само попъ. — Господь не ке остави дѣцата ми съвѣмъ сирацы, тате! Господь ке ми ти подари здравице. — Можитъ; Господь все можитъ; но азъ съмъ дълженъ да си уредж работытѣ. И така, прости ме: много домакынка си ми была; много послушна си ми была; много честна си ми была; много си ми служила. Како истый татко си ме гледала. Много ноци безъ сънъ надъ перницжтж ми си прѣкарала. А азъ окаяникъ, за ничто и никакво,

хылядж пѣти съмь те огорчилъ: Прости ме снахо (дѣдо заплака). Богъ да прости; и ты прости ме. Тѣй каза и цѣлова му десницѣ, и насъ застави да ѣ целунемъ. — Богъ да прости.... и благослови.... тебе.... и чеда твои.... Повыкайте.... духовникъ тѣ.... и Ефимеріята.... съ причестно. Съ тичаніе най голѣмый ми братъ гы повика. Исповѣдь та не бѣше дълга. Слѣдъ неж дѣдо се причасти. Около полнощъ издѣхнѣ онъ, какъ праведникъ, тихо и незамѣтно.

Смъртъ та на дѣда ми стори дълбоко впечатленіе. Майка много пѣти ми разказваше за татка, за ранитѣ му, за нѣжностъ тѣ му, за денонощнытѣ усилія които той полагаше за да ны прѣхрани съ иглѣтѣ си; но азъ за дѣда повече жалѣхъ: него азъ познахъ; отъ него облагѣ видѣхъ. Майка ме утѣшаваше, ако и да имаше и тя великѣ нуждѣ въ утѣшеніе. Тя даже, съ истинскѣ въ Бога вѣрѣ, каза, че Господъ ще ни помогне тѣй, чтото не само мене, но и Ивана ще ны праща на училище. Чтo велишь ты, сынко Никола. — Нѣмай гайле нано: азъ ке работамъ много, много. — И азъ не по малко: усѣщамъ во себѣ силѣ голѣмѣ; ке работамъ по кѣщитѣ; работата е здравіе и честь. Тѣй като бѣхъ слабъ и нервикъ, ничто не ме утѣшаваше; но майка бѣше упражнена въ домашны и земледѣлческы работы. Она бѣше лъвица тѣломъ и душею. Мышцытѣ ѣ бѣхъ желѣзны; лицето ѣ сълнцемъ почърнѣло отъ полскытѣ трудове. Братія ми постѣпихъ въ ткачкый занаятъ, а сестра ми станѣ слугыня. Словото мамино бѣше: „ке работамъ по кѣщитѣ.“ Тѣй рѣчено, и тѣй сторено. Она още отъ вечеръ сготви ястіе за всичкы ны и ни каза: чекайте ме утрѣ къ вечеру: ке работамъ утрѣ у Танчевцы (милліонарскѣ кѣщѣ, сега испаднѣж), ке ви донесѣ и хлѣбъ и манджа, каза она. Помолихме се Богу и легнѣхме; но цѣлѣ нощъ не спяхъ. Заранъ, като се расхлади въздуха, заспахъ. Всичкы бѣхъ търгнѣли по работѣтѣ си; а азъ не гы узнахъ. Дойдохъ братія ми за обѣдъ и ме намѣрихъ още въ глѣбокъ сънѣ. — „Встани, каза Николай, ке ручаме.“ Встанѣхъ... ручахме... Брате Николай, казахъ азъ, како ке се живѣй? Сега ты ни си и татко и дѣдо. Не ми позволявашъ ли да идѣ у Танчевцы да видѣ нанѣ. — Иди братенце, каза Онъ, и ме цѣлова; но да не имъ сакашъ хлѣбъ. — Не! Не! азъ съмь сытъ, много сытъ. — Иди; но е далеко. — Ако: азъ не се уморявамъ. Търгнѣхъ и въ нѣколко минуты пройдохъ онѣжъ ужаснѣ стрѣмнинѣ, что отдѣля бащинѣ ми кѣщѣ отъ Танчевы. — Дѣ е майка? пытамъ азъ. — Сакашъ ли хлѣбъ, каза ми домакынката. — Дѣ е майка? — На езеро... пере. Се спуснѣхъ по стрѣмнѣтѣ низинѣ какъ стрѣла. Прѣди да достигнѣ жгѣлътъ на Писиновскѣтѣ улицѣ, чухъ майчины си въздыханія: Милата носеше на главѣ единъ, още мокръ, Болярскый килимъ, отъ

гръмаднаж дължинж и ширинж, съгнжтъ in octavo, килимъ, когото мьска съ трудъ бы носила. Раскъса ми се сърдцето. Като ме видѣ, тя спрѣ стенаніята си и ми направи еднж подсмивкж. — За что ты тука сынче? Но азъ плачехъ, както да бы нѣкой убилъ майкж: Омиръ каза:

„Половинж благородства Богъ отнима чловѣку,
Кой свободж си изгубилъ, който станжлъ робъ другому.“

Майка се спрѣ. — Что плачешъ сынко? — Еда ли така, нано, ке робуваме? — Сынко! казвать оти знаешъ много книгж; а ты си още малъ и не знаешъ. Знаешъ мощнѣ добро небеснытѣ ржботы; а земнытѣ не гы знаешъ: Тука на земжтж всекый е робъ. Блазѣ на оногo, что съ трудъ извышва себе си. Горко на оногo, что съ дембелство унижава себе си. Гледашъ ли онжж лѣпа кукж, въ кожто служжмъ? Тя сега бърго ке се продава; А ты, ако се трудишъ, ке ж купишъ за никаквж цѣнж. Тѣй тя проповѣдваше и съврѣменно отъ 4-тѣхъ стърны на килима крупны капкы падахж на земжтж (дрехытѣ ѳ отдавна бѣхж съврѣшено измокрены). Послѣ съ новы силы тѣргнж на горѣ по стръмнинжтж. — Майко! дай ми килима да го поносж. — Нѣ... не чинитѣ... види... килимъ тѣ не е тежкж: ты можешъ да го носишъ; но ученици да носятъ, грѣхота е. Тѣй майчината ѳ неизмѣрима любовь, и уваженіе къмъ ничтожно то ми ученіе показваше, а съврѣменно и ме утѣщаваше съ това: „килимъ тѣ не е тежкж.“

Майка вървеше боса, съ твърды и топотны крачки: тя искаше да каже: „Не съмъ уморена.“ Като стигнжхме у Танчевы, никой не ѳ дойде на помощъ да снесе отъ главжтж ѳ тежкый товаръ. Выкнж майка; никой не отговаря. „Спїятъ смъртенъ сонъ,“ каза тя, и быде принудена да възлѣзе по стръмнжтж стълбж. Тогава се появи домакынката и показа ѳ мѣсто, дѣто да сложи килима. Майка, кое съ усилие на жилисты тѣ си ржцѣ, кое съ наклоненіе главжтж напрѣдъ, сложи килима. „Господъ да ти усили рамената, каза домакынката: Гледамъ оти сега килимъ тѣ е съвсѣмъ инакжвъ, съвсѣмъ како новъ.“ Тѣй каза; безъ да ѳ покаже мѣсто да си почине, даде ѳ единъ огроменъ пещникъ и ястіе изобилно. Майка каза: „Господъ да вы чува и варди отъ зло.“ Явно че домакынката не разбра урока: може ли разбра човѣкж, съврѣшено упитъ отъ нехайство и сладострастія? Туй не малко повлія, дѣто послѣ станжхъ най буйный ис трастный членъ на оппозицижтж противъ Аристокрацижтж. Како да бѣхъ избранъ за общій отмѣститель за бѣднытѣ, всекога съмъ мразилъ, гонилъ и билъ дѣцата на богаташитѣ, на чорбаджїитѣ и на учителитѣ си, когато они постжпвахж гордо съ съученицитѣ ми. Дойдохме дома. Бѣхъ

въ уныніе. — Руча ли, сынко? — Ручахъ. — Сега иди си у даскала. Азъ не рачехъ да идж; и тѣй зехъ по обыкновенному книжкытѣ си и търгнахъ къмъ опустѣлжтж крѣпость и тамъ си четехъ, доклѣ се отпуснахъ ученицитѣ, и послѣ се върнахъ у дома. Съвѣсть та ме грызеше, дѣто лъжехъ майкж благороднж, неуморнж, добродѣтелнж, священнж майкж; и то увеличи меланхолижтж ми. Но и всичко что ме обыкаляше помогнж да ъ увеличи, тѣй като и естествено бѣхъ къмъ неж прѣдрасположенъ. Нашата собствена и всеобщата бѣдность, лица блѣдны отъ глада и нечистотж, първенцытѣ ни станжли фанариотски руфіани, съвършеното униженіе на тѣй нарѣченжтж хондрокефалскж канала, която казваше Теосъ вмѣсто Θεосъ, катадневни върволицы отъ земледѣлцы, караны въ затворъ за данъкъ, благочестиви селячани, които се покланяхъ и съ челото си біехъ килима прѣдъ сквърны, немилосивы, сребролюбцы, лицемѣрцы, страстолубцы калугеры, които (калугери) се ругаяхъ безчеловѣчно надъ самытѣ главы на поклонницытѣ си. Конака (хукюмата) бѣше близко до къщжтж ни. Тамъ почти всекий день фигурираше фалаката. Нерѣдко 20 дренови стапа се кржшехъ о плеснытѣ на униженнаго Българина. Надалечъ се слушахъ писковетѣ му, милковетѣ му. Се чудехъ какъ може да има на свѣтъ тѣ хора толко глупави чтото да обычатъ и оцѣняватъ такъвъ животъ. Бѣхъ растръсенъ какъ поетъ, който гледа зло по свѣтъ тѣ и не може го търпи. Ако бы ме видѣлъ нѣкой Психологъ бы ме заставилъ да пишж стихове; но тогава, дѣ тѣкъвъ наставникъ? И така най цвѣтнытѣ години на страстнжтж младость минжхъ въ грубо безвкусіе. Поприще нѣмахъ. Колкото рачително и да се занимавахъ съ Гърцко чтеніе (Българекото бѣше неизвѣстно) почти ничто не разбирахъ. Меланхолията ми всеедно растеше. Бѣхъ всеедно думенъ, нахмуренъ, мраченъ, како старецъ, който много пострадалъ въ живота. Въ радости, свадбы, пѣсни, танцове, меланхолията ми се усилаваше. Видѣлъ ли съмъ бѣдж каквато и да е; чулъ ли съмъ рыданіе на безсълзнж бабж надъ чуждаго мъртъвца; тутакси страстны сълзы потичахъ изъ очитѣ ми. Бѣхъ постоянно въ раздраженіе. Никоя дрѣха не ми се аресваше, ако не бѣше съвършено хубава, чиста, благокройна. Съ трѣскавж ярость раскъсвалъ съмъ дрехытѣ които осжждахъ за несъвършены. Много страдала майка отъ таквото настроеніе.

Единъ день (бѣше страстната недѣля) братъ ми принесе ми тържествено отдавна обѣщанный за Великдень новый фесъ. Като не бѣхъ никога носилъ фесъ, фесъ тѣ, тѣй като бѣше малко по широкъ отъ колкото трѣбаше, видѣ ми се несносенъ товаръ. — Врати го назадъ, казахъ на брата си. — Какооо! — Така. — Ясъ го купишь и нѣма да го вратамъ. — Ясъ нѣма да го

носамъ.“ Напрасно вси ме увѣрявахъ че фесъ ть е хубавъ прѣхубавъ и много ми прилѣга. — Не съмь ученъ да носѣхъ фесъ: по харно гологлавъ. Тогава Николай дърпнѣ ми порядоченъ бой. Боя прѣтърпѣхъ, но феса не рачихъ да носѣхъ.

При все туй по нѣкога си позволявахъ да развличамъ меланхолижтѣ си съ дѣтскы игры и опасны вѣтърничавости: Единъ день се покачихъ на сливжтѣ на съсѣднжтѣ си Талялицж и зехъ на бързо да срываамъ и ямъ плодеветѣ ѣ наедно съ костилкытѣ имъ, доклѣ се сѣти съсѣдката и выкнѣ съ пронзительный свой гласъ. Отъ страхъ и бързаніе въ слизаніето паднѣхъ отъ дървото на камни дѣто си счупихъ единъ рѣзецъ. Послѣ лежахъ опасно боленъ отъ запеченіе (костилкытѣ бѣхж останжли въ менѣ) доклѣ силенъ клистиръ ме избави отъ належащж смърть. Повече отъ две седмицы майка бѣше принудена да ме държи за мышкы за да излѣзж на двора. Като се мало пооправихъ, казахъ на майкж: „остави, не крѣпи ме: сега можахъ самъ да вървамъ.“ Но чтомъ тя ме остави, азъ паднѣхъ. — „Го! како можить да быдить!“ Вироглаво повторихъ опыта до 4 пжти, и резултата бѣше все сжщій. Тогава се увѣрихъ че съмь былъ опасно боленъ и близкъ до кончинжтѣ си.

Още здравіето ми бѣше слабо, когато се разгласи че иде въ града ни призванъ нѣкой си прочуть Еллинскый классный учитель. Казвахъ че онъ е Влахъ; и послѣ не го наричахъ инако освѣнъ „Влахъ ть“ и за дълго време слѣдъ отхожданіето му, това име бѣше равно съ „классный учитель.“ Се зарадвахъ дѣто имахъ занапрѣдъ да се занимавамъ и тѣй да отбѣгнѣ тежкжтѣ скукж, която ме гнетеше и грызеніята на съвѣсть тж си, дѣто лѣжехъ майкж. Влахъ ть, както и всичкы прѣдъ него и слѣдъ него учителя, ни прѣподаваше по два бѣдны урока на день. Казвамъ бѣдны, зачтото всѣкый урокъ състоеше отъ десетинж думы които нито ные разумѣвахме нито онъ можеше ни изясни на матерный ни языкъ. Можете си съобрази каква бѣше ползата отъ такыва учителя. И днесъ още се чудѣхъ съ крайнжтѣ си тѣрпѣливость, дѣто дългы години посѣщаваль съмь училището безъ да разумѣвамъ почти ничто. Прѣемникъ на Влахъ ть (почти всекж годинж и всеко тримѣсечіе се промѣнявахъ учителитѣ) бѣше, ако добрѣ помнѣхъ, нѣкой си Константинъ Янинецъ, нарѣченый „Куціотъ.“ Онъ учителствова три годинъ съ такво усърдіе, чтото зе да храка кръвь; но гласъ ть му, както и онзи на Влахъ ть, бѣше гласъ вопіющаго въ пустыни. Почти никой ничто не му разбираше. Онъ въ църковъ често грабеше отъ ржцѣтѣ на четцытѣ църковнытѣ книги и ме заставяше да четж. Робе му каза: Даскале! Три години ни служишь. Ти плащаме честно: удостои ны да видимъ плодъ ть на трудове тѣ ти. Учитель ть пожьлтѣ какъ смиль,

трѣбваше да послуша и за 1 мѣсець се готви за испытъ. Се наредихме около 40 ученика въ Митрополійскій салонъ. Робе почнѣ да испытва:

Ἡ μέθη τί μέρος λόγῳ εἶναι? — Ἐπίρρημα. — Τί εἶναι ἐπίρρημα? — Λέξις ἢ ὁποῖα σημαίνει ἐνέργειαν. Ученикъ тѣ безочливо отговаряше: като знаеше че ничто не знае, онѣ мыслеше че и испытатель тѣ му ничто не знае; но на третія въпросъ се отчая и замълча. Робе повыка другега. — Τό γάρ τί μέρος λόγῳ εἶναι? — Ῥῆμα. — Σχημάτισέ το. — Γαργαρέω-ῶ, γαργαρέεις-εἶς и пр. Робе се размѣя. — Τί σημαίνει τό γάρ? Ученикъ тѣ замълча. Робе повыка третяго ученика, който, како по хытѣръ, зе да изустява ораторскы-звучно грамматикѣтѣ, безъ да чака въпросы. Робе се расхохота и го спрѣ. Подобни бѣхѣ испытитѣ и на другы ученицы, доклѣ ми дойде редъ тѣ. Робе ме попыта: — Στρατηγούσης τί μέρος λόγῳ εἶναι? (онѣ испытваше само за частитѣ на рѣчѣтѣ) — Μετοχή. — Τί εἶναι μετοχή — Ἐπίθετον προσερχόμενον ἀπὸ ῥῆμα. — Τί σημαίνει προσερχόμενον? — Что излѣгвितѣ. Робе узна че разбирамъ нѣчто си и каза: Τήν δεκάτην ὥραν ἔλα εἰς τὸ μαγαζὶ νὰ ἐκλέξης μπασμᾶν διὰ φορέματα. Послѣ ме застави да спрягнѣ Στρατηγέω-ῶ и го проспрягнѣхъ бѣрзо. Очарованіето бѣше общо. Слѣдъ свѣршѣкъ тѣ, учителя ме пригѣрнѣ прѣдъ цѣлыя съборъ: Πάρλιτζε! ἐσὺ μὲ ἄσπρισες τὸ πρόσωπο = ты ми лице обѣли, и плака, плака какъ человекъ омытъ отъ безчестіе обществомъ признано. Ай наивный! Той трѣбаше да е увѣренъ че жителитѣ колкото по малко го разумѣвахъ, толко повече го уважавахъ. Тоя день пѣсни и радости на сродницѣтѣ, дѣто въ испытаніята се отличилъ единъ папагалъ. Къ вечеру отидохъ у Робевы, и ми отмѣрихъ три аршина басмѣ. Печали ты Глигоръ, ми каза братъ ми, а ясъ и басмѣ по хубавѣ ке ти купамъ и въ Янино ке те пратамъ да се учишь. Много се зарадвахъ; но сѣщѣтѣ годинѣ, внезапна смѣръ (отъ періпневмоніѣ) го грабнѣ отъ обятіята на осиротѣлѣтѣ фамиліѣ, която на него се надѣваше. За да не увеличи скѣрбъ тѣ ни, майка често идеше въ зимникъ тѣ и тамъ го оплакваше. Въ утѣшеніе ѣ казахъ: „Майко, Зарче ме кани дома си да учамъ сына му. Той ми такса 400 гроша годишнѣ платѣ, и хранѣ, и облѣкло. Филладата на седѣмчисленицѣтѣ се тѣрси отъ Святѣ горѣ: ясъ ке ѣ отпишѣ всичкѣ по три пары листѣ тѣ; а то ке стане харна сумма. Муренката наша стига до облацы. Никоя муренка въ градъ тѣ не ражда чѣрници толко голѣмы и хубавы, како нашата; Ты берешъ чѣрници тѣ така... како рѣка да не гы фатила; а ясъ ке гы продавамъ по цѣлыя градъ... — Тамо ли ке спиешъ? — Кѣдѣ? — У Зарчевцы? — Тамо ке ядамъ, ке пиѣмъ и ке спиѣмъ. — То не бѣва, Глигоре: азъ безъ тебе не могамъ. — И така нека быдитѣ; волята твоя нека быдитѣ. Майка ме стиснѣ въ обятіята си.

40 дена слѣдъ братовѣ ми смъртъ, сродници и съсѣди, споредъ обычая доидохъ у дома за възпоминаніе покойника. Ястіята што донесохъ бѣхъ изобилны, разны и вкусны тѣй, чтото ядохъ чрѣзмѣрно и не усѣцахъ че съмь прѣсыщенъ, доклѣ коремъ тѣ ми се обтегнѣ тѣй чтото сякашь ще тресне. Обаче отъ това злоупотрѣбленіе не легнахъ на постелѣж.

Спорѣдъ обѣщаніето си, почнахъ да отписвамъ Филладж тѣ съ трескавѣ дѣятелность (Това отписваніе не малко ми помогнѣ въ языка). За уроцитѣ си нѣмахъ никаквѣ грыжж; си позволявахъ даже и честы отсѣтствія. Тогава уроцитѣ бѣхъ толкова сухи чтото отсѣтствіята и не се считахъ за смъртенъ грѣхъ. Еднажъ (прѣзъ учителствованіето на Андроника Йосифчевъ, добъръ и дѣтеленъ учитель Охридѣнинъ) 4-ма ученици се съгласихме да идемъ на-поле. Тамъ, въ Далянскѣтѣ рѣкѣ, ловехме малкы ягулчета. За обѣдъ дохаждахме си у дома, а слѣдъ обѣдъ пакъ се събирахме на рѣкѣ. Какво да правимъ? Неумолима бѣше нуждата за развлеченіе; а училището бѣше ни омързнѣло. Тази игра се продѣлжи 4—5 дена. Послѣ, нѣкой си извѣсти майкѣ и тя съ горкѣ подсмивкѣ зе да ме бие по нозѣ съ драпаво дърво. Градъ тѣ се огласи отъ выковетѣ ми; но майка въ биеніето не показа милость и послѣ тури нозѣ тѣ ми въ гѣсто-соленѣ водѣ, прѣдварително приготвенѣ. Тя бѣше се рѣшила да ме исцѣри еднажъ завсегда отъ болѣсть тѣ на отсѣтствіята, и сполучи.

Дѣлго време отписвахъ Филладжтѣ. Като свършихъ дѣлото, го прѣдставихъ Евтиму Балазу, който ми го порѣча. Цѣлы часове онъ испытова, дали отписъ тѣ е точенъ: Не намѣри ни еднѣ грѣшкѣ. Онъ направи смѣткѣ (азъ смѣтаніе не знаехъ) и ми каза че трѣба да ми плати 16 гроша; но онъ постѣпи великодушно: ми даде 4 бешлъцы, които ми се видѣхъ какъ 4 милліона. Като врѣчихъ пары тѣ майци си очи тѣ ѣ блѣснѣхъ: не ради значителность тѣ на суммѣтѣ, но отъ радости че видѣла първый плодъ на трудове тѣ ми. Както видите, никой може бы, не е работилъ толко евтино, колкото азъ. Но имахме и другы срѣдства: майка развѣждаше кокошкы, а азъ продавахъ яйцата. Еднажъ, Анастасъ Серрезлія, докторъ гъркѣ, който на всеждѣ съ ентузіазмъ хвалеше моитѣ успѣхы, и всекога даромъ ме цѣреше, ме видѣ въ чаршиѣж, дѣто сѣдехъ на единъ камень, озябнѣлъ отъ студъ, и въ skutъ тѣ си държехъ десетинѣ яйца за проданъ, и ми каза по гърцкый: — Встани! — Встанѣхъ. — Колко пары гы продавашъ? — По три пары. Онъ ми плати по петъ пары. — Никога да не сѣдишь на камень. Разбра ли? — Разбрахъ. — Направи клетвѣж. И се заклехъ. — Азъ имамъ 4 сына; но тебе обичамъ повече. Не желяж да те цѣрѣж пакъ: не че жалѣж трудоветѣ си или лѣковетѣ си, но жалѣж здравіето

ти. (Хылядо поклоны прѣдъ сѣнкѣтъ му, ако и да мразеше онъ все что е българско). Явно че животъ тѣ ни не бѣше охаленъ. Но имахме и друго сръдство: прѣзъ юнія и юлія слѣдъ обѣдъ продавахъ чърници. Се надпрѣдваряхъ свѣтъ тѣ кой по напрѣдъ да купи. Много пѣти даже турцитѣ не оставяхъ християнина да купи: и тѣй всекога во време се намирахъ на училище.

Единъ день, ужасный день (3-й юлія 1840) майка паднѣ отъ чърницѣ. И днесъ, когато си напомнѣ това приключеніе, трескавы мѣхорници¹⁾ усѣщамъ по плещитѣ си, а по бедрата си едно неописуемо болѣзнено чувство: както да ми се топи лоятъ. До Бога писнѣхъ, като видѣхъ майкѣ прострѣнѣ полу-мъртвѣ. — Нѣма ничто, каза тя, поисправи главѣтъ си и видѣ сръднія пѣрстъ на десницѣтъ си искълченъ между пѣрвѣтъ и вторѣтъ фалангѣ и грозно искривенъ. Ако и да бѣше како шяна отъ паданіето, тя зе да тегли искълченый пѣрстъ съ всичкитѣ си силы, доклѣ коститѣ крѣкнѣхъ и се намѣстихъ въ физиологическо състояніе. Сега нѣмай гайле, каза тя. Съсѣдкитѣ притекохъ, ѣхъ уловихъ за мышкы, ѣхъ заведохъ въ кѣщи, ѣ послахъ и употрѣбихъ вси сръдства что имъ бѣхъ подъ рѣкы за облегченіе на пациентѣтъ. Никога прѣзъ живота си не съмъ былъ толкова тѣженъ, колкото тоя день: бѣхъ все едно при постельѣтъ ѣ. Очи тѣ ми вседно въ лице то ѣ прикованы. Майка усѣщаше больѣтъ ми, може бы повече отъ своѣтъ и болѣзнено се подсмиваше. — И това ке мине, сынко! Нашата муренка е благословена; тя е нашій аггелъ хранитель; азъ ѣхъ почитамъ за свето нѣчто. Мнозина паднѣли отъ неѣ; но никой не се убилъ. Иванъ... и той паднѣ... билемъ отъ най голѣмѣтъ высинѣ (и ми показа единъ клонъ на огромното дърво), но ми го варди Господъ: ничто не пати. Не гледашъ ли колко жены идѣтъ катадень... и зематъ отъ корѣтъ ѣ за лѣкъ противъ всекакѣвъ прыщъ?

Слѣдъ нѣколко дена майка оздравѣ и зе да работи по обыкновенному.

Какъ за утѣшеніе на минѣлитѣ ни несчастія, Митре Миладиновъ дойде да учителствува въ Охридъ. Онъ се въдвори въ дѣдовѣ ми кѣщѣ заедно съ младѣтъ си невѣстѣ. Между десеттѣхъ учители, които се промѣнявахъ прѣзъ моето въ Охридъ ученичество, ни единъ не се оказа толко полезенъ на ученицы тѣ, колкото Миладиновъ. Онъ въ всекѣ постѣпка имаше нѣчто си привлекателно. Словото течеше изъ устѣтъ му като медъ. Священъ огънь гореше въ очитѣ му. Онъ знаеше, че трѣба да ны учи на Гърцкый: инако не можеше и да се мысли.

¹⁾ Въ Охридъ и Прилѣпъ *морници* наричатъ трѣкитѣ по цѣлото тѣло. *Ред.*

Но ето той какъ ны учеше: Донеси водж = φέρε νερόν и т. н. т. До негово време не знаехме почти ничто отъ Аритметикж. По неговъ съвѣтъ старшитѣ ученици зимахме огромнытѣ три тома на Лексікона на А: Гази, се събирахме дома и прѣвождахме Плутарха на Ново-Гърцкый. Боже мой! Колко широка бѣше тога паметъта ни! Миладиновъ ны запозна и съ Италианкый языкъ. Вжтрѣ въ шесть мѣсеца прѣведохме цѣлый първый томъ на Телемаха. Испытаніята станжжж каквыто не бѣхж ставали. На всеждѣ се раздаде слухъ за цвѣтѣніето на Охридското училище. Отъ много градове и паланки на Македонія и отъ най западнѣтъ часть на Албаниѣ се стекохж ученици въ Охридъ, да се учатъ при Миладинова; но всички му се сърдехж дѣто мърсеше (не постеше). Единъ годинъ, помнж, стиснж гладъ: Майка необыкновенно натжжена ми прѣдложи да постжнж въ занаятъ. Тогава азъ се заплакахъ: никакъ не ми се щеше да оставж училището; едва тога почнжхъ да се наслаждавамъ съ непостижимытѣ Омировы хубости. — Майко! не ли е по добро да идж у Зарчевцы? — Иди, сынко; и отидохъ. Зарче заповѣда да ставятъ трапезж, ме постави при себе и ме прѣпоржча на домашнытѣ си. Като ядохъ до сыта, — Сакашь ли, каза ученолюбивый гъркоманинъ, да сѣдишь у насъ, да те гледамъ како сынъ? — Сакамъ. — Съ Андроника мой ке ходишь на училище, съ него ке се врацашъ, съ него ке ручашъ, съ него ке спиешъ, и по нѣкога ке го учишь. — Всеедно ке го учжмъ. — Да ми си живъ. Тѣй рѣчено, тѣй сторено.

Но мрачната сждба не бѣше още се уморила въ гоненіята си: Единъ день Зарчевица ме прати въ чаршиѣ да земж месо. Въ единъ невѣрнж стжпкж что направихъ въ бързаніето си, навихнж ми се ногата. Много дена куцахъ безъ да кажж никому ничто. Послѣ, болитѣ не се търпѣхж и казахъ на майкж. Тя повыка единъ бабж, която ми тури нозѣтѣ въ сапуненж. водж. Ногата отече ужасно. Слѣдъ 2—3 дена нужно бѣше да стане операція. Прибѣгнжхъ при Робе: Серрезліята не бѣше дързостенъ хирургъ. Робе проби съ нещера отежлото мѣсто (посрѣдъ свиркжтж, на вжтрешнѣтъ ѣ стърнж) и тутакси потекохж изобилно гной и кръвъ. Слѣдъ два мѣсеца се появи отокъ къмъ горнѣтъ часть на сжщжтъ кость (два пърста подъ ставъ тѣ) и пакъ Робе направи операціжтж. Зарче, или отъ страхъ да не плаща Робеву за куржтж, или ради ветхы по между имъ страсти, ме отби отъ Робева и самъ лично ме прѣпоржчи на нѣкой си дайреджи Махмудъ, който узна какъ на догадъ че между двѣтѣ раны има съобщеніе, взе дебелж синж хартіѣ, направи отъ нея цилиндрический свитѣкъ доста правиленъ, го намаза съ мехлемъ и го вѣврѣ во горнѣтъ ранж. Послѣ онъ осторожно съ двата си пърста сучеше свитѣка, доклѣ

край тъ на свитька излѣзе прѣзь другѣтъ ранж. Тържественна радостъ се появи на лицето Махмудово: За двѣ седмицы ще те исцѣрѣж, каза онъ. Зарче и азъ го прославихме по цѣлыя градъ. Азъ никога на надежди не съмъ се наслонявалъ; даже прѣзиралъ съмъ оныя что пасѣтъ вѣтрове; но въ думѣтъ Махмудовѣ твърдо повѣрвахъ. Всекий страдалецъ вѣрва че ще се окончатъ страданіята му.

За 7—8 дена Махмудъ сполучливо промѣняваше свитьцытъ; въ послѣднѣтъ визитъ онъ увѣренъ въ мъдрость тѣ си, зе да тегли свитька не твърдѣ осторожно. Чтомъ се скры въ ранжтъ горній край на свитька, долній се скъса тѣй глѣбоко, чтото ни най тънкото орждіе не бы могло да го подхване; а орждія у Махмуда нѣмаше никаквы. Най голѣмата часть отъ чуждото тѣло останж въ моето. Дойдохъ у дома и разказахъ на майкж... Охъ! како тя се расплака! Не чекахъ отъ нежъ плачь; тя бѣше необыкновенно твърдодушна; но сега, види се че тя прѣсметнж тяжесть тѣ на несчастіето. — Не плачи, наво, ке ходжмъ у Робета; той ке го извадитъ фитиль тѣ. Отидохъ у Робева; онъ нито се поиспыта да го извади и каза че самъ отъ себе фитиль тѣ ще си излѣзе прѣзь долнѣтъ ранж, нѣчто което и чудесно се сбѣднж слѣдъ 4 години. Онъ зе да затваря ранитѣ като гы гореше съ селитрино сребро (*lapis infernalis*). Верѣдъ зимж потѣхъ отъ боли. Горната рана заскоро се затвори; но долната не се затваряше. Робе знаеше че не мож да му платж ни парицж за куржтъ: Онъ ми прѣдстави безцеремонно едно свое ржкописно съчиненіе по медицинж съ заглавіе: „Тайны открыты отъ...“ и ми заповѣда да го прѣпишж на чисто. Прѣписахъ безконечното му съчиненіе у дома си: Зарчевъ домъ бѣше ми омързнжлъ. Зачто? и азъ не знаяхъ причинѣтъ. Вѣрно е обаче че тогава всичко бѣше ми омързнжло. Не обычахъ ничто на свѣтъ тѣ освѣнъ Омира и майкж и Богородицж прѣдъ кождо се покланяхме. Нито „добро утро“ казвахъ нѣкому! Се чудехъ какъ людіе можтъ живѣ въ тѣзи плачевнж долинж. Постоянната ми мысль бѣше: или съвършенство, или смърть.

Прѣписваніе то на Робевото съчиненіе бѣше дълго и мудро. За массж нито дума можеше да стане: тогава у най богатѣтъ кѣщи масса нѣмаше. Пишехъ, както на училище, т: е: държещи хартіѣтъ на десно то колѣно. Почеркъ тѣ на Робева е най прѣнебрегнжтъ, сбърканъ, отчаятелно нечеткъ. Съ неимовѣрнж търпѣливость изучихъ формѣтъ на всекж Робевж буквж, доклѣ зехъ да четж писаното му какъ собствено свое. Тѣй се трудихъ повече отъ три мѣсеца за да исплатж визитѣтъ.

Единъ день, Робе като четеше прѣписъ тѣ ми и видѣ че съмъ написалъ *ἐξεργασάμενος*, вмѣсто неговото *ἐξεργασάμενος*, ме

попыта зашто съмъ тѣй писалъ. — Тѣй трѣба, казахъ и чрѣзъ грамматикѣтъ, коѣто изустявахме, му доказахъ че тѣй трѣба да се пише. — Bravo! ми каза онъ. Тѣй тогава бѣше ны за-слѣпилъ фанатизма, чтото, които знаехъ гърцкѣтъ грамматикѣ се почитахъ за великы и священни хора.

Послѣ, М. Миладиновъ се оттегли, и азъ станхъ терзія. Слѣдъ два мѣсеца Симонъ чехларь, Охридянинъ, дойде отъ Тиранъ и каза че Тиранлитѣ търсятъ учитель за 2500 гроша. Суммата ми се видѣ огромна. — Что велишь, нано? — Ходи. Тя пригответи все что трѣба за пътуваніе, даде ми мушамы за да обвивамъ болнѣтъ си ногѣ и чрѣзъ цѣлованія по очи и бузы даде ми благословіѣтъ си. Азъ плачехъ; но нейни очи, спорѣдъ Омира, стоехъ какъ рогове или желѣзо: за да ме ободри Она крыеше сълзытѣ си.

Пристигнахъ въ Тиранъ. Тамъ ме завзе носталгія (отечественна та болѣсть): бѣхъ едва 18 годишенъ и за първый пътъ странствувахъ. Нощѣж, особенно, плачехъ по майкѣ цѣлы часове. За нейно утѣшеніе побързахъ да ѝ пишѣ че намѣрихъ въ Тиранъ една много искуснѣ бабѣ, която ми се обѣща че ще ме исцѣри съвършено. За добръ честь въ Тиранъ странствоваше и Симонъ когото почитахъ какъ бащѣ и дѣтетото му учехъ како роднаго брата. Като се свърши годината, рѣшихсе да изпълнѣ ветхото си желаніе, да идѣ въ Аѣины. Първѣтъ ноцъ что се върнѣхъ отъ чужбинѣ и спяхъ подъ бащинѣ си покрывъ се случи странно нѣчто: като излѣзохъ по полунощи, почувствовѣхъ на болнѣтъ си ногѣ необыкновеннѣ топлинѣ. Пипнѣхъ — рѣката ми се умокри. Повыкахъ майкѣ. Тя запали борина и — что да видимъ: Крѣвъ бѣше облила ногѣтъ ми и още течеше. — Бахъ; нѣма ничто, казахъ, то е отъ пътуваніето. Майкѣ брѣкнѣ въ ранѣтъ и извади едно синикаво вещество; а заедно съ него и кость до три сантиметра дългѣ съ неправилна широчинѣ (че бѣше изгнила). — Слава Господу, каза майка, излѣзе фитиль тѣ (То бѣше наистинѣ хартииннѣ Махмудовъ фитиль).

Утренъ тѣ се стекохъ дома по обычаю сродници и съсѣди. Тѣ знаехъ че желяжъ да се учѣ; но дѣ? что? какъ?

Тогдава се рѣшаваше сѣдбата ми. Не се найде ни единъ да ме посвѣтува да идѣ въ Россія; а пакъ тогдава само името на Аѣинѣ и Янино звучеше у насъ. Покойникъ Ангеле Групчевъ, най ученый тогдава мѣжъ, който какъ сродникъ мой имаше и най голѣмо надъ мене вліяніе, ме посвѣтува да пригърнѣ Медицинѣтъ. Много пъти се е случило, чтото човѣкъ, който е сторилъ много добрины, даже и на неприятели, е сторилъ обаче и неволно зло на най ближнія си. Тѣй се случи и сега. Обѣщахъ му се да се учѣ на Медицинѣ на коѣто не бѣхъ никакъ призванъ, слѣдъ: и не наклоненъ. Обѣщахъ му се, зачтото много

бѣхъ страдалъ и желаяхъ да лѣчѣ човѣчески страданія; но не знаехъ, че кой никога нѣма да успѣе въ дѣло, което не му е при сърдцѣ. Да исповѣдамъ и това: Отивахъ въ Аѳинѣ не само за да се учѣ, но и да се исцѣрѣ, тъй като мислехъ, че нѣма по свѣтъ тѣ по добри отъ Аѳинскитѣ докторы, както нѣма по свѣтъ тѣ поетъ по добъръ отъ Омира. Инако, може бы и майка не бы ме пратила.

Търгнахъ прѣзъ Августа 1849 съ 1500 гроша. На пѣти, въ село Пателе, като искахъ да прѣвежѣ ранѣтъ си, видѣхъ че теченіето на гноя бѣше сѣкнѣло и раната бѣше въ пълно заживаніе и писахъ на майкѣ.

Трѣбваше да минѣ прѣзъ Ларисѣ; пътуваніе дълго, но за то по евтино. Когато оставихме Домоко и прѣхвърлихме Турско-Гърцкитѣ граници, единъ Гъркъ търговецъ, мой спътникъ, слѣзе отъ коня и цѣлова земятъ. „Стѣпихме на Еллинскѣ земѣ,“ каза онъ. Слѣзохъ и цѣловахъ земятъ. — Боже мой! колко тази земя е чървена! — Да! зачото е упита отъ кръви. Веднага направихъ нѣколко стиха, които и декламирахъ съ пророческо въодушевленіе. Опиваніето ми се усили, когато отдалечъ видѣхъ прочутый Παρθενών.

Въ Аѳинѣ се явихъ прѣдъ университетскитѣ власти за да се запишѣ въ Μυτρώου. Ме испратихъ при Βάμβα да държѣ испытъ. Онъ ме испита само по Еллинскій, ми даде едно чудо похвалы и стѣпень „Αριστα“ Сѣщій день се записахъ Студентъ на Медицинтѣ и намѣрихъ жилището на три Робевскы юноши, ученицы на Гимназиѣтъ до които имахъ писма и аманеты. Тѣ ме запознахъ съ Г-на Ιωαννα Сапунджіевъ, Охридянинъ и вѣстникарь. Онъ като видѣ бѣдность тѣ на дрехитѣ ми и блѣдность тѣ на лицето ми (бѣхъ съвършено изнуренъ отъ пътуваніето и за дълго не можехъ да се насытѣ на хлѣбецъ) ме попыта колко пары имамъ и, като чу че имамъ хылядж гр.; се стреснѣ. — „Не ти стигатъ, каза онъ. — Стигатъ ми: Само хлѣбецъ ми трѣба. — Само съ хлѣбецъ не се живѣе — Азъ само съ хлѣбецъ до сегѣ живѣлъ съмъ. — Слушай; има тука едно богато завѣщаніе отъ единъ Македонецъ житель на Блацъ и нарѣченъ Вельо. Това завѣщаніе е обрѣчено исклучително за стипендіи на бѣдны Македончета. Почакай!“ Тѣй каза и записа. — Подпиши се. — Се подписахъ. — Дайте това прошеніе на министра Пайкосъ, дано вы приеме за стипендіантъ. Подадохъ прошеніето но по пусту: Пайко ми каза, че всичкитѣ мѣста сѣ заняты. Късно послѣ азъ се увѣрихъ, че мѣстата сѣ заняты почти исклучително отъ туземцы. Тѣй като не бѣхъ влюбенъ въ Медицинтѣ, често пишехъ стихове и ги излагахъ по чърны тѣ дъскы на университета, и съ благодареніе слушахъ похвалы; като вжсогледъ, слушахъ Физикѣ, Ботаникѣ и Химіѣ

отчаятелно-небрежно. Но най умразенъ отъ вситѣ прѣдметы бѣше ми Анатоміята. Въ Анат: Амфитеатръ, много пжти единъ и сжщій лешъ лежеше повече отъ 10 дена, и то заради нѣманье другый. Тамъ очевидны бѣхж човѣчески тѣ жалкости, които ми правехж повече впечатленіе нежели смрадната воня; не само самъ азъ не ядохъ месо, нѣ и другыго да видж дѣто яде не можехъ търпи. Единъ день ни донесохж прѣсенъ лешъ на аггеловиднж женж. Зехъ да обдумвамъ нѣкой и другый стихъ, когато влѣзе въ стажтж прочутый Анатомистъ Дамъанъ родомъ изъ Костуръ. Отъ радости блъснхжх му очитѣ. Онъ удари тържественно лешъ тѣ по бедрото за да покаже че е влюбенъ въ Наукжтж. Незабавно излѣзохъ отъ стажтж. Никой ничто не ми забѣлѣжи: Студентитѣ бѣхж неограничено свободни и необвезани подъ никакво задълженіе. Профессоритѣ само прѣподавахж, а никога не испытвахж. Тѣ ни диктувахж отъ ржкописитѣ си (почти вси прѣдмети бѣхж ржкописни), а ные пишехме. Чтомъ чуехъ нѣкожъ язычнж нхнж погрѣшкж, ми се струваше че небото пада и често си позволявахъ да ѣж поправж. Разумѣва се че азъ пишехъ най бързо и най чисто. Дългытѣ ми въ Охридъ прѣписванія въ това ми помогнхжх. А за языка азъ имахъ право да мислж че на много профессора могж за дълго време да имъ прѣподавамъ. Нито можеше инако да бжде: Гърцката политика бѣше: да знаемъ само Гърцкый, а — ничто друго. Олимпіосъ профессоръ на Хирургіжтж, който ме лѣчеше даромъ (горнята рана бѣше ми се подновила) ми забѣлѣжи още отъ начало на годинжтж че подобрѣ е да се зацѣпж въ филологіжтж; но чърна бѣше орисницата ми и ме повлече.

Не обычахъ съученицы тѣ си. Въ всекож имъ думж се трудехъ да намѣрж гордость. На истинж, тѣ, ако и да се надграбвахж вси надъ ржкописитѣ ми за да си прѣнишжтж, но заради Българското ми произношеніе и заради бѣдността на дрехытѣ ми, постѣпвахж почти прѣзрително съ мене. Когато Костурскытѣ майстори вървехж къ вечеру прѣдъ университета и си говорехж Българскый, тѣ (съученицитѣ ми) казвахж: „*ἰδοὺ τὰ βόδια* = ево ти минжтѣ воловетѣ.“ Късаше ми се сърдцето. Оскърбенъ въ народното честолюбіе, тлѣхъ отъ гнѣва и не можехъ да го излѣж...

Къмъ срѣджтж на учебнжтж годинж, прѣди да се довършжтѣ парицытѣ ми, прѣдложихъ на Робевы да имъ прѣподавамъ Френскый. Тѣ имахж учитель Французинъ, когото никакъ не разумѣвахж. Азъ бѣхъ готовъ да имъ прѣподавамъ за половинж платж. Робевы пріехж, и азъ бѣхъ честитъ.

На 25 Марта 1850 бѣхж призвани на конкуренціж вситѣ Еллинскы поети. Оффицаръ Залокоста се призна за най даровитъ отъ вси и царь Оѳонъ тури лавровый вѣнецъ на главжтж

му. Онъ бѣше доста слабъ и жълтичккъ отъ занимаѣята си. На музикж, на расходж, кждѣто бѣше той, тамъ и азъ; бѣхъ му како сѣжтникъ. Се чудехъ какъ човѣкъ толко ничтоженъ видомъ може да бжде вѣнчанъ поетъ. Се взирахъ въ него съ благоговѣніе. Можехъ ли азъ да не говѣж, когато вси пѣрстомъ го показвахъ и хвалехъ? „Нѣма Еллинъ по честить отъ него; царь Оѳонъ, който го вѣнча, не е ничто прѣдъ него. Императори что тріумфирали за славны побѣды, не сж ничто прѣдъ него. За него и земный животъ е рай.“

За обезгрыженіе на майкж писахъ ѣ че азъ, слава Богу, въ Аѳинж добывамъ по нѣкож и другж парицж, и притурихъ даже отъ дѣ и какъ добывамъ. Писмото си приключихъ въ Робевскытѣ: Такава была е всекога наивность та ми. Робевы въ Охридъ распечатихъ не само своитѣ но и майчино ми писмо и въ часъ заповѣдахъ на дѣтцата си да се учать френскый у французина: Дѣтца та ме оставихъ.

Бѣше ме посѣтила пуста та Бѣдность, чахотлива и люта какъ оса, съ косы расплетены, съ лице смугло-блѣдно, съ очи горящи въ глѣбоки впадины.

На Г-на К: И: прѣписахъ цѣлжтж философіж на Іоанна Філіповъ за два таллира: Такво бѣше условіето; но когато гы зехъ, искахъ да го ударж съ нихъ по лице. „Търпи душо“ казахъ си азъ: има и по зло.

Наистинж друго зло ме постигнаж: Г-нъ М., който бѣше ми далъ най мрачнжтж стайцж на кжщжтж си подъ наемъ (петъ драхмы на мѣсець) като видѣ че не можъ вечъ редовно да му плащамъ, каза ми: — „Има тука единъ докторъ, искренъ мой пріятель: Да идемъ при него да те види да не си боленъ. — Азъ си имамъ докторы, които ме лѣчатъ даромъ. — И той даромъ ще те лѣчи. — Не съмъ боленъ. — Си! Си! како не си!“ И имаше право: азъ бѣхъ боленъ отъ бѣдности. Г: М: като видѣ че не щж да идж при неговия Докторъ, го доведе самъ у дома. Доктора испыта благороднытѣ органы и гы намѣри съвършено здравы; даже и болната ми нога функционираше тѣй сжщо, както здравата. При все това онъ ми каза: „Сега се свършва учебната година и вси студенти ще се распѣрснжтж: Добрѣ е да си идешъ у дома. Увѣрявамъ Вы че пжтуваніето ще ви бжде много полезно.“ Азъ знаехъ твърдѣ добрѣ че трѣба да се махнж отъ кжщжтж и въобще отъ Аѳинж; но дѣ да намѣрж пжтны разноскы? Божій промыслъ всичко устроява. Г-нъ Коста Симовикъ Бытолчанинъ се готвеше да си иде у дома и ми даде колкото трѣбвахъ пары за пжтуваніе съ надеждж че за скоро ще му гы платж. Пуста надежда! Симовикъ трѣбаше да чака дълго време.

Търгнахме съ пароходъ прѣзъ маія 1850. Занимавахме третото положеніе, ковертѣжъ. Валя силенъ дѣждъ. День и ноць безсъненъ, съ отворенъ шатъръ сѣдехъ надъ книгытѣ си за дагы упазѣ отъ мокротѣ. Като стигнахъ у дома, майка ми забѣлѣжи че коремъ тѣ ми е по голѣмъ отъ обыкновенното; но отечественный въздухъ скоро ме оправя. Молихъ Охридскытѣ първенцы да ме приемѣтъ да имъ служѣ въ училището; но тые бѣхъ си условили учителя (Тогава единъ само учитель намаше всичкытѣ классове). За 3000 гр: се условихъ въ Бѣлицѣ за пѣвецъ и учитель (Звукаръ и классенъ). Тамъ природата видѣ ми се чудесно хубава. Скромный, синій подлѣскъ (менекше), който балзамираше въздуха съ упивателнѣжъ си миризмѣ, богатытѣ конопища обработаны отъ неуморны домакынкы, силната по край потока растителность, дѣто се свѣткахъ безбройны свѣтулки, высокытѣ ябълшници нагнѣты подъ тяжесть тѣ на неимовѣрно голѣмы и вкусны ябълка ме заставихъ да стихотворствувамъ и безъ да щѣ. Тамъ служихъ двѣ годинѣ; но понеже тѣлесната чистота тамъ бѣше много прѣнебрѣгнѣта и бѣхъ често принуждаванъ да идѣ пѣшь въ Охридъ, за да се отървѣ отъ нечисты насѣкомы, ми омързнѣ Бѣличкото общество и търгнахъ за Бытолъ да търсѣ късметъ. Тамъ принесохъ една Охридскѣ лѣтницѣ Г-ну Симовичу и му платихъ около 240 гроша. Тамъ три мѣсецы сѣдохъ на ханъ, и късметъ още не се явяше. Отидохъ въ Прилѣпъ и казахъ Г-ну Х: И: „Дошълъ съмъ да Ви служѣ за никаквѣ цѣнѣ: не ще ли ме приемете? — Те приемаме; но колко сакашь? — 3000 гр. — Ные ке ти дайме 2500 гр. — Съвсѣмъ мало ми давате. — Доста ти е. — Примамъ; но контратъ не Ви давамъ. — Что трѣбать контрати бланъ.“ Слѣдъ петъ мѣсецы получихъ отъ Охридскытѣ първенцы писмо, съ което ме канехъ да имъ служѣ за 3600 гр. годишнинѣ. Имахъ за зиманіе отъ Епитропа въ Прилѣпъ около 400 гр., които нито дързихъ да потърсѣ, и незабавно търгнахъ. Посрѣдъ чаршиѣ Г-нъ Х: И: запрѣ кыраджіята ми, ласкателно ме хванѣ за рѣжъ, ме посади въ магазѣтѣ си. — „Кждѣ вака, сынко? — Въ Охридъ. — Зачто? — За учитель. — Колко ке ти дадатъ? — 3600. — Немой, сынко: ные ке ти дайме 4000. — Не быдва. — Ке ти дайме 4500. — Не быдва. — Ке ти дайме 5000. — Не быдва.“ Х: И урони нѣколко сълзы.

Въ Охридъ служихъ шесть годинѣ. Сега вече имахъ повече отъ 5000 гр. — Нано! ке ходамъ въ Аѣинѣ. — Ходи, сынко: кждѣ ти е добро ходи. Търгнахъ и прѣзъ Августа 1859 пристигнахъ и се записахъ второгодишенъ студентъ на Медицинѣжъ, но, разумѣва се, пишехъ и стихове: Тога бѣхъ започнѣлъ поемѣтъ си „*O Αρματολός*.“ Знаехъ че трѣбаше да се прѣдаде поемата на испытателижъ комисіѣ най-късно на 13-й

Февр; но не знаехъ че подписа тѣ на съчинителя трѣба да се намира въ затворенъ пликъ надъ когото да фигурира единъ отъ най добрытѣ стихове на съчиненіето му; и тѣй ъж подадохъ (поемжтж) подписанж просто: Г: Σ: Π: На 25 Марта 1860, прѣдсѣдателя на комисіѣжтж Г-нъ Раггависъ, прѣдъ многобройнж публикж зе да оцѣнява прѣдставенытѣ поемы, като почнж отъ най слабитѣ. На чело на публикжтж фигурирахж Г-нъ Орфинидисъ признанъ и вѣнчанъ поетъ и Вернардакисъ профессоръ на филологіѣжтж, обата свѣтло весело и твърдо увѣрени че ще получатъ вѣнецъ тѣ, или поне паричнжтж наградж. За мене, както и за безбройны други зрители, столъ, разумѣва се, нѣмаше. Но когато Раггависъ каза: „най послѣ имаме еднж поемж, много по малкж отъ другытѣ и надписанж „*Ἀρματολός*“ тогава усѣтихъ въ себѣ едно неописано вълненіе, каквото никога не съмъ усѣщаль; тогава никой не бы ме позналъ: бѣхъ вѣнъ отъ себе си: явно че мой бѣше вѣнецъ тѣ.

Подробно описвамъ тѣзи обстоятелства за да знажтъ юношитѣ че чрѣзмѣрната радость е по убійствена отъ скърбъ тж. Нека знажтъ и това че не пишж отъ собственж свож гордость, но за възвышеніе на народнжтж. До толкова ные Българе сме были ругани и прѣзрѣни отъ вситѣ народности, чтото време е вече да се опомнимъ. Като чете човѣкъ народнытѣ ни пѣсни, дѣто всека хубавица се нарича Гъркыня, неволно ще заключи, че клетото самопрѣзрѣніе е знакъ на Българщинжтж. Време е да се покажемъ хора между хората. Българско то трудолюбіе рѣдко се намира въ другытѣ народы; то ны е облагородило; то е было, е, и ще бжде наше спасеніе. Ако е истина, че бездѣліето е майка на вситѣ зла, то тѣй сжщо истинно е, че трудъ тѣ е баща на вситѣ добрины. Какво прѣимжщество можтъ да имжтъ прѣдъ насъ другытѣ народности? Като слушалъ съмъ всеобщитѣ надъ Българщинжтж руганія, цѣлый животъ съмъ прѣкараль съ мысль тж че не струвамъ ничто. Тази сжща мысль ме отстранявала отъ най высокытѣ кръгове на обществото, безъ които никой не быва знаменитъ гражданинъ нито писатель. Вѣрно е че гордѣливый никога не прокопеува; но вѣрно е такожде че и който прѣзира себе си е самоубійца. Първыя грѣхъ, разбира се, е по опасенъ; но ные Българе трѣба да се пазимъ повече отъ вторыя: трѣба да уповаваме на силтѣ си, на трудоветѣ си.

Послѣ, Раггависъ указа на нѣкои недостаткы на *Ἀρματολός*: Друго волненіе противно на първото. Послѣ загърмѣхж въ устжтж му звучны похвалы, каквыто никога не бѣхж были чуваны прѣзъ минжлытѣ десетъ годинъ на поетическый подвигъ: Трете най силно и убійствено волненіе.

Дълго, даже и неприлично би било да пишж все что се казало за *Ἀρματολός* въ тържеството и послѣ въ вѣстници: цѣль томъ не стига. Любопытный може да прочете тогава издаваемото Периодическо Списание „*Πανδώρα*“ или „*Νέα Πανδώρα*“ не добрѣ помнж че въ неж Раггависъ вмѣсти цѣлото изложение на испытателнжтж Коммисиѣ.

Най послѣ, Раггависъ каза: Испыт: комисія явява че тжъз годинж тжзи послѣднжх поемж жж счита за първж и дава вѣнца на „*Ἀρματολός*.“ Онъ не каза и „паричнжтж наградж.“ Зачто? Вѣнецъ тъ стоеше на великолѣпно украшенж массж прѣдъ Раггависъ; но Онъ не ме повыка да ми го даде прѣдъ публикжтж, както ставаше другытѣ години; зачто? Главната причинж е, че не му миришеж на гърцкый звучащитѣ въ поемжтж имена: *Στάϊκος*, *Ῥάδος*, *Νέδα*, *Γάλεσκι*, *Ῥέκα*.

Не явихъ никому радость тж си и се оттеглихъ прѣди да се распърсне събранието. Единъ мой съученикъ ме стигнж (вървехъ бавно) — Да не страдашь отъ нѣчто? — Да! отъ тупанія на сърдцето. — И азъ тоже: Ела ще те поведж на лукантж: Днесъ имамъ да те частж: Еллинската литература се се сдобы съ извънреднжх поемж. Онъ ме взе алабраца. — Напротивъ, му казахъ, азъ имамъ да Вы частж. Отидохме у Варнавж, прочутый тогава готвачъ. Се смаяхъ, като се огледахъ въ огромното тамъ стъкло: Приличахъ на човѣкъ истлѣлъ отъ тригодишнж трескж. За себе поржчахъ рыбнж чорбж, любимото си ястие; Съркнжхъ единъ пжтъ, а вторично не могахъ да вкусж: Останж ястието непокътнжто. Послѣ отидохъ у Раггависъ и му явихъ че съмъ съчинитель тъ на „*Ἀρματολός*.“ Онъ ме пріе много ласкаво и съ тържественъ гласъ повыка госпожжтж си и ме прѣпоржча. — Вы посвятихте половинжтж на награджтж на каквото и да е благочестиво дѣло. — Да! тѣй писахъ и не се отрицамъ. — Тая щедрость много вы прѣпоржча; а другжтж половинж?... Тоя страненъ въпросъ ме учуди. — За другжтж половинж, прибави Онъ, Вы не писахте ничто. — Другата половина трѣба за менъ: не съмъ богатъ. Видно бѣше че отговоръ тъ не му се ареса и Онъ замълча... — Чухте ли каквы похвалы азъ Ви сплетохъ? — Да! Вамъ нито можно е да говорите противъ съвѣсть тж си.... Тутакси Онъ узна суровость тж на отговора. — Отъ каквж сте възрастъ? — 30 годишенъ. — Отъ каквж сте народность? — Българинъ. — Не е можно Българинъ да има чърны косы и чърны очи. На това не отговорихъ; но приковахъ очитѣ си въ неговытѣ; Онъ наведе своитѣ. — Не ли Вы сами отъ амвона казахте, че отъ произношеніето на еднж само думж можете да познаете всекого дали е Еллинъ или не; а азъ нито думжтж *Ελλινъ* не могж да произнесж както Вы жж произнасяте.

Раггависъ онѣмѣ. Разговоръ тѣ станж несносенъ, и се оттеглихъ. Слѣдъ три дена ме повыкахъ универ: власти: Първый въпросъ бѣше: Отъ каквж сте народность? — Българинъ. За мълчахъ. — Можете ли изусти нѣколко стиха на „*Ἀρματολός*“? — Всичкитѣ, ако щете: и почнахъ да изустявамъ. — Стига, ми казахъ. — Но съ това не можете се увѣри, че стихотвореніето е собствено мое: азъ и чужди стихотворенія изустявамъ: За да се увѣрите, дайте ми темж, каквжто щете, и върху неж да сложж нѣколко стихове. Останжхъ смаяни: Тѣ бѣхж напълно увѣрени че стихотвореніето не може да бжде¹⁾ мое. — Искашь ли да те пратимъ въ Оксфордъ или въ Берлинъ да се учишь на общи счетъ? . . . Узнахъ че цѣль та имъ бѣше да ме посвятятъ на Гърцкж службж и казахъ: Нужда велика е да идж у дома си.

Встанж Ректора и ми подаде лавржтж, отъ кожто висехъ свилени корделлы съ краскытѣ на Еллинското знаме, и ми прѣброя 500 драхмы. — Другытѣ 500, каза онъ, съгласно съ Вашето писмо, гы подарихме на единъ твърдѣ бѣденъ студентъ на Богословіето. — Добрѣ сте направили, дѣто не сте позволили да познаж този Богословъ: ще се срѣщаме тука всекий день съ него и ще се срамуваме другъ отъ друга.

Наградата бѣше въ сребро, когато трѣбаше да бжде въ злато. Като напълнихъ всички тѣ си джепове (кърпа нѣмахъ) съ пары, „Тѣ ме считатъ за хамалинъ“ казахъ си въ себѣ. Послѣ Ректоръ тѣ ми подаде и ржкописъ тѣ и каза: „печатайте го скоро; че публиката съ нетърпѣніе чека“ . . .

Тоя сжщій день Орфанидисъ ме покани да идж у дома му съ ржкописа. Отидохъ (че онъ ми бѣше учитель); онъ го прочете съ голѣмо напряженіе, како да желаеше да намѣри нѣкож погрѣшкж, поне правописателнж. Послѣ онъ ми говори *sans façons*: „Има много ученици, които въ Аѣинж добыватъ вмѣсто ученіе развратъ; има други пратени за другж наукж, а се занимаватъ съ другж. Тѣ не мислятъ никога че трѣба да държатъ испытъ и че въ испытата най добри ученици се сбиватъ, зачтото се намиратъ въ страдателно положеніе. Узнахъ на кждѣ мѣритъ Орфанидисъ, взехъ си ржкописа и се оттеглихъ. При излизаніето ме срѣщнж П: *Ψαρῆς* мой съученикъ. — Зачто ты тука у тоя развратникъ? (Орфанидисъ бѣше мразенъ заради прѣжнѣто си поведеніе). Казахъ му причинжтж. — Да живѣешь! ты му . . . даде плесницж, каквжто . . . Но знаешь ли? — Какво? — Обща радость е въ Аѣинж че ни се явилъ *δεύτερος Ὀμηρος*; Тѣй поне казва баща ми. (Баща му бѣше Гимназіархъ, който, чтомъ видѣ ржкописитѣ ми благоволи да се познакоми съ мене, и многожж ме канеше у дома си, и прѣдъ многочленното си домородство

¹⁾ Не достига не? — Ред.

обычаше да ме хвали заради скромность). — Не дѣй така говори: Страхъ ми е да не се възгордѣж; Страхъ ми е отъ пѣсьнь тж Вашж какъ отъ Сиринскжтж. Искашъ да ме издигнешъ на высинж, както орелътъ — желекжтж; но опасно е паденіе отъ високо. — Ну! за това и баща ми те обича, както мене, зачтото не се гордѣшъ.

Единъ день изяви желаніе да ме познае Міхаилъ Потлѣс (Бодле, Охриданинъ, отличенъ юристъ и Министръ правосѣдія). Онъ бѣше, противъ своя характеръ, много веселъ, и се чудеше съ можтж апатіж, ужасно и болѣзнено студенж. Излишно е да разказвамъ все что си говорихме.

Доклѣ се печатеше „*Ἀρματολός*“ се издаде указъ отъ Оѳона да получавамъ 35 драхмы, мѣсечнж пенсіж. Тоя указъ, отъ когото никога не рачихъ да се възползувамъ, както и всичкытѣ ми документи, и нѣколко поетически и прозаическы съчиненія гы прѣдадохъ въ Софіж на покойника Висковскый, тогашній директоръ на библиотекжтж, въ присѣтствіе на неговыя помощникъ, Г-на Синвирскый, на съхраненіе. Онъ гы тури въ стажтж на Дирекціжтж. Сега нито знаж каква сѣдба постигнж многогодишнытѣ ми трудове.

Не се забави и подаръкъ тъ (60 #) отъ Евангелисъ Запж, комуто, по съвѣтъ тъ на Ивана Сапунжіевъ, посветихъ поемжтж си, като на основатель на новытѣ Олимпійскы подвизы.

Прѣди да се издаде поемата ми, слѣдваше полемика между Орфанидисъ и Раггависъ. Раггависъ отговаряше; и азъ не оставахъ назадъ. Видно че отговоритѣ жегнжхж Орфанидиса: Онъ пакъ, какъ профессоръ, ме повыка у дома си. Съ цѣль да ми вдѣхне умразж противъ Раггависа, онъ ми каза; Постоянно проповѣдвамъ и устно и писменно, че ты, г-не, имашъ *αἰσθητικὴ καλῆ* = добъръ вкусъ; А Раггависъ вчера въ Профессорскжтж стаж те нарѣче *βλάξ* = глупецъ. — Вѣрвамъ; то си има причинитѣ си. Но какъ може да ме нарѣче „глупецъ“ оня сжщій, който писменно, прѣдъ цѣлыя свѣтъ, ме сравни съ Паррасія и съ Фидія, и казва че „*Ἀρματολός*“ е произведеніе на чудотворно длато, и че всекий тамъ стихъ е чистъ бисеръ? Не е ли глупецъ онзи, който си противорѣчи? Охъ! Кѣлко азъ прѣзирамъ таквыя сжщества! Даже и похвалытѣ му азъ прѣзирамъ. — Не дѣй говори така: Онъ до небесе те възвыси. — Да! Но онъ не съгледа въ поемжтж ми творчество въ кованіе новы думы: Ν: Π: *Κρῶπληθής, σφριγηλή*. Онъ похвали чрѣзмѣрно и распалено малкытѣ прѣимжщества, а най великото прѣимжщество, нито го похвали, нито го усѣти. — Зачто прочее му помагате и пишете противъ мене? — Искахте ли Вамъ да помагамъ? Като пишете противъ Раггависа, значи че не удобрявате рѣшеніето на цѣлжтж комисіж; а тая Ви постжпка е прямо докаченіе

противъ мене. (Единъ отъ комисаритѣ бѣше и С: Куманудисъ, родомъ отъ Одринъ, който отъ произношеніето се познаваше, че не е Гръкъ. Онъ бѣше отличенъ Еллинистъ и Латинистъ и похваленъ поетъ).

Сега вече имахъ пары, колкото никога не бѣхъ виждалъ и си позволявахъ да посѣщавамъ и кафене, и театръ и добры гостилници; но стомахъ тѣ ми, който до прѣди мѣсець лесно смилаше огромны количества хлѣбъ, сега вече бѣше съвършено слабъ. Како всеки юноша, како всеки новообогатѣль човѣкъ, не отдавахъ никаквж цѣнж на паритѣ, и ги точехъ безсмысленно; но съврременно и казвахъ си: Пърличевъ! Не точи така! Да не те посѣти блѣдноликата.

Слѣдъ вѣколко мѣсеца наистинж бѣдность та пакъ ме посѣти; Но като бѣхъ напълно увѣренъ, че чрѣзъ ново нѣкое стихотвореніе ще добыжъ пары, бѣдность та не ме плашеше толко, колкото общата противъ мене умраза на Аѳинянитѣ, която отъ день на день се увеличаваше. Тѣ ме обычахъ много и много повече отъ сына и брата, доклѣ се надѣвахъ че въ сърдцето си ще дамъ мѣсто на Гърцкытѣ идеи, на Еллинскый духъ; но като видѣхъ че азъ обычамъ народность тж си повече отъ живота си, всички, както по условію, ме изоставихъ; никой мой пріятель, ни съученикъ, ни съотечественникъ не ме поздравяше. Единъ само Якимъ Сапунджіевъ останж ми вѣренъ. Съ него често се разговаряхме за отечество.

Турихъ основж на другж поемж, несравненно по голѣмж отъ Ἀριτωλός и надписанж „Σκευδέρπεις“ надъ която работихъ почти годинж; но, не знаж за каквж причинж, празникъ тѣ на поетитѣ, който отъ 1850, до 1860 се празнуваше редовно всекж годинж, не се отпразднова въ 1861 г.

Единъ день Діаконъ тѣ на Русскытж въ Аѳинж църквж съ много нажаленъ тонъ ми каза: Погынжхж въ Цариградскытѣ тъмници братія Миладинови и . . . може бы отровени: Това четохъ днесъ въ „Дунавскый лебедъ.“ Останжхъ какъ статуя недвижимъ и безотвѣтенъ; но сърдцето ми кълнеше Гърцкото духовенство.

Прибрахъ вещитѣ си. Поемжтж „Σκευδέρπεις“ оставихъ на Г-на И: Сапунджіевъ, го молихъ да ѣж подаде на комисіѣтж не по късно отъ 13 февр. и търгнахъ съ твърдо рѣшеніе да гынж или да отмъстж за Миладиновы.

Стигнахъ въ Охридъ. Классенъ учитель другый нѣмаше; но първенцитѣ държехж училището затворено и не ми прѣдлагахъ службж, доклѣ получихъ писмо, чрѣзъ което Клисуряне ме канехъ да имъ учителствувамъ съ 10000 годишнинж. Распърснжхъ това извѣстіе въ града. Тутакси Стефанъ Папа, инакъ нарѣченый Владыковъ, най влиятелный въ Охридъ чорбаджія, който видомъ и умомъ приличаше на историческыя Richelieu и

бѣше гонитель на все что е Българско (че бѣше законенъ наслѣдникъ на Митрополита Каллініка) повыка у дома си първенцытѣ и мене и ми каза: — Истина ли е че Клиссуряне ти давали 10000 гр: — Да! и му показахъ писмото. — Ные нѣмаме силж да ти дадемъ повече отъ 6000; но те молиме да не оставяшь татковинжтж и т: н: т: (Онъ имаше три сына и искаше да си ги възпита съ градскы пары). Безъ никакво колебаніе казахъ, че прѣдпочитамъ 6-тѣхъ хыляды Охридскы прѣдъ 10-тѣхъ Клиссурскы. Видно бѣше у всички задоволство. — Донесѣте... да му направѣж контратъ и да му се подпишемъ. — Не е нужда: имамъ вѣрж на думжтж Ви. — Ето чоекъ! Аферимъ на той что го училъ. — Ето ти даскалъ, прибави Стефанъ Владыковъ, какъвто трѣба, а не както И: С: който ни прѣдстави за подписване единъ контратъ по дългъ отъ газеттж, контратъ съ 24 члена.

На истинж това мое довѣріе и безсребренничество бѣхж, може бы, самытѣ причины на дългото ми въ Охридъ служеніе, прѣзъ което съ помощъ тж на Якыма Сапунджіевъ побългарихме съвсѣмъ погърченый г. Охридъ.

Съ ентузіазмъ каза ми Стефанъ Владыковъ: — Встани, ржкувай се: Дълженъ бѣше всекий новоусловенный учитель да се ржкува съ условителитѣ, както нова невѣста е длжна да цѣлува на гоститѣ десницж па макаръ и крастава да е. Се ржкувахъ първо съ Стефана Владыковъ и усѣтихъ въ ржкжтж си тяжесть. — „Никому до днесъ, каза онъ, не съмъ прѣдплащаль; но тебѣ ке ти прѣдплащамъ заради честность тж твож.“ Като ме гледаше смиренъ и срамежливъ, Онъ вѣрваше че отъ уваженіе къмъ него съмъ такъвъ; нито можеше помисли какъвъ пламень гори въ грждитѣ ми и че не могж да обыкнж човѣка, който съ обвиненія клеветническы уби моего учителя: Толкова онъ уповаваше на силжтж си; Толкова онъ бѣше вліятеленъ, не обзорно-грозенъ, блаженно-безгрыженъ; но не бѣше и психологъ.

Тога първо се удостоихъ да направѣж майцѣ си бундж (дългж сукненж дрехж подвитж съ кожухъ). Когато ѝ ѣж поднесохъ, много пжти ме цѣлунж: она никога не бѣше носила таквж дрехж. Облѣче си ѣж и излѣзе по улицжтж. Постжпката ѝ бѣше аггелскы гордѣлива. Райска подсмивка растегваше набърченитѣ ѝ устны: както вѣрваше въ Бога, тѣй сжщо вѣрваше че и вси съсѣдки ще се радватъ наедно съ неж. Ни единъ день въ живота си не былъ съмъ толкова блаженъ, колкото той день. Жены и дѣвойкы ѣж обыколихж и се оттеглихъ.

Кои бѣхж причинитѣ на това общо къмъ майкж почитаніе?

Да Ви разкажж нѣколко отъ нихъ.

Върлувало ли дѣте въ нѣкожж кжщж? Майка бѣше поканена да го вразуми. Скарали ли се невѣста съ всекървж, или

деверь съ снахъ, или ятърва съ ятървж? Тамъ майка призвана. Както тѣлото ѝ бѣше желѣзно, тѣй и выкъ тѣ ѝ бѣше генералскый. Треперехъ отъ нежъ развратнитѣ. Разболѣлъ ли се нѣкой? Никой не можеше го окуражи, както майка. Когато хирургъ тѣ отъ немареніе оставяше болныя да тлѣе отъ трескъ, доклѣ се появи глава на отока, майка съ изостренж боринж правеше операціѣжтж, изваждаше легены гной и получаваше благословіи. Чудесно нѣчто! Нейнытѣ куры никога не се по-мрачихъ отъ несполукж: Колкото Ескулапъ мразеше мене, толко обичаше нежъ.

Многажъ отъ нея наказанытѣ развратны дѣтца жъ наричахъ: „Мустаклія та.“ Въ истинж майка бѣше мустаклія и не се сърдеше за тоя епитетъ; но горко на оныя дѣтца, които азъ чулъ съмь былъ да жъ наричатъ така: влекълъ съмь гы немилостиво за косы по пространнытѣ Охридскы рыдища: бѣхъ въ пълнжтж си силж, упитъ отъ идеи и утопїи и не знаехъ ни думж отъ Педагогыж. Да Ви кажж и друго: Описаната въ „*Ἀρματολός*“ Неда не е друга освѣнъ майкж, и Нединото сновидѣніе — майчино ми сновидѣніе. Толко е вѣрно че майчина любовъ помага и въ списанїята.

Още отъ 1861 почнахъме съ Якыма Сапунджіевъ народный подвигъ; но го почнахъме глухо: Време то още не бѣше сгодно; гърцизма въ Охридъ отъ вѣкове бѣше се вкоренилъ и до сега все раслъ и раслъ; Българинъ Българина наричаше „*шопъ*“; Българската азбука само на трима бѣше извѣстна и се наричаше Сърбска; Учени мжжи увѣрявахъ че Българитѣ нѣмжтъ писменъ языкъ; Обвинители тѣ на Миладиновцы, тогава скоро наградени съ ордены, бѣхъ въ най высокжтж стѣпень на славжтж си и на вліяніето си.

Въ дукияна на Аггела Групчевъ, който служеше какъ Читалище, се научихъ на българско чтеніе и языкъ. Си помагахъме взаимно: Онъ ни изясняваше Българсытѣ непонятны намъ думы, а ные — нему Европейскытѣ. Прочетохъме Българскжтж исторїѣж и разказвахъме въ училището и по кжщи дѣто трѣбаше най потрясающитѣ ѝ страници и мжченическжтж смъртъ на Миладиновы. Често расправяхъме на ученицытѣ и на родителей имъ (но не всѣмъ) колко е труденъ Еллинскый и колко по сладко и по лесно е да се учатъ на майчинъ си языкъ. Много ѱалми прѣведени на Македонско нарѣчіе се четехъ по църквытѣ и вдѣхвахъ священъ ужасъ на хрістіанытѣ. Когато чтець тѣ не ми се аресваше, самъ ставахъ чтець. Силно се Богу молехъме: но същевременно и работехъме. Орахъме день и ноць да си приготвимъ почвж за сѣенъе.

Прѣзъ Юнія 1862, Иванъ Сапунджіевъ ми прати въ Охридъ Скендербея безъ да ми пише каква станж прѣсждата на Ком-

мисіѣтъ върху тѣзи поемж; нито пакъ го попытахъ каква станж прѣсждата: бѣхъ се прѣдалъ на учебното дѣло съ душж и сърдце. Самъ прѣподавахъ на 4 класса и то прѣзъ цѣлж тж годинж, даже и прѣзъ Августа: Тогава думата „Ваканція“ бѣше неизвѣстна. Ваканція въ Охридъ бѣше само гроздобера, около конецъ тѣ на Септемврія; но и тогава пакъ училището трѣбаше да бжде отворено и учитель тѣ дѣлженъ бѣше да прѣподава съ скотскж търпѣливостъ на трима или четириа разнокласны ученика, всекому отдѣлно. Обърнжлъ бѣхъ особенно вниманіе на дисциплинжтъ. Строго наказвахъ всеко своеволство. Позволявахъ да си поигражтъ само оныя ученици, които знаехж си урока. Богатскы и сиромашкы чеда у мене бѣхж равны. Ако и да биехъ твърдѣ рѣдко, слухъ се раздаде че Пърличевъ лошо бие; и, чудно нѣчто! Тоя слухъ, вмѣсто да ме зачърни, повече ме утвърди: Такъвъ ни трѣба даскалъ, казвахж родителитѣ.

Едно утро наказахъ сына на Х: М: богатъ чорбажія. Слѣдъ обѣдъ Т: М: стрыйко на битыя, мжжъ съ необыкновеннж силж и Голиадскый растъ дойде на училище и ме намѣри въ классъ. Съ каквжто леснотж стъргва човѣкъ классенъ стъркъ, съ таквж онъ леснотж откова еднж дѣскж отъ училищнжтъ Библиотекж. Оставихъ прѣподаваніето и се обърнжхъ къмъ нападателя съ наведенж главж. Онъ останж изумень. — Зачто си ми го билъ Якыма? — Казахъ му причинжтъ. — Не сакамъ да ми го биешь. — Авъ съмъ му татко: ако стори зло, пакъ ке го биж. Дѣската паднж отъ рѣцѣтъ му. Испыти тѣ ми не само прѣдъ очитѣ на простолюдіе то, но и прѣдъ моитѣ бѣхж добри. Мож да се гордѣж че почти вси въ Охридъ и въ околїжтъ му образованы личности мои сж ученици. Ны бѣше ядъ само че не можехме още да обърнемъ Гърцкото школо въ Българско.

Единъ день Стефанъ Владыковъ изгуби всичкый си имотъ (безполезно е да разказвамъ какъ станж това) и се затвори у дома си; мало ядеше, много піеше и спеше, доклѣ подпаднж подъ болѣсть тж на чорбажїитѣ и на кардиналитѣ, подагржтъ. Отдѣхнжхж вситѣ патріоти които онъ мразеше и гонеше. Сега вечъ почнжхме да дѣйствуваме по смѣло.

Въ испытанїята на тжзъ годинж изрѣкохж се двѣ пламенны противъ Гърцкото духовенство слова, едното отъ менъ, другото отъ Якыма Сапунджїевъ: Самъ не смѣехъ да носж такъвъ товаръ: Якымъ, какъ богатско чедо имаше повече защитницы. Словата се изрѣкохж тога първо на майчинъ языкъ. Радость и страхъ бѣхж изображены на лицата на многобройнытѣ слушатели: Никой не се надѣваше да нападнемъ толко явно въ присѣтствіе даже на Владыковый внукъ Антоаки. С: Владыковъ каза на Мелетія: „желаж да те видж какъ ще се бранишь отъ тѣзи кучета.“ То значеше; „Давай пары, да те бранж.“ Но

Гърцкый сынъ пары не даваше: може бы онъ си мыслеше: „отъ боленъ и бѣденъ човѣкъ какъж бы азъ ималъ защитъ?“ За това Онъ не спеше вече оня прѣжній свой блаженный сънъ. Онъ пърсиж слухъ че е готовъ да прати Якыма вързанъ въ Цариградъ, ако той (Якымъ) не дойде на Митрополиж да търси опрощеніе. Намѣрихъ Якыма въ дукияна му необыкновенно блѣденъ и думенъ. — За что ты тѣй Якыме? — Ще ме прати вързанъ. — Азъ не те пращамъ: ако те повыкатъ на хукюматъ и поискатъ словото ты да подадешъ моето, а не твоего. Азъ не искамъ да гынешъ ты за мене, но азъ — за тебе: Азъ съмъ свободенъ, а ты фамилистъ. — Когато ты гынешъ за мене, и азъ ще гынж за тебе.

Наистинж Якымъ быде повыканъ да прѣдстави словото си на хукюматъ. Онъ не прие да прѣдстави моето, но — своето. Съдържаніето му бѣше: Христовитѣ укори противъ фарисейтѣ. Аазитѣ, вмѣсто да помѣрятъ Якыма, както се надѣваше Митрополита, похвалихъ и прѣхвалихъ ваизлъка му: „Аферимъ бѣ Якымъ; оджакъ гене оджактиръ“. Отъ тѣзы думы се насърчихме. Правителството помагаше на слабытѣ противъ силнытѣ. Въ очитѣ на най глупавытѣ се яви безсиліето Мелетіево. „Му паднж каукъ тѣ“ выкахъ радостнитѣ граждани.

Сега вече народный духъ бѣше развитъ и по околѣжтж. Даромъ пишехме стотины прошенія противъ Мелетія заради разны неговы злоупотребленія. За общитѣ противъ него махзары, мухтарскытѣ печати се събирахъ най лесно. Онъ казваше: „Лиры събралъ съмъ цѣль купъ; тѣ сж Ваши, и противъ Вашитѣ главы ще ги хвърлж“. Прѣвъ Маія 1868, ако добрѣ помнж, поканихъ първенцытѣ у дома. — Сакате ли да въведемъ Българскый языкъ въ църквы и училища? — Сакаме. — Ке ми позволите прочее да идж въ Цариградъ да се поучж на Славянскый. — Позволено ти е. . . .

Въ Цариградъ се учихъ на Славянскый у Г-на Ивана Найденовъ (добъръ му часъ) даромъ. До сега можехъ да бждж краткъ; се сърдехъ даже на перото си дѣто не пише по бързо отъ сега краткостъ та е невъзможна: ще разказвамъ страданія.

Въ началото на Ноемврія 1868 се върнжхъ отъ Цариградъ и незабавно въведохъ Българскый языкъ въ църквы и училища. Това не изнасяше никакъ на Мелетія. Каквы онъ навѣты скова противъ мене, ще покажжтъ фактоветѣ.

Нощъ тж на 26 къмъ 27 сжщяго Ноемвр. бѣхъ углѣбенъ въ сладкый сънъ на оногова, който съвѣстно извършилъ дневнжтж си длъжность. Чтомъ сълнцевытѣ лжчи зехж да бижтъ въ очи се събудихъ и повыкахъ на домашнытѣ си да ми полѣжтъ водж за омываніе. . . . Ни гласъ ни отговоръ: (официри тѣ не допускахъ никому да мърдне, нито да отговори). Още се чу-

дехъ на това необыкновенно явленіе, когато центуріона Джемаиль-аа влѣзе тихо въ стаѣтъ ми. — „Денескы ты не си се добро прѣкръстилъ“ и въ единъ мигъ много жандармы се всуняхъ въ кѣщѣтъ, отворихъ лавицы и дрешници, и разбихъ ковчезы. Нѣколкома се покачихъ и на тавана и брѣкахъ по всички тѣ жглы на кѣщѣтъ. Между тѣхъ навалицѣ забѣлѣжихъ лицето на Христодула Владыковъ (братъ на Стефана) който прусаше по кѣщѣтъ съ необыкновеннѣ бързинѣ. Негово присѣтствіе много ме ужаси; За то казахъ на центуріона: отъ ового емніетъ нѣмамъ; Донеси още сто жандармы, ако ме знаешъ за лошъ човѣкъ; но овому повели да си иде. — Той ми трѣба за писарь. — Повели да дойдѣтъ тука азытѣ и Мухтаръ тѣ махалскы и тые ке ти послужатъ въ все что е потребно. Не ли такъвъ е канонъ тѣ? — Еветъ! илякімъ така ми е повелѣно. — Това е нѣправо и азъ протестирамъ. — Въ Арнаутлукъ Френскій не знаемъ. — Въ Стамболъ знаѣтъ. — Не бъртви да не ядешъ кѣотекъ, и върви прѣдъ мене.

Бързо се облекохъ въ пѣтнытѣ си дрехы и, като излѣзохъ отъ стаѣтъ си, метнахъ единъ погледъ въ другѣтъ стаѣ, дѣто майка лежеше болна отъ стомаха: устнытѣ ѣ бѣхъ въспалено раздуты. Незнакомъ менѣ офицеръ въ великолѣпнѣ формѣ сѣдеше при възглавницѣтъ ѣ, и често повтаряше утѣшителнытѣ думы „Нѣма ничто“ и дареше съ пары маловъзрастнытѣ братовы ми дѣчица, които пицехъ нискомъ като се взирахъ на расплаканѣтъ си майкѣ.

Потърсихъ и получихъ позволеніе да поутѣшѣ майкѣ си, влѣзохъ въ стаѣтъ ѣ, цѣлунѣхъ ѣ десницѣ и казахъ: Майко! не бой се: Тако ми св: Климента за малко време ще се свидиме. Никому зло не съмъ сторилъ. Чисто небо отъ свѣткавицы не се бои. Това сѣ Владыковы клеветы, които Богъ ке распърсне како дымъ. Богъ и съ здравице ке ми те дари. Не ти велямъ „съ Богомъ“ но „до свижданіе.“

Встанѣ старшій офицеръ, и, доклѣ майка произнасяше нѣкои непонятны думы, се наредихъ жандармытѣ, мене и брата ми поставихъ посрѣдъ опѣлченіето, ны заведохъ на хукюматъ и ны поставихъ въ тъмницѣ. Ужасъ ны обзе, когато видѣхме тамъ и двѣтѣ си внучета (сестричи). Тые се расплакахъ и старшій (едва 15 годишенъ) ми каза: Вуйчо! каква е тая бѣда?

Отчаяніето дава силѣ и азъ се потрудохъ да вдѣхнѣ всѣмъ повече мѣжество отъ колкото самъ въ себѣ усѣцахъ. Бѣдѣте ми спокойни, казахъ: никому зло не сме сторили; на каква е тази воня? Вѣрвайте Бога, азъ не се боѣ отъ судъ тѣ, но отъ вонѣтъ. — „Само еднажъ прѣзъ день ны изваждатъ нѣдворъ, отговори единъ старецъ; вторый и третій пѣтъ ако имаме нуждѣ, тука трѣба да.... како говѣда. — А ты, татко,

за какво тука? — Не съм само азъ: видишь тука всичкитѣ мъжи изъ с: Велестово; ные сме 35. Има двѣ недѣли что лежимъ тука, зачтото дали сме хлѣбъ на непознаты намъ людіе. — Богъ да Вы освободи. — А ты Кычеець, за какво тѣй обмотанъ съ веригы? — Набѣдихъ ме че убилъ съмъ съсѣда си. — Колкото и да се Гърчѣешь, знажъ че не си убійца; но камоти Гърцитѣ, всесилнитѣ твои Гърци да ти помогнатъ? Камоти Мелетій, прѣхваленный твой Владыка, тоя Божій човѣкъ който има строенъ станъ и тѣньки прѣсты, който лѣпо благославя и какъ билбилъ Богу пѣе? Малкъ ли силъ има Онъ прѣдъ хукюмата? не може ли онъ да ти скрѣши веригытѣ? — И ты утрѣ ще носишь веригы. — Отъ дѣ знаешь това? — Азъ знажъ. — Вѣрвамъ. Обаче не е чудно да носятъ веригы неприятелитѣ, но приятелитѣ Мелетіеви... Слѣдъ малко единъ жандарма, прѣзъ едно отворстіе нарочно направено на тавана спусна голѣмъ стѣклянкѣ пълнѣ съ ракия и выкнѣ „Пърличе.“ Встанѣхъ и ѣ взехъ. — Отъ кого тоя даръ? — Отъ Филе. — Благодарѣ. Богъ да не допусне да му го връщамъ. (Богъ не почу молитвѣтѣ ми: днесъ Н: Филевъ гнѣ въ Бытолскѣтѣ темницѣ).

Не минѣхъ петъ минути и ето темничнытѣ врата се отворихъ и, заедно съ прѣсний въздухъ, влѣзе любезный на Музытѣ пѣвецъ и учитель Н: Филевъ (добъръ му часъ!). — Бждѣте ми мъжи, каза онъ и постави прѣдъ насъ трапезѣ пълнѣ съ ястия достаточны да насытятъ сто душъ. — Прѣдъ Бога да ти се найде, извыкахъ затворницитѣ. — Ето за тебе, ми каза онъ, любимата твоя рыбна чорба Охридска; всичко друго подарявай комуто щешъ, на благи и на злы. — Тука злы нѣма. Но каква бѣда ны постигна, Науме. — Мълкни! Темницата е приличното на мъжи мѣсто! Видѣлъ ли си женѣ въ темницѣ? — Бжди ми благословенъ. — Знаешь ли че мъжско и женско тече у Св: Климентовый храмъ? Знаешь ли колко свѣщи горятъ прѣдъ Св: Климента за вашето спасеніе? — Благодарѣ, казахъ, и се прѣкрѣстихъ. — Знаешь ли колко лесно сега се събиратъ помощи? Най сиромашый дава. Но о чудо! Чорбаджитѣ не даватъ. — Оставѣте ги. Но како? ... тая стѣклянка ... овдѣ не е позволено да се пие. — Съ малъ подарѣкъ се пропуснѣ. — А Коче? — Онъ вѣнъ стои и плаче. — Да не плаче: съ малъ подарѣкъ спасени ще бждемъ.

Жандармата, който чекаше задъ врата выкнѣ „Кефаетъ“ и прѣкрати разговора. До свижданія, каза Н: Филевъ и излѣзе. Жандармата заключи вратата.

„На! татко, казахъ на стареца, прѣди да ручаме помолитви и напійсе: Богъ слуша молитвѣтѣ на страдалцитѣ“ и му подадохъ стѣклянкѣтѣ. Онъ ѣ взе и помолитви: „Св: Климентъ зла-

тенъ да платить всекому споредъ работытѣ (Аминъ), да ни крѣпитъ въ вѣрѣтѣ (Аминъ), да извышитъ кукытѣ на милостивытѣ гражданы, что ны наяле и напоиле (Аминъ), да гы множить и славить (Аминъ), да чувать и вардить отъ зло ныхны чеда, внуцы и прѣвнуцы. (Аминъ)“.

При тѣзи думы космитѣ ми се раскосмрихъ, какъ четина, както да молитвеше нѣкой святець, или просвѣщенъ священноначалникъ проникнѣтъ отъ Св: Духа. Онъ ми каза „Даскале благослови“ сѣрбнѣ и ми даде стѣклянкѣтѣ (бѣхъ на деснѣтѣ му стѣрнѣ). Взехъ ѣж и молитвихъ: Господинъ Богъ да ны чувать отъ зло (Аминъ), да не заборавасть и да не забавясть (Аминъ), да ни дадять силѣ да прѣносиме теглилата си (Аминъ), часъ пѣ бѣрго да спасить и насъ и братиѣ наши (Аминъ), Св: Климентъ да поднесить молитвы тѣ на старецъ тѣ прѣдъ Божій прѣстоль. (Аминъ).

Стѣклянката отъ рѣкѣ въ рѣкѣ се пронесе прѣзъ всичкытѣ затворницы, които молитвихъ типически: „Както молитвихте, да быдять“. Когато дойде редъ тѣ на Кычееца (онъ бѣше на лѣвѣтѣ стѣрнѣ на стареца) онъ грѣмко произнесе: „Богородица да дадять силѣ на цара и везира, на паши, агы, бѣговы и владыцы.“ — Да ти уста капне, Кычеецу, рѣче старецъ тѣ: Твоята молитва е или много умна, или много лицемѣрна. — Что да чинамъ азъ сиромыхъ, прошепнѣ онъ, и зидоветѣ имѣтъ уши. — Ако чуе турчинъ тѣ или владыката че молитвишь за нихъ, ще ли ти сѣ благодарни? — Не. — И така ты си лицемѣръ; на тебе вѣрѣ нѣмамъ.

Да се помолимъ Богу, братія, казахъ, и встанѣхъ и открьхъ главѣтѣ си. Всичкытѣ сѣщето направихъ, освѣнъ Кычееца. Изрѣкохъ „Отче нашъ“ послѣ наредихъ затворницытѣ на двѣ четы и подѣлихъ на другѣтѣ четѣ половинѣтѣ ястія. Всичкы се прѣкрѣстихме и сѣднѣхме. Азъ не могохъ да встанѣ, каза Кычеецъ; праггытѣ ми тежятъ. — Не ти тежятъ праггытѣ, рѣче старецъ тѣ, но ти тежить дѣяволъ тѣ.

Слѣдъ обѣдъ се разговаряхме съ оня бесѣдний жаръ, който характеризира страдалцытѣ. Бихъ съставиль повече отъ единъ томъ, ако быхъ записаль всичкытѣ разговоры; но многословіето е страшно и умразно. Старецъ тѣ особенно изображаваше тѣй живо все что бѣше чуль и видѣль, чтото очитѣ на всичкытѣ на него бѣхъ утвърдены. Между друго, онъ ме попыта: Даскале, сынъ да ми си, каква е оная молитва что казахте? и азъ му петълковахъ Господнѣтѣ молитвѣ. — Милый Боже! ми се чинить че това е нашъ Българскый языкъ. — Не! му казахъ азъ, за да не влизамъ въ дългы разясненія, това е Русскый языкъ. — Сполай ми ти Господи, колко сме быле близу! А попъ-онъ нашъ что ни мѣрморить, нѣ можамъ ничто да разберѣмъ. Послѣ

онъ прошепнахъ нѣчто на единъ младъ исполинъ отъ съселянитѣ си, който слѣдъ нѣколко минути се исправи прѣдъ Кычееца и и му каза: Встани и сѣди на оня кѣтъ, или те удавямъ.

Кычеець останж смаянъ и безотвѣтенъ: Кѣтъ тѣ нему посоченъ бѣше оня скѣпій, дѣто затворницитѣ, въ време на нуждж испущахъ тѣнкѣтж си водж. Запламенѣхж очитѣ на Велестовеца: онъ тури рѣцѣтѣ си около вратъ тѣ Кычеецу. Като видѣ Кычеець че туй не е шегга, встанж и сѣднж на посоченото му мѣсто. Тука седи, каза исполинъ тѣ и уста да не отворишь: Тука азъ съмъ ага, бѣгъ, царь, везиръ.

Къ вечеру, 14 сѣждове пълни, кои съ вино, кои съ ракъж, се спуснахж прѣзъ отвѣрстіето. Ястіята принесены намъ отъ хрістіянскѣтж милость бѣхж толко изобилны, чтото и жандармытѣ и фамиліитѣ нихны ядохж и се насытихж. Когато се исправихъ да изрѣкж „Ядять убозіи“ и Кычеець, както всички, се исправи. — Вижъ колко пѣргаво встанж! се чу единъ гласъ. — Стапъ! стапъ! на завѣянитѣ главы, каза старецъ тѣ.

Ядохме и пихме дѣсыта, а съвременно и жарко се разговаряхме. Кычеець уста не отваряше. Слѣдъ краткж молитвж легнахъ и тутакси заспахъ. Когато се събудихъ, намѣрихъ всички събудены. Между благословенитѣ наши земледѣлцы, твърдѣ рѣдки сж оныя что употрѣбаватъ тютюна: Всички се разговаряхж, а Кычеець цигарж пушеше. Молж ти се, каза онъ на стареца, позволи ми да проговорж. — Да се видъ невидишь заедно съ своитѣ везиры и владыцы, каза старецъ тѣ: ты молитвишь за разбойницы, които крадѣтъ царскѣтж хазнж, обезчестяватъ цара, разрушаватъ царството и стрижѣтъ и мѣлзятъ стадото до кръви. — Я ти рекохъ да мѣлчишь, прибави исполинъ тѣ. — Немойте Хрістіани, казахъ: Всички сме братья; всички страдалци. Вѣрвате ли че тоя чловѣкъ е убійца? — Не! онъ е три пѣти на пыткж подвѣргнѣтъ и доказалъ невинность тж си. Даже и убійцата е известенъ; но онъ е турчинъ; а турчинъ въ темницж не влиза освѣнъ когато грѣшилъ противъ турчина. — Но и ако да е навѣрно убійца, трѣбва пѣвече да го съжалимъ. Исусъ Хрітосъ се грыжи пѣвече за единъ грѣшникъ нежели за 99 праведници. Тоя чловѣкъ, между всички насъ е най достоинъ за съжаленіе: Во всякий си животъ онъ е ласкаялъ голѣмцы. Все попусту! Дѣ сж неговитѣ патрони да му помогнѣтъ? — Да ти имамъ молитвѣтж, каза старецъ тѣ; позволено му е да говорить.

Почнаж Кычеець: Даскале, цѣлж ноцъ не съмъ спалъ. Же денъ съмъ за разговоръ. Кори ме, псувай ме, но говори ми. Какъ ты цѣлж ноцъ глѣбоко спишь въ неисказаното зло что ни нашло? Доклѣ си тука, кажи ми нѣчто. Денеска е чѣрный день: ще те найде моята сѣдба; ще бѣдешъ отведенъ въ Дебрь. —

Опытай си съвѣсть тж, брате, да не си въ нѣчто съгрѣшилъ. Безсѣнието е чедо на грѣхъ тъ. Праведникъ тъ всекога легко спи.

Не бѣхъ още свършилъ послѣднѣйтж думж, и отъ стаѣтж на жандармытѣ, что бѣше надъ насъ, се чу дрънчаніе на веригы и гласъ: „Григоръ Ставре и Гьоргій Наумъ готвѣте се за въ пѣть.“ Охъ я сиромахъ! извика старецъ тъ! Какъ не ми е можно да гышж за тебе, сынко! . . . Въ скоро се приготвихме и се обгървжхме съ всичкытѣ затворници. Слѣдъ мало отворихж вратата на темницѣтж и поведохж мене и брата ми и двѣтѣ ми внучета прѣдъ каймакамина, Арнаутинъ отъ Ипиръ, отъ племето на Тоскытѣ, племе за Гърцизма най фанатическо. Дѣ него бѣхж покойнитѣ ни първенци: Тасе (Анастасъ) Зарче, Христодуль Владыковъ, Наумъ Стружанче, и Антонаки, внукъ Мелетіевъ. Сынъ му (на Каймакамина) ме заплю. — Каква е вината ми? Кой е обвинитель тъ ми? — Не знаѣж, каза Каймакамина на Гръцкый, коя е вината ти и кой е обвинитель тъ твой. Просто заповѣдъ имамъ отъ Мютесарифина да те пратѣж въ Дебрь. — Зачто сынъ ти плюнж на мене? — То е прѣгрѣшеніе, за което ще го накажж. — Благодарѣж. А Вы Господа, като знаете, че почтенно живѣлъ съмъ и честно Ви съмъ служилъ, кажѣте еднж благж думж за мене. — Ные нѣ сме дауджии, каза А: Зарчевъ. — Не казахъ че сте дауджии, нъ Вы молихъ да бждете риджаджии за мене. — Что ти трѣбваше, каза А: Зарчевъ, да въведешъ въ Охридъ Българскый языкъ? Не ти се аресваше ли Еллинскый, чрезъ който си се просвѣтилъ? — Что ти трѣбваше да се мѣсишь въ политическы работы? каза Х: Владыковъ. — Что ти трѣбваше да выкашь противъ Владыкѣтж? каза Н: Стружанче. Антонаки не продума ничто за да не се яви че ужасната мрѣжа бѣше сплетена въ Митрополиѣтж. — Но, ако азъ, както казвате, просвѣщенный тъ, съмъ виновенъ, что Ви правятъ тѣзи три просты душицы? Какво имате противъ нихъ? Явно че Ви искате да затрыете свършено двѣ цѣли фамилии ради мнимѣтж ми винж че съмъ въвелъ въ Охридъ Българскый языкъ, когото самъ Султанъ тъ ми позволилъ да прѣподавамъ.

Мълчаніе глѣбоко.

Ненадѣйно се яви въ залѣтж старата ми майка, която до тога, неможеше никакъ да простѣпи. Двѣ жены ѣж крѣпехж за мышкы. Тя прошепели слабогласно нѣколко умолителны думы. Мпла та! Тя не знаеше че у гладны фанатицы милость нѣма. Каймакаминъ тъ заповѣда да ѣж отведѣтж.

Тако ти душж, майко, ѣ казахъ, иди си дома и не бойсе: не ке ме заколѣтж, не ке ме обѣсятъ. Людїето что гледашъ прѣдъ себе сж толкова умни и самоотвържени, чтото никога не вършатъ своѣтж волюж, но всекога чуждѣтж. Хукюматъ тъ

таквѣя почита, зачтото таквѣя му сж нуждни. — Хытро проговорилъ си, каза А: Зарче; инако имахъ да те закопчж добрѣ. — Простжпихъ ли нѣкако? — Не! никако. — Протестирамъ противъ тебе, Г-нъ Зарче: Ты не ме гонишь за друго, освѣнъ дѣто сега невъзможно ти е да изричашъ велегласно по църквытѣ Гърцкото „Πιστεύω“ което си изустилъ безъ да го разумѣвашъ. Както си ме обычалъ, така и сега бы ме обычалъ, ако можеше да изустишь Българското „Вѣрую“. Протестирамъ противъ тебе, Г-не Х: Владыковъ: Просвѣтилъ съмъ двѣ твои дѣца; А ты ме гонишь зачтото явно ти съмъ казвалъ, че ты, както и твоитѣ другари сте подкупени отъ Владыкжтж. По лесенъ е моя протестъ противъ тебе, Г-не Н: Сружанче; Ти мѣ гонишь, зачтото отъ парытѣ си дадени Мелетию нѣма да вземешъ ни лихвж ни капиталъ: Отъ гоненъ калугеръ какво можешъ взе? Протестирамъ противъ Мелетія, който, както уби учителитѣ ми, така иска и мене да убіе. Протестирамъ противъ Мютесарифина, зачтото ме кани въ Дебрь, безъ да яви, кой ми е обвинитель тѣ. Протестирамъ и противъ тебе, Славнѣйшій, зачтото ме плювашъ безъ да знаешъ каква е вината ми. — Остави Българскій языкъ, каза Каймакамина, и сега те освобождавамъ. — По добрѣ смъртъ.

Тутакси, по заповѣдь на Каймакамина, ны отведохж на пространнѣй прѣдъ Хукюмата мегданъ, дѣто бѣше се стекло множество народа. Тамъ, за злж честь, бѣше се спрѣла и майка ми, или отъ слабость, или за да види исходъ тѣ на дѣлото, или за да се поутиши отъ народното къмъ насъ съчувствіе. Тамъ менѣ и на старшія ми внукъ Георгія Пармаговъ турихж веригы на деснытѣ нозѣ прѣдъ очитѣ на майкж ми, а брата ми и младшія ми внукъ освободихж. Слава Богу, продумахъ си въ себѣ: „Нѣма да гыне домъ тѣ. Туй е едно отъ обыкновеннытѣ Османскы великодушія.“

Майка ми ны повыка, и като ме цѣлунж: „бжди ми юнакъ, ми каза; ако ли не, азъ щж умрж отъ скърбъ. Четыри сирачета малыкы ми останжхте отъ татка си; ты даже и не го помнишь: ты бѣше шести мѣсечно младенче сѣдаче. Прѣхранила Вы съмъ съ юначко земледѣліе и чуждеработничество. Не бойсе! Прѣдъ св: Климента горятъ безбройны лампады. Ако мы се уплашишь, харамъ да ти е млекото ми.“ Много ме въсхыти великодушіето на полумъртвжтж ми майкж, и весело ѣ отговорихъ: „Тако ми св: Атанаса, когото славиме, нѣма да те оскърбж. Както дѣсега, така и ѳтсега ке бждж достоинъ твой сынъ. Много съмъ весель, дѣто Иванъ и Климе се освободихж.“ Рѣкохъ и цѣлунжхъ ѣ десницж; такоже и внукъ ми . . .

Народнытѣ сълзы течехж изобилны.

Възсѣднжхме назначенытѣ намъ мършавы товарны коньы и търгнижхме. Димитрій Пармаговъ, като видѣ че има да минемъ

прѣзъ чаршіѣтъ, когато има другый, по краткый пѣтъ, прѣдложи на Жемаилѣа три лиры подарѣкъ, за да бы ны провелъ прѣзъ краткыя. Не быде можно: Така ми е заповѣдано, каза онъ. Тогава узнахме, че намѣреніето на Митрополита бѣше да покаже силѣтъ си, да уплаши партіѣтъ ни чрѣзъ примѣрното ми наказаніе. (Наистина, на Спиридоновъ день, когато онъ служеше, много плашливци които попрѣди не го припознавахъ, дойдохъ въ църковъ заедно съ фамиліитѣ си добрѣ натруфаны да видятъ лѣпитѣ му дрехы, да чужтъ Гърцкыя славеи и да цѣлунѣтъ десницѣтъ му).

Отъ минутѣ на минутѣ се множехъ проводителитѣ: Старци се забѣлѣвахъ въ юношество и жены въ мъжы. Дѣто минѣхме, по всичкытѣ врата и прозорцы се виждахъ насълзены лица: Отечеството всекога чрезмѣрно наказва и чрезмѣрно обыча.

„Не плачѣте за него: той не ести за плаченъе; плачѣте за себе“, каза единъ жандарма. Като кжсогледъ не могохъ да го отличѣ (онъ не бѣше близко: повече отъ 60 жандармы съставяхъ конвоя, като да бѣхме ужасили свѣтътъ съ злодѣяніята си).

Се чудихъ че нѣколко зърна философія се намирали въ мозѣка на единъ жандарма.

Аггелина Филева, като да ми бѣше сестра, плеснѣ съ рѣцѣтъ си, когато минѣхме прѣдъ домътъ ѣ и каза на жандармеріѣтъ: „Что е то отъ Васъ? Какво зло сте видѣли у даскалътъ? Зачто не ловите злодѣйцытѣ, отъ които дърво и камень плаче? Но Вы сте юнаци само за кокошкы кланѣе и честны людіе ловеніе.“

„Ты не си была за плаченъе, каза сжщій жандарма; но по добро да мълчишь: мые не го уловихме, но другы.“

Да се върнемъ петъ годинъ назадъ (1863). Възвръщанъето ми отъ Аѣинѣ бѣше още прѣсно и учителствовахъ на Гръцкый языкъ.

Единъ день влѣзе въ училището единъ высокъ человекъ съ сини очи, русы косы и диравы дрехы, единъ отъ оныя сирацы Славяны, на които, ако не баща имъ, то дѣдо имъ былъ Христіанинъ и които се потурчили за да се отърватъ отъ Албанскытѣ грабителства.

— Добро утро даскале, каза онъ. — Даль ти богъ добро. — Чухъ името твое и дойдохъ да те видѣ. — Благодарѣ. — Азъ съ опытванъе изучилъ съмъ и нашія и вашія законъ. Когато съмъ былъ въ недоумѣніе за нѣкож думѣ въ Корана, дохождалъ съмъ тука да опытамъ нѣкого отъ Ефендіитѣ. Ако ли не съмъ намиралъ тука человекъ да ми разрѣши недоумѣніето, тичалъ съмъ до Бытолъж и чакъ до Солунъ, пѣшь, подъ най лютѣтъ студъ или горещинѣ. Азъ съмъ Имаминъ во селото си: Азъ опрѣдѣлявамъ часоветѣ на молитвѣтъ съ интиѣжъ; и сжще-

врѣменно изважда отъ пазухѣтъ си една интифѣ за да каже че знае употрѣбленіето ѝ. Послѣ изважда краткѣ рѣкописѣ Географіѣ и ѣ чете; още звучатъ въ ушитѣ ми думѣтъ: „Португалія Лиссабонъ.“ — Овдѣ турци тѣ, му казахъ, не рачатъ Географіѣ, нито се учатъ на неѣ, че была противна на Корана. — Азъ желяѣ да знаѣ, каза онъ; въ знаніе нѣма ни грѣхъ, ни срамъ. Имамъ единъ сынъ; самъ съмъ го училъ. Онъ знае добрѣ да чете и пише, но нѣма можѣтъ севдѣ (ученолюбіе). Страхъ ми ести да не той не ести мой сынъ, да не ести копилъ (незаконенъ). Нѣкой день ке истеглѣѣ ятагана и ке му прѣсѣчѣ главлѣтъ. — Рѣдѣкъ човѣкъ, казахъ си въ себѣ... Знаете ли есапъ (смѣтанье)? — Знаѣ, но дошълъ съмъ да Вы молѣ да ме приучите малко: Тука нѣма ни единъ Ефендія да знае. — Пекы! и като видѣхъ че онъ знае добрѣ 4-тѣхъ дѣйствія, му прѣподадохъ повърхно простото тройно правило, което Онъ съмлѣ въ кратцѣ съ чудесно быстроуміе. — Когато сакашь, ела при мене. — Да ми си живѣ! и онъ дохождаше доклѣ изучи всичкитѣ тройны правила. Единъ день му прѣдложихъ една Алгебраическѣ задачѣ; онъ съ просто размышленіе ѣ рѣши. — Ето таквья хора, извикахъ азъ, трѣба да бждѣтъ Паши и Сатразами; таквья хора царъ тѣ да търси денѣ со свѣщъ. — А азъ служѣ, каза онъ, какъ имамъ и какъ учитель, почти за никаквѣ платѣ: срамъ ми ести да ти кажѣ что земамъ.

Тѣй ми каза и се растанѣхме. Сега, той се прилѣпи до коня ми, тури рѣжѣтъ си на задинѣтъ му и каза: Хубаво нѣчто ести да прави човѣкъ добро. — Да! даже и на душманитѣ си. — Ме познашь ли? — Болны ми сѣ очитѣ; отъ гласа те познавамъ малко; а отъ дрехитѣ, никакъ. — Азъ съмъ Еминъ, Матекый имамъ, твой ученикъ. — Ты ли! ты ли! ты сега жандарма. — Доклѣ бѣхъ учитель гладовахъ; станѣхъ жандарма, по добрѣ прѣхранвамъ фамиліѣтъ си. — Узнавъ ли малко милость кѣмъ мене? — Беса бесъ (Вѣра и клетва) душѣтъ ми курбанъ за тебе.

Когато ветѣпихме въ чаршіѣтъ, братъ ми врѣчи ми нѣколко лиры и ми каза: на Христа Чудо да гы повѣришь. Съгражданитѣ съ сълзы въ очи натыхахъ въ дисагыте ми: кой хлѣбъ, кой пары. Джебоветѣ ми се напълнихъ съ сребро: Най сиромаситѣ показвахъ щедрость. О срамъ! Богаташитѣ, оныя богаташи, които почитахме за стѣлбове на своѣтѣ партиѣ, нито се явихъ.

Чулъ съмъ единъ учитель, който казваше че Евангелската противъ богатитѣ прѣсѣда е несправедлива. Ако тога можехъ да разсѣждавамъ, быхъ му отговорилъ: „Учителю! Които служатъ Маммонѣ и се покланятъ на среброто, какъ на Бога, тые, и само тые биватъ богати, а слѣдов: и осѣдени; благородный, щедрый,

великодушный човѣкъ, ако и да оставя милостынитѣ си слѣдъ смъртъ тж си, не влиза въ гееннжтж: не бойсе за него; но онъ нито може да бжде прѣбогатъ; че онъ усѣща отдалечъ стена- нїята на бѣднытѣ.“

Като видѣхъ въ житный пазарь народа ужасенъ и духомъ упаднжлъ, зехъ да ямъ хладокрѣвно едно отъ подаренитѣ ми ябълка, за да покажж на прїатели и врагове, че нѣмамъ при- чинж да се бож. — Ето се помѣри (полудѣ) сиромлахъ, каза единъ глупецъ, и това слово отъ устж въ устж се пронесе какъ молнїя по дължтж чаршїж: и тѣй цѣръ тѣ употрѣбенъ на- рочно за да умали народното отчаянїе, послужи за да го прѣу- множи. Паниката е способна да омалодуши най безстрашнытѣ.

Послѣ, дѣто минжхме, срѣщнжхме хора вдървени отъ ужаса и жалости, приличны повече на статуи нежели на хора. Рѣдкы бѣхж оныя что дързаяхж да ме хванжтъ за ржкж, или да кажжтъ „Господъ да те куртулисать.“ Мнозина ми принасяхж пары. — Нѣмой брате! Пары имамъ прѣмногo; нѣмамъ вече дѣ да гы турж. — Клета му майка! Мутлакъ е помѣренъ.

Като измѣрихме съ бавны стжпки Охридскжтж чаршїж (че конитѣ ни не бѣхж парадни) числото на проводителитѣ постъ- пенно се умаляваше и само десетина отъ ученицытѣ ме про- водихж още за единъ часъ вѣнъ отъ града. — Върнѣте се, милы мои чеда: силенъ е Господъ, а азъ съмъ невиненъ: нѣма да по- страдамъ. — Ще те проводимъ до хана. — Не Ви позволявамъ.

Оросихж ржкжтж ми съ сълзы и се върнжхж. — Чуешъ ли? Ми шепнж Еминъ. — Чуж. — Хичъ не бой се: съ пары те подкова Владыката, и съ пары ке куртулисашъ. Днесъ все- кждѣ и убїйцитѣ съ пары куртулисватъ.

— Все разбрахъ; кажи ми нѣчто за Владыкжтж. — Видишь ли тоя конъ? — Го гледамъ. — Той е натоваренъ съ свитѣе (сукна) и разны другы дарове пратены отъ Владыкжтж Мюте- сарифину. Оттука познавамъ че ты си просто наклеветенъ и се радвамъ. Мютесарифина е уменъ и кроткъ човѣкъ; онъ ке лапве рушфетытѣ Владыковы и пакъ ке те пусне. — Аминъ.

— А оня конъ, по нá десно, е товаренъ съ книги тѣ твои. — Какво ще правятъ съ тѣхъ? — Ке гы прѣгледать. — Нека! но мољж ти се да ми гы чувашъ како окото. — Нѣмай бригж. — Бѣше ли ты дома ми, когато ме бастисахж? — Не! мые бастисахме овоговжтж кжщж (и ми посочи внука ми). — Какъвъ таксирать? — Споредъ Владыковжтж давиж мые се надѣвахме да найдемъ у Васъ пушкы, ножове и баруть, а ничто не най-дохме: не бойте се въ книгытѣ, и ако да се найде нѣкоя лошава, то не ести за зїанъ (тщета). — Нѣма ни еднж книгж лошава въ моитѣ. — Така да ми си живъ. Срамъ за царството да мжчи честны людіе. — Но зачто толкова много жандармы, които азъ

нито познавамъ. — Повечето сж отъ Дебрь. — Не стигахъ ли Охридскытѣ? — Ея помысли малко: Вые въ Дебрь сте наклеветени какъ хасіи (бунтовници).

Тръпки пройдохъ тѣлото ми.

Тежеше ми среброто. Сжщій вечеръ, въ спанието, можеше да ми го отнеме нѣкой отъ многобройнытѣ жандармы что ме окружавахъ. Се рѣшихъ да го дамъ на Емина. На истинѣ, между вситѣ жандармы, нѣмаше ни единъ да ме обыча повече отъ Емина. — Еминъ Ефенди! — Буюръ! — Въ Дебрь ные ке бждемъ въ тъмницѣ и ке имаме много нужды: те молимъ да ны погледвашъ по нѣкога, да ни носишь хлѣбець, да казвашъ по нѣкожъ благъ думъ за насъ. — Това ке сторѣж я, ако и да се не молишь; само бригъ нѣмайте. — Не е ли по добро Емине, тѣзи пары да стоятъ у тебе, нежели у мене? — Дай! Дай! на Емина гы давашъ. Имашъ ли шамліѣж? (кърпѣж) — Много. — Дай! Дадохъ му еднѣ кърпѣж; онъ върза двѣ и двѣ успореднытѣ ѣ краища. Брѣкнѣхъ въ джеповетѣ си и турихъ въ кърпѣжтѣ нѣколко гърети сребро. Послѣ дадохъ му и лирытѣ. — Тѣзи пары сж Вакуфъ параси. — Давай и дѣто трѣба, Емине; но не вървамъ да стигнѣтъ. — Ке прѣстигнѣтъ.

Боже мой! колко люта бѣше зимата!

— Емине, Вашій Амиръ живѣ ли иска да ме носи въ Дебрь, или мъртъвъ? — Стай-фурулла! какво ты говоришь! — Озябнѣхъ отъ студъ; вижъ нозѣтѣ ми. — Оуу! въскликнѣ Еминъ като пипнѣ нозѣтѣ ми, сж по студены отъ желѣзо: какво да се прави? — Да ми се позволи да вървѣж пѣшь. — Но прагытѣ ке те убѣжтъ — Нека; само да се стоплѣж малко. — Чакай да посакамъ изинъ (позволеніе), каза онъ, полетѣ къмъ бимбашіѣжтѣ, разказа му работѣжтѣ, получи позволеніе и се върнѣж. Имамъ изинъ, каза онъ. Слѣзохъ отъ коня, такожде и внукъ ми. — Еминъ! каза бимбашіята, ако ти побѣгнѣтъ, вай халана! (горко тебѣ) — Ефендимъ! Азъ съ жъртвѣж на живота съмъ кефиль за ового. — А за другыя? — Той ми е внукъ, казахъ Емину. — И за него, каза Еминъ. — А что има въ кърпѣжтѣ? — Пары. — Много пары трѣба да имѣтъ тѣзи хасіи. — Ефендимъ! тѣ нито хасіи сж, нито пары имѣтъ: Народъ тѣ во срѣдѣ чаршіѣж имъ гы подари. — Отъ тѣзи пары не си взелъ нѣкакво хисе (дѣлъ)? — Стай фурулла! при царскый животъ, пары милостынскы не зимамъ, ни другому позволявамъ. — Аферимъ бе Еминъ! севі омбаши япаджаамъ. — „Ефендимъ! ако имаше правда па свѣтъ тѣ, азъ былъ быхъ юзбаши,“ рече и извади изъ десагытѣ ми нѣколко пещника и въ мѣстото имъ тури кърпѣжтѣ. — Не възсѣдвашъ ли коня ми, Емине! — Не! не съмъ уморенъ. — Ако бѣхъ вситѣ турци како тебе, цѣла Европа бы треперала отъ Васъ, както другажъ. — Китапъ тѣ нашъ казва че 1200

турци добри честни и богобоязливи могатъ порази най силнѣтъ войскѣ.

Като прѣхвърлихме Дринскій мостъ при село Джбовяни, — Се стопли ли малко? попыта Еминъ. — Да! — Сега възсѣднѣте конитѣ си да не Вы убѣжтъ праггытѣ. Възсѣднѣхме конитѣ си. Слѣдъ нѣколко минути срѣщнѣхме пѣтници Турцы, всадници на великолѣпвы кони. — Въ Дебрь почнѣхте ли рамазана? — Да! — Кога? — Днесъ. Юзбашіята хвърли цигаржтѣ си и всичкытѣ жандармы послѣдвахъ примѣръ тѣ му.

Стигнѣхме Мерсимбеговый ханъ. Бѣше мракъ. Пристанѣхме въ пространенъ зимникъ; а бинбашіята съ нѣколкома жандармы — на първый етажъ, жандармытѣ подсѣднѣхъ всекой на приличното си мѣсто. Мене и внука ми поставихъ по край огня, може бы, за да ны по добрѣ пазятъ; но азъ знахъ че челоуѣколюбіето бльщело у много османліи, когато у много хрїстіаны нѣмало ни зърно милости. Се почнѣ оня жаркый мухабетъ, Рамазанскый мухабетъ. Хлѣбъ имахъ много: извадихъ нѣколко пещника и раздадохъ на жандармытѣ. Гы прѣломихъ; воднытѣ въ нихъ частицы бѣхъ помързнѣли и свѣтехъ: Дългъ станѣ разговоръ за зимжтѣ. Поставихъ пещницытѣ по край огня за да отмързнѣтъ и ни принесохъ по половинѣ пещникъ менѣ и на внука ми. Не вкусихъ ни трошкѣ. Вліяніето на огня нанесе ни сънъ. Отъ разговора само това забѣлѣжихъ: „Ако наистинж тѣзи челоуѣци были сж противници на Девлета, нѣма да се спасятъ.“ Послѣ заспахъ.

Въ критическытѣ дни на живота, и когато хората были сж най выше разволновани, снили имъ се снища, които ясно имъ прѣдсказвали, каква гы сждба ожидава: сжщето се случи и тозъ вечеръ. Съ тѣлеснытѣ си очи не съмъ никога ничто видѣлъ толкова ясно, колкото онова что видѣхъ тозъ вечеръ съ душевнытѣ очи: яви ми се на сънѣ единъ кжсъ челоуѣкъ, въ прѣбѣлж ризж, бѣлобрадъ, гологлавъ, плѣшивъ. Гола сабя свѣтла какъ сълнце бльщеше въ десницжтѣ му; махнѣ съ неж и прѣсѣче главното звено на веригытѣ ми. Въ часъ се събудихъ, отъ радости ли, или отъ живости на сновидѣніето. Събуждамъ внука си; никакъ не ще да встане. „Встани, встани, Георгій, имамъ да те радвамъ.“ Встанѣ: Тога се обърнѣхъ къмъ празнующитѣ османліи.

Слушайте, молж Ви се. Се прѣкъснѣ мухабета; Все умълкнѣхъ.

Нѣма ни единъ народъ по свѣта да слуша, както османліитѣ, съ прилично благоговѣніе, онова что казва който и да е, даже и най простый и най прѣзрѣнный човѣкъ. Разказахъ имъ точно сновидѣніето. Мълчанье дълбоко и дълго. „Душж да нѣмамъ, се чу единъ гласъ, ако не ти паднѣтъ праггытѣ, и

то за скоро.“ Това тълкованіе бѣше утѣшително и за то видѣ ми се естествено ако и да бѣхъ се смѣялъ до тогава на вси разказватели и толкователи на снища.

Сутренъ тж, глѣбокж зорж, се готвимъ за пѣтуваніе. Праггы тѣ ни звонятъ въ ханскій дворъ. Бимбашіята слуша звонъ тѣ и приказва на двама жандармы да ни извадятъ праггытѣ. Единъ отъ жандармытѣ изрѣче еднж мърснж псувнж и съ низъкъ и роптателенъ гласъ каза по Арнаутскы: „На Гяурина да му се яви светець, па да му извади праггытѣ! Азъ не му гы изваждамъ,“ и отговори на бимбашіѣтж: „Овдѣ гвоздѣ нѣма.“ — Потърси въ хана и ще намѣришь. Арнаутина попруса по хана, като се приструваше че ужъ търси гвоздь, и се върнж. — Ефендимъ гвоздь нѣма. — Ако тука нѣма, ще идешъ въ село и ще намѣришь. — Амманъ Ефендимъ! селото е много далечъ! — Петъ часа далечъ ще идешъ и ще намѣришь.

Гвоздя бѣше въ джена на тоя жандарма. Слѣдъ нѣколко минути го извади и отключи праггытѣ ни съ ужасны роптанія.

Търгнахме по оныя стръмнисты рѣтове, что се възвышаватъ надъ Дринъ. Крѣчъ нахожда човѣка, ако отъ тѣзи висотж метне погледъ на синитѣ Дринскы струи. Пѣтя прилича на козарскж пѣтекж; чтомъ го видишь, ще заключишь: „Тука живѣжтъ звѣрье.“

Да оставимъ впечатленіята что ми направи пѣтуваніето: Дълго бы было да се разкаже всичко подробно.

Когато се приближихме до г: Дебрь, единъ звѣроподобенъ жандарма: „Дай пары, ми каза, или инако ще подбудж вситѣ Дебрьскы дѣтца съ каменье да Вы побіжтъ.“ — Мълчи бе муртатъ! каза му Еминъ, и онъ мълкнж и наведе главжтж си.

Влѣзохме въ Дебрь. Тоя градъ съ обогатѣлитѣ си отъ грабителство жители и охалныя имъ животъ, прилича на Оасисъ посрѣдъ Захарскжтж пустынж. Тоя Оасисъ погълнжлъ всичкыя сокъ на околіжтж. Тамъ е натрупано всето богатство на христіанскытѣ градове и села, ближни и далечни. Тамъ Арнаутката лежи на пушисто легло обыколено отвредъ съ златошиты възглавници, когато честный славянинъ се лишава отъ насжщныя хлѣбець, когото той съ потъ тѣ на лицето си произвожда за грабителя. Всекога хвални и славни были османскытѣ дипломати; но зачто ли тые не рачили ни еднажъ да накажтъ злодѣйскыя г: Дебрь, отъ когото Султанското Правителство не получило никога ни редовнж войскж, ни най малкый данъкъ, и чїто башибозуци опозорили държавжтж прѣдъ цѣлый свѣтъ (че тые иджтъ на бой не за да се біжтъ за вѣрж, но за да грабятъ стокжтж на мирны гражданы). Зачто министритѣ ни слушатъ ежедневно Дебрьскытѣ злодѣявія и се приструватъ на глухы? Искать ли вразуми г: Дебрь? Съ 5000 солдаты можтъ

извърши това. Се лишаватъ ли отъ пары? Но въ Дебрь ще намѣрятъ несчетны съкровища, които, по всекий законъ, държавны сж. Зачто тѣ наказахъ съ отчисленіе Кадри пашъ, най способныя си служителъ, който сполучи да улови вситѣ главатары на Дебрскытѣ злодѣйскы четы, и ги прати подъ конвой въ Бытолъж, и тѣй накара Дебрыанытѣ да живѣхътъ мирно, и да строятъ публичнытѣ пѣтища, както вситѣ покорни подданици? Зачто тѣ испълнихъ буквально Дебрското прошеніе, и не само Кадри пашъ наказахъ съ отчисленіе, но и главатаритѣ на¹⁾ Дебрскытѣ разбойници освободихъ, и отъ пѣтестроеніето разрѣшихъ цѣлж Дебрскж околїж, на кождо жители тѣ сж вѣчни врагове на миръ тѣ, на тишинжтж, на правджтж?

Но колкото и да желяхъ отговоръ на тѣзи въпросы, дълженъ съмъ да не се уклонявамъ отъ прѣдмета си, и да кажж нѣчто за Дебрскжтж тъмницж: като дотегнхъ до сега на читателитѣ си съ излишнж говорливостъ, дълженъ съмъ да имъ разкажж вкратцѣ послѣдовавшитѣ ужасны събытія; но колкото и да бѣдж краткъж, трѣба ми още доволно мастило, зачтото и матерїята е изобилна.

Влѣзохме въ кѣшлж (Казармж). Испървѣ ны поставихъ въ коуша, тѣснж, дългж и доста тъмнж стаж, дѣто живѣхж жандармытѣ. Боже мой! Какво ще бѣде съ мене? Прѣдрасположенъ на нервическы болѣсти, опално раздражителенъ, въ притворство и ласкателство неспособенъ, навикнжлъ да говорж прямо, рѣзко, непривѣтливо, какъ ще се братамъ съ тѣзи звѣроподобны сжщества?

Г-нъ Христо Чудо (добъръ му часъ!), Охридскый коужаринъ, който работеше въ Дебрь, и много затворници погледвалъ, ны посѣти и ни принесе хлѣбецъ и печено месо. Обата се расплакахме, съ разликж че неговитѣ сълзы течехж отъ жаль, а моитѣ отъ радости, дѣто въ Дебрь намѣрихъ единъ благодушенъ съотечественникъ, вторъ бащж, на когото имахъ да се насланямъ.

О великодушны хрістіяне, родени и сами да бѣдете мжченици и съ мжченицитѣ да споболѣвате . . . Но нека оставимъ Поезижтж.

Слѣдъ двѣ минути Г-нъ Димитраки Ефенди, аптекаръ на войскжтж, дойде и ми поднесе еднж кърпж пълнж съ ябълка. — Добрѣ ли си съ здравіето? — Носа ме боли. — Да! имате отокъ, и то отъ лютжтж студъ . . . . .

Слѣдъ отхожданіето на посѣтителитѣ, жандармытѣ ми отнехж: единъ табакержтж, другый цигарелкъж тѣ. Тѣ бы отнели и дрехытѣ ми, ако можехж да сторятъ туй ненаказанно. Утрень тж, ето ти мой неотлжчный въ вситѣ подвизы другъ, Г-нъ

¹⁾ Въ ржкописа не. — Ред.

Якымъ Сапунджіевъ. Въ Аѳинъ, когато ни единъ отъ прѣжнитѣ приятели и съотечественници не рачеше да ми каже „добро утро“, само Якымъ останъ ми вѣренъ. Като се свидѣхме въ Охридъ сговорихме се да замѣстимъ Владыкѣтъ и языкъ гърцкы съ Българскы.

Якымъ ми каза по гърцкый: — Дойдохъ да те спасѣ или да гынѣ наедно съ тебе. — Не дѣй друже! ты си фамилистъ! — Когато азъ изрѣкохъ противъ Гърцизма ядовитото слово, и Гъркоманитѣ се готвехъ да ме пратятъ вързанъ въ Цариградъ не ли ты бѣше, който ми каза: „Друже не бой се!“ Не ли ты бѣше който прѣписа всемо ми слово съ своѣ рѣкѣ и ми врѣчи прѣписа и ми каза: дѣто и да идешъ носи съ себе това писмо: Азъ ще гынѣ за тебе: ты фамилистъ, азъ свободенъ? Нѣма никога да забравѣ това. — Но вмѣсто одного, ще гынѣ двама; а то не е разумно: остани поне ты да воювашъ... — Всичко е рѣшено! казахъ на съпругѣтъ си: „идѣ на смъртъ; и ако родишь мъжко да го кръстишь *Григоръ*, зачтото, чини ми се, Григора Пърличевъ нѣма вече да го видимъ живъ“. — Азъ не съмъ на твое мнѣніе: безсъмнѣнно ще се спасимъ. — Аминъ. — Не уповавашъ ли на силнитѣ ни защитници, а особенно на Г-на Христа Паунчевъ? — Богъ да ги порази! именно у тоя Х: Паунчевъ съ умоленіе попросихъ коня и му казахъ: „Г-не! Пърличевъ гынѣ! Дайте ми коня да идѣ въ Дебрь да турѣ пѣръстъ на очитѣ му“; а онъ ми отговори: „Страхъ ми е да не въ Дебрь познаѣтъ ми коня.“ Ето ти нашитѣ защитници! — Но ако у Охридскытѣ първенцы челоуѣколюбіе то е угаснѣло, то поне у народа го има и у тукашнитѣ велможи ще го намѣримъ. — За то и донесохъ множество лѣтници достойны да красѣтъ Крассовѣтъ трапезѣ. Но помни това, че ные като сме впаднѣли въ рѣцѣ на непріятелитѣ си, не можемъ намѣри у нихъ ни четвъртъ тѣ часть на милость тѣ, кождо ный бы показали къмъ тѣхъ, ако бы тѣ впаднѣли въ рѣцѣ наши. — Въ това увѣренъ съмъ: Когато троянскый шпіонинъ, Долонъ, впаднѣ въ рѣцѣ Діомиду и тѣло му се молеше да го отпусне за скѣпоцѣненъ откупъ, Діомидъ, ако и да бѣше му се прѣдварително обѣщаль че нѣма да го убіе, сурово му отговори: „Ако те отпуснѣ сега, утрѣ пакъ ты зло имашъ да мыслишь на Гърцитѣ и да имъ вредишь съ шпіонството си или съ копіето си.“ Хрістіанскый законъ осѣжда таквы жестокости; фанаріотина обаче, ако и да е образъ Хрістовъ, прѣдпочита, както и всекога прѣдпочелъ, Еллинскыя законъ. Но дългы разговори намъ не износи: иди, работай, и не излагай се; а за мене ще се грижи и Богъ и Святыитѣ. Якымъ стиснѣ ми рѣкѣтъ. — Съ Богомъ.

Слѣдъ малко дойде Еминъ и ми каза: На ти парытѣ непожѣтѣ; но не е добро да ги държишь при себе: Кому да ги

прѣдамъ? Кой тука ти е вѣренъ? — Ты, и Господь, и Христо Чудо. — Стига. И Еминъ излѣзе съ парьтъ, народный даръ, и слѣдъ мало се върж. — Гы прѣдадохъ, каза, на Чудо; онъ ми даде и тѣзи зърна сухо грозье за лѣкъ: и съвременно Еминъ отвори едно зърно, истреби кокычкытъ, и ми го наложи на носа.

По цѣлы ноци (прѣзъ Рамазана Турцитѣ ноциж не спятъ) Сапунджіевъ и Чудо безсѣни посѣщавахъ по знатнытъ и влиятелны аазы и бейове, да гы смягчаватъ, кого съ умоленіе, кого съ скокътны обѣщанія, всичкитѣ съ лѣтници. На Дебърскыя Владыкж Анѣима обѣщахъ Св: Климентовжтж Митрж и подарихъ 30 лиры и скжпъ кожухъ. — Лырытъ не гы примамъ, каза онъ, освѣнъ за да гы подарж дѣто трѣба за спасеніе на славныя Охридскый поетъ!

Забѣлѣжете 1-о че Анѣимъ, като Албанецъ, и доклѣ бѣше въ Охридъ, много пжти показа къмъ мене знакове на любовь. (искреннж или притворнж, Богъ знае) дѣто въ „*Арματολός*“ бѣхъ похвалилъ нѣколко Албанскы добродѣтели, 2-о че Онъ горещо желаше да стане Охридскый Митрополитъ.

Между това носъ тѣ ми ужасно отече и болитѣ бѣхж нестерпимы. Стенаніята ли мои дотегнжхж на жандармытъ, или гы обзе страхъ отъ зараж (имаше въ тѣмницытъ заразителна болѣсть), както и да е, тые ме изведохъ изъ коуша и ме посадихъ въ тѣмницжтж на катилитѣ (злодѣйцытъ) много по лошж отъ Охридскжтж. Вонята бѣше несносна; погледъ тѣ на новытъ ми другари — звѣрски — грозенъ. Стаята бѣше доста тѣсна и, о проклета дивость! съ каменье постлана. Мангали съ недогорѣли вжглища скрацавахъ днитѣ на затворницытъ, които се надпрѣваряхъ кой отъ кого повече да се доближи до мангала. Боже мой! прошепнжхъ си, какъ ще живѣж тука! По добрѣ смъртъ!

Единъ циганинъ ме посрѣщнж и каза: — Азъ тука съмъ чаушь; Азъ опрѣдѣлямъ всекому мѣстото. Кажи ми зашто си осжденъ. — Отепахъ десетъ Владыцы. — Оооухъ! сѣди тука при мене — и ми подаде кахве. Тутакси на кожуха ми паднж нечисто насѣкомо. — Вижъ, каза ми циганина, надъ насъ живѣжтъ низами (солдати) отъ насъ много по нечисти: отъ тамъ всеедно падатъ тѣзи . . . . — Ако! и ные ще имъ пращаме по нѣкое. И се размѣяхъ злодѣйцитѣ; азъ не се смѣхъ: болитѣ ми всекж минутж ставахъ по люты.

Като усѣтихъ че въздуха ни е отровенъ, обзърнжхъ се и видѣхъ, че само прѣзъ еднж трежгълнж дупкж отворенж на тѣмничжтж вратж получавахме въздухъ, свѣтлинж и хранж. Хлѣбоветѣ даже за да промѣкнжтъ прѣзъ неж, трѣбваше да се прѣломаятъ; не толко заради тѣснотжтж ѝ, колкото за да узнае стражата да не нѣчто се крое въ нихъ. Страстно стенехъ

отъ боли и скърбъ, дѣто ме разлжчихж отъ внучето ми, когато Г: Х: Топеничаръ ме посѣти и ми подари дѣлъгъ шаль. (Зимата бѣше прѣлюта). Что онъ ми каза не разбрахъ; че засвири военната музика.

„Слава Богу, каза циганина, дойде време да се порасходимъ. Ты, Сефединъ, ще изнесешъ днесъ кюпа на вѣнъ.“ (У единъ кжтъ на тъмницжтъж имаше кюпъ, дѣто затворниците съ скотско журченіе испущахж тѣнкжтъж си водж). Сефединъ быде послушенъ. Горко на вироглавытъ, които бы дързжжли да бжджтъ циганину непослушни. Едного непослушника онъ удари по главж съ стомнж и въ мигъ го уби. Като прѣстанж музиката, отключихж ни тъмничната врата, за да се порасходимъ или, по точно, да удовлетворимъ неизбѣжнжтъж физиологычески нужды, които накарали бы най гордѣливж човѣкъ да наведе чело и да се смири, ако бы онъ ималъ най мѣничкж частицж отъ разумъ.

Слѣдъ нѣколко минути ето Х: Чудо прѣдъ мене. — Не бой се! каза онъ. — Тая твоя дума е балсамъ, който услади вситѣ ми боли и тжгы. — Боли ли те носа? — Ужасно. — Ако е можно, да го видж. — Заповѣдай. Онъ отне наложено то зърно и каза: „Слава Богу, раната узрѣ и ще те избавж отъ гноя, който те мжчи“ и съвременно стиснж ми носа и матерія протече изобилно. — А бе татко! азъ сега како повторъ роденъ: ме лѣкували 20 Аѣинскы Доктори; но имамъ повече вѣра на Христіанството твое, нежели на наукжтъж нхнж. — Утрѣ ще бжде пѣхарно, задутрѣ още пѣхарно. — Аминъ. — Има още. — Благослови. — Съ Бога и съ пріятели ще Вы спасж отъ темницж. — Аминъ! и му цѣловахъ десницж. — Съ Якъма посѣтихме вситѣ аазы: вситѣ намъ благосклонни. — Прѣчи ли Анѣимъ? — Не бой се! Азъ отговарямъ за него.

Тѣй като се разговаряхме, внукъ ми пристжпи къмъ насъ съ сложены ржцѣ. — Како си, вуйчо? — Много по добрѣ. Ето вторый нашъ татко, който день и ноцъ се труди за насъ: цѣлуни му десницж: Момчето цѣлунж десницж Г-ну Чудови; послѣ и менѣ. — Ако те гледамъ така боленъ, азъ ке умржмъ отъ жалъ. — Търпѣніе, Георгій! нека пострадаме малко. Самъ Христосъ страдалъ за народъ. — Нѣма да страдате за много, каза Чудо: тако ми Св: Климента, ке се спасите. — Да му имамъ милость тж; и на сѣнѣ ми се яви Онъ. — Нѣма да заборава Онъ ни Васъ, ни враговетѣ Ви. Пары имамъ, и Еминъ ми донесе много, и народа ще придаде многократно. Какво искате да вечерате? Имамъ да Вы хранж съ баклавы. Боленъ и пжтникъ да не пости, казва законъ тѣ.

Ны затворихж въ тъмницжтъж. Циганина почнж да брой пары. — Отъ дѣ толкова пары у циганина? попытахъ нѣкого си Трифона, който бѣше убилъ женж си, отчаянж курвж. —

Не знаеш ли? Онъ гы граби въ срѣдь чаршиѣ и послѣ си гы дѣли съ Адемъ-аа. — Какъ това? — Онъ е толкова искусень въ занаята си, чтото не можеш се сѣти когато те украдува. — Ще дойде день и за него... но какво наказаніе побтежко отъ нашето? — Искаш ли да ти раскажъ подробно дѣлата на всеки затворникъ? — Крайно ще ме благодаришь: овия пусты ноци, прѣдългы, нескончаемы. Има време за сънъ, има и за разговоръ. Разговора е отрада на несчастнытъ. Отягченіе е многото сънъ; а при томъ нито можемъ спа.

Трифонъ почнъ да ми разказва ужасны исторіи, на които тука не имъ е мѣстото. Боже мой! какъ спехъ затворницитѣ! Всекий отъ нихъ насланияше главѣтъ си на кълка на ближнія си. 32 затворника тѣй прѣнощевахъ, доклѣ слушахъ интереснытъ виографіи на другари тѣ си.

Тѣй се минъхъ шесть дена. Хранъ ни носеше, кога самъ Чудо, кога калфата му Анастасъ Димзовичъ. Често идеше и Якимъ. Матерія отъ ранѣтъ ми течеше изобилно. Послѣ внукъ ми се разболѣ, отъ скърбъ ли, отъ заразѣтъ ли... Но причини бѣхъ много.

Се градехъ на кѣшлѣтъ нѣколко стаи недоградены. Вситѣ затворници подъ конвой носехъ отъ далечъ матеріѣ за тѣзи цѣль. Азъ, како боленъ, бѣхъ лишенъ отъ тѣзи спасителнѣ расходѣ; но слѣдъ оправяніето ми не ме оставихъ да гниѣ въ тъмницѣ тѣ. Усѣтихъ животворното вліяніе на чистый въздухъ; но колкото азъ печелехъ въ здравіе, толку внукъ ми губеше. Късаше ми се сърдцето, когато го изнасяхъ на вѣнъ другари тѣ му държещи го за мышки. Глава та му висеше надъ рамото, како чашка на увянѣлъ цвѣтъ; но и такъ ободрявахъ го съ енергычески думы произнесены съ оня хроматический тонъ, какъвто употрѣбяхъ Омировитѣ ирои, когато поострявахъ на бой дружинѣтъ си.

Единъ вечеръ, като бѣше ми донесълъ ястіе А: Димзовичъ и си отхождаше, видѣхъ прѣзъ трежгълнѣтъ дупкѣ, двама жандармы недостойны за името (че бѣхъ облечени въ Арнаутскѣ формѣ), които зехъ да го биѣтъ немилостиво и извикахъ: Не бу сизденъ бе катилееръ катиллеръ! Отъ выка се огласи казармата и жандармытѣ уплашени испуснѣхъ мѣченическото момче: Тые помислихъ, може бы, че нѣкой чиновникъ имъ выка.

Отчаяно бѣше положеніето ми; но то имаше да стане трижъ хуже. Ны ожидавахъ тежкы испытни: Якыма затворихъ въ една стаѣ на кѣшлѣтъ, дѣто късь по късь прѣжева и погълнѣ нѣколко писма что имаше съ себе.

Стига ли туй? Не! Никакъ! Утрень тѣ въ време на отпуска видѣхъ и брата си Ивана и помислихъ си: „Еда ли право казваше Христо Танчевъ че азъ не можъ побѣди Мелетія? Че азъ

съ главжтж си не мож да скржшж планина, планината ще ми скржши главжтж? Ето че врагъ тъ иска да затрие цѣлжтж ни фамилиж!“ Страшно се отчаяхъ, но на брата си показахъ съвършено спокойство, даже и шарлатанскы го ободрихъ съ энергическы думы и жестове. — Кога ты тукъ? — Единъ суварія ме доведе вчера пѣшь. — Къдѣ се намирашь? — Въ кауша. — Зачто ты въ Дебрь? — Оплакахъ се на чорбажитѣ ни, че тые сж виновници на твоето несчастіе, а тые ме испратихж тука. — Тые искали да докажжтъ че е истинско твоето противъ нихъ обвиненіе; но бжди увѣренъ, брате, че Богъ ще гы порази, а насъ ще избави. — Богъ да те почуе. На ти еднж кошульж. — Благодарж! Како е нана? — Много по добрѣ. — Живъ е Господъ, бе хей!! (А Иванъ може бы икономическы ми говореше, както и азъ нему). Слѣдъ мало ни се заповѣда да пдемъ всекый на мѣстото си. — Погледвай малко Георгія: онъ е боленъ. — Знамъ. И се разстанжхме.

Влѣзохъ въ тъмницжтж и сѣднжхъ: „Боже! Боже! какъ ще бжде! Разлжченъ отъ брата си, отъ внука си, отъ Якыма... Всинца гынемъ! Да бѣхж поне при мене“...

Струваше ми се че калдармата ме дига на горѣ като съ лостъ; че стаята се върти около мене; че дошьль съмъ до изумленіе. Отъ страха на тѣзи симптомы сърдцето ми буйно затупа, като да щеше да изскочи изъ грждитѣ ми. Встанжхъ, и пакъ сѣднжхъ: колѣната не ме крѣпехж. Съблекохъ си дрехытѣ, и се облекохъ въ пранжтж кошульж, която като че свѣтлинж разливаше отъ бѣлинж. Се чудихж злодѣйцитѣ на платъ тъ и на блескавинжтж му. Симптомытѣ исчезнжхж: Станжхъ по добрѣ.

Въ такво бѣхъ положеніе, когато дойде Еминъ. — Како си съ здравіето? — Не много добро. — Да ти доведжмъ лѣкаръ. — Не! Ты ще ми бждешъ лѣкаръ. — Готовъ съмъ. — Отъ мож стърнж ще напишешъ силенъ арзохаль на Мютесарифина. Ще пишешъ: коя е вината ни? — Добро. — Кой е обвинитель тъ ни? — Добро. — Четыри мжжи гынемъ въ Дебрь затворени и не сждени. — Прѣдобро. — Искаме да се прѣдставиме прѣдъ судъ тъ. — Много добро. — Ако загынемъ, Пашата има да дива отвѣтъ прѣдъ хора и прѣдъ Бога. — Това не е добро; таквы думы не чинитъ; но нѣмай бригж: Арзохаль тъ ке стане силенъ; Азъ самъ ке го поднесжмъ. — Да ми си живъ!

Еминъ написа прошеніето и го поднесе.

Около полнощъ ме повыкахж. Като прѣстжпихъ прага на Сждилището, заколебахъ се. — Ха, кяфиръ! кадіята каза: приструва се на боленъ. — Много съмъ боленъ; а братъ ми и внукъ ми, може бы, и умрѣли сж: има два дена, дѣто не гы виждамъ. Но Боже мой! Какво е това зло что ны нашло! Кому кога прѣгрѣшихме ные!... На тѣзи думы закъпѣхж ми сълзытѣ.

Ме посадихъ на истинтачнѣи столъ и поченяхъ оныя нескончаемы писмены въпросы и отговори за име, прѣзвие, званіе, жителство, подданничество... Че какво друго имахъ да пытать? Не знаехъ ли тые невинность тж ми?

Пашата изважда еднж ржкописнж мож тетрадь и ѣж подава на Кадіѣтж, който какъ Тоска, знаеше гърцкый. Кадіята отвори тетраджтж и зе да чете: *ὄνον, χύνων πίνων, Σειρήνων, δελφίνων*... — Что е това? ме попыта. — Му расправихъ че това е Сборникъ на римы (още не знаехъ че Корана проклина Стихотворство то, ако и да е и самъ той Стихотвореніе). Кадіята се обрнж къмъ Мютесарифина и каза: — Шухара имишь: Т: е: Стихотворецъ былъ.

Тѣи се миняхъ още 8 ноци, въ които държахъ седмь послѣдователны истинтацы. Въ послѣднитѣ присѣтствоваше и внукъ ми, комуто здравіето бѣше се поправило. Го обвинявахъ за нѣкаквж си Корреспонденціѣ что ималъ съ брата си Коста, въ Румуніѣ. Онъ отговори: Никогда не съмъ му писалъ; но нито онъ ми писалъ.

Въ седмыя истинтакъ Пашата се опыта да ме зацлаши: изважда едно словце мое писано на задыменж хартіѣ и изрѣчено на испытанія и ми казва грѣмогласно: „Сега те държж бе яланджи!! — Оооухъ! отговорихъ и встаняхъ (това оооухъ! звучеше често въ тѣмницѣтж и бѣхъ го научилъ). — Тѣи ли се отговаря на Пашѣтж? каза ми писаръ тж. — И на Султана тѣи бяхъ отговорилъ, ако бы ме нарѣклъ яланджи. (Тука не ме излѣга Омиръ, който казва: *Θαρσαλέος γάρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων*. т: е: Дързновецъ мжжъ въ все е по добъръ. — Въ това слово ты си казалъ че народа не е дълженъ да плаща на владыцѣтѣ. — Това съмъ казалъ, това казвамъ, и това ще казвамъ. — И това е истината, каза Илязъ аа, който днесъ е Илязъ Паша (Богъ да го възвышава). — И азъ знаж това, казва Пашата, но не е простено да се казватъ прѣдъ народъ раздражителны думы. — Грѣшилъ какъ човѣкъ, каза Илязъ Паша; но противъ Владыкѣтж, а не противъ Девлета. Тогава азъ казахъ на Пашѣтж: „четыри души гынемъ тука; ако погынемъ азъ и внукъ ми, да ти е прѣдъ Бога простено; но ако погынжтъ братъ ми и Сапунджіевъ, чедата имъ прѣдъ Аллаха ще выкаты противъ Васъ. Ако сме виноваты, погубѣте ны днесъ; ако ли не, Вы осквърнявате Рамазана. Пашата поблѣднѣ. Стоехъ му надъ главѣтж не какъ осжжденъ, а какъ судія: Мразехъ живота; и да не помысли нѣкой си че само тогава, т: е: заради злосчастіята си, го замразихъ: ни въ дѣтството си, ни въ юношествомъ си, ни въ зрѣлость тж си, ни въ старость тж си не оцѣнявалъ съмъ живота. Ще повѣрватъ туй поне злосчастницѣтѣ, ако не

всичкы. Постоянно звучило въ ушитѣ ми изрѣченіето: Ἐλεύθερος ὁ θανάτου καταφρονῶν.

Юзбашіята присѣтствоваше на истинтака и се чудеше: той мислеше че ные сме за бѣсеніе; но Пашата му заповѣда да ме приеме въ стажтж си, и онъ отговори: „Пеки Ефендімъ“ съ приличното къмъ старшія благоговѣніе, което характеризира османліи тѣ, безъ което тые бы отдавна погынжли, и ме отведе въ стаж си и ми посочи добро мѣсто за сѣденіе и спаніе; Но тамъ удари ме въ носъ воня по лоша отъ онжж на злодѣйскжтж тьмницж. Стаята бѣше между двѣтѣ най смрадни тьмници, въ които бѣхъ поживѣлъ. За единъ мигъ се събрахъ тамъ нѣколко жандармы. При огня стоеше бльскаво мѣдниче пълно съ кахве. (Арнаутина піе 20 кахвета въ 24 часа). По заповѣдь на юзбашіятж се подаде кахве всѣмъ и менѣ. Ако и да ми е запрѣтено кахвето, го пріехъ (У Османліитѣ ужасно нѣчто е да отхвърлишь каквото и да е призываніе или поднесено нѣчто). Въ разговорѣ, юзбашіята, като мислеше че не разумѣвамъ Албанскій языкъ, каза тѣзи думы: Слушайте, бе синковци, Турчина како слабъ ми се види; ишала Господъ не дава слабость на Турчина; но менѣ така ми се види.

Отъ слабости често излизахъ на вѣнъ. Като ме гледахъ злодѣйцитѣ: „ишала пакъ ще се върнешъ при насъ“ казвахъ. Заповѣдано бѣше на нѣкой си Оломанъ да ме съпровожда; за то обата роптаяхъ, когато искахъ да излѣзж. Омръзнж ми смрадна стая. Взаимната умраза се увеличи, когато на единъ Албанецъ, който на пукъ ми каза: „На байрамъ ишала ще се ринемъ въ Охридъ и ще го плѣнимъ цѣличькъ.“ Отговорихъ по Арнаутскій: „Мо м' чаа кокънъ, т: е: не цѣпи ми главжтж.“ Живота бѣше ми омръзнжлъ. Кахвето ме раздражаваше. Страдахъ отъ нервитѣ. Говорехъ открыто и продързливо. Единъ заранъ излѣзохъ на вѣнъ самъ: Оломанъ не бѣше тука. Като се върнжхъ въ смраджтж стаж не могахъ да не искажж отвращеніето си съ въсклицаніе „По си кенефъ.“ Юзбашіята се събуди, повыка единъ жандармж и му каза: Вземи ового и постави го у катилитѣ, на мѣсто дѣто да нѣма вѣшки. То значеше: на най лошавото мѣсто: И онъ ме постави у най отдалеченный кжтъ на злодѣйскжтж стаж, дѣдо прѣди два дена бѣше умрѣлъ единъ злосторникъ отъ темничный тифусъ. Смѣхове и радости у злодѣйцитѣ, что съмъ се върнжлъ при нихъ, както ми кобехъ. Утренъ тж быдохъ прѣмѣстенъ въ тьмницжтж на длъжницытѣ, която въ ничто не се различаваше отъ катилскжтж освѣнъ въ това, че имаше единъ прозорець и не бѣше съ каменіе постлана. Тамъ поне имахме утѣшеніето да си се разговаряме жарко съ сестрича си и да утѣшаваме другъ друга. Напрасно прѣдлагахъ на новытѣ си другари да отварятъ по нѣкога прозореца: тѣ бѣхж

почти всички сждно облечени, и нито разбирахъ что е обновленіе въздуха.

За злж честь, тамъ имаше единъ Ефендія, който ноціж по цѣлы часове лявкаше безконечны молитви, като поставеше прѣдварително прѣдъ себе еднж пласкж дъсчицж.¹⁾ Онъ бѣше ненавистенъ и прѣзрѣнъ прѣдъ всичкитѣ затворници.

Въ общѣ живота тука бѣше ми по сносенъ; но слѣдъ два дена се разболѣхъ. Когато всинца се тресехъ отъ студъ, тѣлото ми затлѣ отъ огненнж трескж, която ме углѣби въ непрѣкъснжтъ сънъ. Писано бѣше на внука ми да гледа страданіята ми и надъ мене да кръши пьрстытѣ си. Не извѣстно ми е колко дена тѣй болѣдовахъ; но когато, въ едно послаблѣніе на тресекжтж дойдохъ въ съзнаніе, се намѣрихъ пакъ у катилитѣ. Тамъ ми се извѣсти че брата ми освободили не за друго, освѣнъ зачото бѣше опасно боленъ (зараза върлуваше); че Х: Чудо го приелъ у себе; че братова ми болѣсть се зададе въ часъ и на тоя Евангелскій мжжъ и на калѣжтж му А: Димзовича.

Слушахъ тѣзи извѣстія тѣй безчувствено, като човѣкъ навикнжлъ да слуша всеедно злосчастія за себе си и за своитѣ си; но знаете ли какъ достигахъ до вратата за да ги слушамъ? Трѣбваше да прѣминж разстояніе отъ шесть метра. Колѣната ми треперехъ. Почти на всекж стѣпекж падахъ надъ затворницитѣ които лежехъ (денѣ спехъ). Самъ себе не вървахъ че тѣлото ми се изнурило и че нозѣ тѣ ми не могатъ ме кръши. Послѣ станж ропотъ противъ мене отъ стърнж на злодѣйцитѣ и принуденъ бѣхъ да идж при посѣтителитѣ си четвероножичкы.

Помнж едно събытіе което доказва че тога и умственитѣ ми силы бѣхж ослабнжли: не че само мозъка бѣше ми поразила треската: всичкото ми тѣло страдаше.

Между другитѣ Рамазанскы увеселенія, еднж вечеръ, доклѣ спехъ, единъ отъ злосторницитѣ бѣше се облекълъ въ женскы дрехы. Смѣхочетѣ бѣхж общи: отъ нихъ се събудихъ, и видѣхъ мнозина да докачатъ притворнжтж женж. Тя ужъ подбѣгваше и се оплакваше отъ докачителитѣ си. Като късогледъ не познахъ това лице и се запрѣгнжхъ на силнж проповѣдъ за чистотжтж на нравитѣ, която, особенно въ Албаниѣ, се счита за първа Божія заповѣдъ. Циганина, явно за смѣхъ, щипнж силно причиненжтж женж и тя извика ужъ отъ боли. Тогава се разви у мене дон-кихотскій духъ: Встанжхъ за защитж на невинно-угнетенжтж слабостъ! Како безсилна котка когато се боре съ силенъ песь прибѣгва до дърво или зидъ и се исправя на заднитѣ нозѣ опирайки гърба о прибѣжището си, а прѣднитѣ държи възвышени и готовы въ защитж, и се ринува рѣши-

¹⁾ Плацкы шчици казватъ въ Охридъ тънки букови дъсчици, които се правжтъ въ село Плакье. — Ред.

телно възъ песа за да наложи на главѣтъ му острыѣ си ногти: такъвъ бѣхъ азъ прѣдъ огромнаго циганина: Опрѣхъ гърба си о видъ тѣ, възвысихъ изсъхнѣлыѣ си рѣцѣ на бой и му извыкахъ: „Лене се дотврасъ: т: е: остави ѿ зачтото ще те убѣж“; но само въ гласа бѣше силата ми и като не можехъ азъ него да нападнѣ, той ме нападнѣ. Се спуснѣхъ на него като бездушно тѣло: рѣцѣтъ ми паднѣхъ на рамената му; главата ми — на грѣдитѣ му; а нозѣтъ ми останѣхъ дѣто си бѣхъ. Мнозина затворници обыколихъ Чаушина и го молихъ да покаже милость къмъ несчастіето. А Онъ не само милость показа, но и игрътъ прѣкрати.

Още нѣколко дена, и азъ быхъ свѣршилъ поприцето си. Но утрень тѣ Наумъ Кумевъ „радвайсе, ми каза, дойдохъ отъ Охридъ седемъ старци, отъ всѣкъ махалѣ по единъ, и носятъ съ себе доволно пары и всенародны умолителны прошенія за освобожденіето Ви. Бы плакалъ ты да чуешь колко тѣ сѣ страдали на пѣти отъ снѣгове и вѣлицы. На Анѣима подарихъ 30 лиры и единъ скѣпоцѣненъ кожухъ, и обѣщахъ му се да го възвысятъ на св: Климентовый прѣстолъ. Утрѣ имаме Божиѣ и Анѣимъ ще Вы освободи: Ако ные не уважаваме Турскыѣ праздницы, Турцитѣ уважаватъ нашитѣ... Знаешь ли? Яковывата невѣста роди сына. — Слава Богу! Како го кръстихъ? — Григоръ. — Да е живъ, вѣковитѣ! (Григоръ е сега второкласенъ ученикъ).

Вечерь тѣ, заслѣга¹⁾ на Рождество Хрїстово, чухъ гласа на Анѣима. Незабавно се отвори вратата и двама Охридяне Евтимъ Мушмовъ и Наумъ Кумевъ, дойдохъ при мене, ме взехъ за мышкы, и ме извлекохъ на вѣнъ. На излизаніето ми циганина не заборава да вмѣкне пѣрстыѣ си, показателя и срѣднїя въ джепа ми тѣй искусно, чтото едва го усѣтихъ. Ничто не му казахъ, че и въ джепа ми ничто нѣмаше.

Цѣлунѣхъ десницѣтъ на мнимыя си Освободитель. Казвамъ го мнимъ, зачтото онъ не ме избави ради невинность тѣ ми, но ради обѣщанїята и подарцыѣ, а особенно за гдѣто²⁾ въ „Арматолѣс“ похвалилъ бѣхъ Албанцыѣ. Както и да е онъ ны избави и нѣмамъ право да изслѣдвамъ прїатель ли ни бѣше Онъ, или врагъ. Онъ ме останови въ еднѣ чистичкѣ стаѣ на Митрополїѣтъ си (кожто послѣ Турцитѣ доведохъ на прахъ и пепель цѣличкѣ). Внуку ми се оттегли на ханъ. Боже! си мыслехъ азъ, зачто внуку ми не е прїетъ тука?... Не може ли Анѣимъ съ едно кахве да ме отрови?

Тамъ піехъ водѣ, каквѣто, увѣрявамъ, нѣма по цѣлый свѣтъ; водѣ, кожто азъ прѣдпочитахъ прѣдъ баснословныя

¹⁾ Заслѣк, -огот — надвечерието срещу „служба, день.“ — Ред.

²⁾ За гдѣто нѣмаше въ рѣкописа. — Ред.

нектаръ; водж, кождо нашитѣ химици сж длъжни да испытатъ; водж, кождо прави вситѣ Дебрияны философы (въ Дебрь нѣма идиоти).

Анѣимъ не ме лиши никога отъ собственжтж си трапезж; Самъ онъ служеше Дебрско вино несравненно по добро отъ Охридското (Дебрь е Волканическо мѣсто). Азъ прѣдпочитахъ Митрополійскжтж водж. Утро и вечеръ заедно съ Анѣима четехме надлежното послѣдованіе и слѣдъ свършваніето правехъ му три поклоны и целувахъ му десницж. — Достопохвално е, казваше Онъ, Вашето чтеніе и пѣніе. — Богъ ме порази, му казвахъ. Ἐν τῆ θλίβεσθαί με ἐκέκραξά σοι Κύριε = виегда стужати ми, възвахъ къ тебѣ Господи. И Онъ се смѣеше смѣхъ неугасенъ, уморителенъ. Онъ нито можеше помисли че азъ му серіозно говорж. Онъ ме прати на прочутытѣ Дебрскы топлы бани наедно съ единъ отъ слугытѣ си, който ме омы.

Не помнж добрѣ, третій ли или четвъртый день слѣдъ Рожд: Хрістово бѣше, когато Анѣимъ направи великолѣпенъ пиръ на вситѣ вліятелны въ Дебрь личности. Чини ми се, че тоя пиръ замѣсти парытѣ, които Анѣимъ се обричаше да даде всекому отъ нихъ за освобожденіето ми. Слѣдъ вечержтж, или както бы Омиръ казалъ, като се удоволихъ всички отъ ястіе и питіе, Анѣимъ зе да имъ расправа какъ съмъ направилъ едно добро стихотвореніе, какъ въ него похвалилъ съмъ Шкипитарытѣ (Соколытѣ), какъ дѣлото ми направило шумъ въ Гърціж, какъ се вѣнчало и т. н. т. Особенно Той настояваше да имъ разясни стихъ тъ: „ἵνα γνωρίσῃ ἕκαστος“ . . .

Ей завали! казвахж гоститѣ.

Послѣ свободенъ бѣхъ да излизамъ и на расходжж. Въ чаршіж срѣщнахъ злодѣйцжтж Даута свободенъ. Ходъ тъ му бѣше чудесенъ: Когато щеше да дигне десный кракъ онъ клонеше тѣлото напрѣдъ а ногжтж движеше назадъ и ж издигаше чрѣзмѣрно, грозно. Притекохъ да го поздравж съ свободжтж. Тъй като бѣхъ познатъ какъ убійца на 10 Владыцы, Онъ ми стори честь да ме пригърне три пжти. — Тако ти пріятелство, Дауте, не дигай ногжтж толко високо. — Не знаешъ ли че 15 годинъ носилъ съмъ праггы? — Не можешъ ли да ж постелеш, какъ другжтж? — Не можжмъ. — Ногата е твоя: можешъ да ѝ повелишь. — Не можжмъ. Се чудихъ: Тъй порока еднажж вкорененъ вечь не се искоренява. Единъ день заедно съ Георгія Манчевъ като се връщяхме отъ посѣщение на болнытѣ ми другари, които бѣхж прѣнесени у еднаж гостилницж, едно Дебриянче зе да хвърля каменье възъ насъ и удари даже Манчева по крака. Като се пооправихъ малко, потърсихъ и получихъ позволеніе да посѣтж великолѣпнжтж общежителнж обителъ на Св: Іванна Прѣдтечж. Ме възхыти тамъ звучното Славянско чтеніе. Се

чудихъ какъ то въ Дебрь, Кърчово и Прилѣпъ се упазило, а въ Охридъ исчезнало.

На 15 Януарія 1869 прѣдадохъ ми книгытѣ и рѣкописитѣ. Какво да видишь! Въ нихъ намѣрихъ и чужди книги способни да компрометиратъ и цѣлый градъ прѣдъ правителството: Българскж и Сърбскж исторіи, разговоръ на петъ офицеры, които си раздѣлятъ турскжтж имперія, и Военны упражненія (книжж, кождо знаехъ че принадлежи на Охридскыя докторъ Виллара, Явинець).

На 16 сжщяго търгнахме отъ Дебрь всички заедно съ старцытѣ. На 18 сжщяго, празникъ на Св: Аѳанасія, домашній нашъ Патронъ, стигнахме въ Охридъ весели и здрави, освѣнъ брата ми и внука ми, които бѣхж болни. — Вижь, майко, Св: Атанасъ и Св: Климентъ ны доведохж живы. . . .

Трапезата бѣше ставена; но прѣди да сѣднемъ, се прибрахме прѣдъ иконжтж, се кланяхме и плакахме славеци Бога и Святыитѣ му Св: Климента и Св: Атанаса, комуто и паметъ тж вършихме. Послѣ сѣднахме и се веселихме, прѣди всекж здравицж молеци Св: Атанаса да пази отъ зло вси хрістіаны а най-послѣ и насъ, да подари здравице на болнытѣ (внукъ ми боленъ, нито можа да ни дойде въ гости).

Стига ли туй? Не: на 20 сжщяго, друга заповѣдь отъ Дебрь да идемъ пакъ, азъ и внукъ ми подъ конвой. Внука ми не дързняхж да го вземжтж; че бѣше опасно боленъ и отъ насѣкомы изнуренъ. Въ мѣсто него се рѣши въ Охридскый межлись, да иде майка му 12 години по възрастна отъ мене. Съ себе взе она и зълвж си, като остави другы жены да пригледатъ сестрича ми. Тази нагла обида ме порази повече отъ вситѣ мои злосчастія взеты наедно. На пжти срѣщнахме г-на Х: Чудовъ, който изнуренъ отъ тифуса идеше за въ Охридъ. — Съ здравіе! Онъ не отговори; но, може бы, нито чу. Искахъ да слѣзж отъ коня, да го прѣгърнж, да го распытамъ; но не ми се позволи.

Отведохж ме на кжшлж, а женытѣ на митрополіжж. Трѣбвало да платимъ още 20 бѣлы межиди обѣщаны а не платены: Гы платихъ, и сестра ми отиде си въ Охридъ свободна. Мене ме отведохж пакъ на Митрополіжж подъ извѣтъ че трѣбва да се допълвятъ истинтацитѣ. Истинтакъ никакъвъ не станж; но останжхъ въ Митрополіжжтж още три мѣсеца. Зачто ли? За ничто друго, освѣнъ за да се не извърши въвожданіето на Българскый языкъ въ Охридъ.

Когато къмъ срѣджтж на априлія върнахъ се въ Охридъ, майка не ме позна: бѣхъ станжлъ много здравъ и двойно по пьленъ отъ колкото прѣжде бѣхъ. Извъргнахме Еллинскый

языкъ, когото бѣхж пакъ въцарили въ времето на мъкытѣ ни; въведохме Българскый; се появи ново мнѣніе, ново стремленіе, новъ животъ; Антонаки умрѣ отъ яда; Изгнахме Мелетія; жнахме онова что бѣше отдавна сѣяно; За кратко време отъ гонителитѣ ни ни единъ не останж живъ: Вситѣ погынжхж почти сжщевременно, както Пинелопинитѣ обржчници, на които Орисницата бѣше обрѣкла да гынжтъ всички въ единъ день; Правдата въстържествова: Побѣдата бѣше съвършенна. Слѣдъ побѣджтж незабавно се приготвихме на свадбж. Поправихме дѣдовжтж си кжщж. Ако и да не съмъ никакъ нарочитъ къмъ общественъ животъ; ако и да знаехъ че Іисусъ Христосъ и изрично и съ собственный си примѣръ прѣпоржчва безбрачіето; Ако и да знаехъ че Св: Апостоль Павелъ казва: „добро е бракъ тъ, но по добро е безбрачіето;“ Ако и да знаехъ, че който иска да се посвати на отечеството трѣба да е безбраченъ: като на пукъ обаче на мъчителитѣ си, се оженихъ.

На всекий Българинъ желаѣ да има домакынѣ, како моята; но вѣрно е че быхъ былъ по полезенъ на отечеството, ако быхъ останжлъ свободенъ.

Въ свадбжтж, почти за първый пжтъ, вкусихме вино, безъ което послѣ не можехме, нито можемъ. Моѣж юношитѣ да помыслятъ колко навикъ тъ е опасенъ.

Понеже въ Охридъ никоя кжща не е безъ лозіе, шесть мѣсеца слѣдъ свадбжтж искоренихме старото си лозіе и насадихме ново: Споредъ обычая поканихме въ гости работницытѣ, които работихж даромъ. Тоя е първый пжтъ, дѣто се испѣя пѣсьнь та:

Хыляда и седьмъ стотинъ шестдесеть и второ лѣто

В' Охрида отъ Цариграда дошълъ Салаоръ.

Се прѣдставилъ прѣдъ Арсеня наша Патрика честнаго

И му рѣкълъ слово горко слово жалостно:

„Царска воля е да тѣргнешъ денеска за в' Цариграда,

На тебе отъ върлы Гърцы голѣмъ поплакъ е.“

Събралъ Патрикъ свое стадо в' църквж Святий-Климентовж,

Благословъ му далъ послѣдень, ржцѣ заплетилъ.

Дълго време хлипалъ старецъ во мълчанье всенародно

И по бѣлж брадж ронилъ сълзы горещи.

„Слушайте ме, милы чада азъ ке идж в' Цариграда:

На мене отъ върлы Гърцы голѣмъ поплакъ е.

Гръцкый Патрикъ ке ни строши славнж Охридскж столицж

И мене до смърть ке държи в' заточеніе.

Ке прати Владыцы Гърцы лицемъ светцы сърдцемъ вълцы,

Ке вы давятъ, ке вы стрижжтъ, ке мълзятъ до кръвь.

Мегю народа ке сѣжтъ несъгласье и раздоры,

Да се мрази сынъ со татка и со брата братъ.

И ке выкнете до Бога и крыло не ке найдете,

Смирени ке наведете главж до земи.

Ке ми бждете сираци; така было написано:

Елате ми да Вы гушна за послѣдень пжть.“
 Чърна тжга поразила старо, младо, мжжи, жены,
 Все со ржцѣ заплетены сълзы проливать.
 Той гы гушка, тые тжжни му цѣлувать деснж ржкж,
 И отъ ржкж какъ отъ изворъ сълзы се лѣжтъ.
 Вяхнжлъ Патрикъ бърза коня и неволно упжтилъ се.
 Тога гръмкый плачь народенъ небо процѣпилъ.
 Умилилъ се честный Патрикъ, свалилъ шапкж навезанж,
 Погледнжлъ на сино небо люто прокълнжлъ:
 „Охъ! послушай милый Боже! Хаиръ никога да нѣмжтъ
 Стамче бей и Буяръ Лигдо, Нейко челеби.“
 Милостивый Богъ послушалъ Патричкж горещж клетвж;
 Славж нихнж, сѣме нихно погубилъ со шумъ:
 И сега во куку нихны ткае пажкж пажчинж
 И на пусты стрехы нихны хукать хутове.

Сълзы потекохж изъ очитѣ на гоститѣ, не толко отъ стой-
 ность тж на стиховетѣ, колкото отъ страсть тж, съ кожто се
 испѣяхж.

Тая песнь ни помогнж въ искорененіето гърцизма много
 повече отъ всичкитѣ ни прѣжни подвизы.

Не минжхж много мѣсеци, когато почтеннитѣ Членове на
 Цариградското Читалище ме поканихж да прѣведж Иліаджтж.

Въ отговоръ писахъ имъ: „ще скратж: многожъ Омиръ сии:
 Indignor quandoque bonus dormitat Homerus: ще прѣведж само
 блестящитѣ страници на Иліаджтж и ще гы съединж така
 чтото да съставятъ нѣчто си цѣло.“ Ми отговорихж че съ
 въстъргъ приимжтъ прѣдложеніето ми и заедно съ отговора ми
 пратихж „Греческо-Русский Словаръ“ и Гнѣдичевжтж Иліадж
 (бѣхъ, както и днесъ още сѣмъ, слабъ въ Българскый языкъ).
 Като отворихъ словаря и видѣхъ че думата „ἄταφος“ е прѣве-
 дена „несхороненный“ не ми се ареса никакъ и на полъ тъ на
 книгжтж, при думжтж „ἄταφος“ приписахъ „безгробный“.

Прѣвождахъ на Българскый не както щехъ, но както мо-
 жехъ. Уморенъ отъ прѣвода четехъ Русскы стихотворенія които
 намѣрихъ у покойника Димитрія П: Захаріовича. Несчастіе, что
 нѣмахъ Българскы книги: жедно вникнжхъ въ Русскитѣ и
 чтомъ намирахъ думж поетическж, или краткж, или звучнж,
 или новж за ушитѣ ми жъ приписахъ въ Словаря при Гърц-
 кжтж думж на която съотвѣтствоваше.

Тѣй н: п: при думжтж „καταβάλλω“ приписалъ сѣмъ: си-
 нонимы: обори, разори, погуби, сби, свѣргнж, свали, снесе, срази,
 низринж, низложи, опружи, срази, борить дървеса, поникнж
 градъ, пораженъ страхомъ, поверженъ, опрокинжтъ, разсыплетъ,
 сорва, отвали, уложи въ прахъ обрати, ниспровергнж, спнж
 (сѣпнж), сринж, обруши, разсыпа, низложи, разгроми (градъ не
 устоялъ), прѣврати и т: н: т:

Почти ни една страница въ тоя Словарь нѣма безъ мои бѣлѣжки. День изъ день духъ тѣ на Русскій языкъ ставаше ми по знакомъ и тѣй като не можехъ писа по Българскій, записахъ по старобългарскій; но прѣди да усвоѣж новый стиль се яви въ Браилското периодическо Списание една критика противъ незнаието ми да употрѣбявамъ прѣпинателнытѣ знакове, и противъ неточный мой прѣводъ (че скрацавахъ). Критикъ тѣ писа дълго противъ мене; не трѣбаше толкова. Тѣй като искаше да ме порази и да прѣпорѣча своя прѣводъ, можеше да каже само туй: „Пърличевъ не знае Българскій“ и тогава азъ на истинж быхъ былъ пораженъ; но за жалость, има критици, които не само сж несправедливи, но и се явяватъ на свѣтъ тѣ само за туй: да се нарѣкжтъ критици. Името „Критикъ“ е най сладковзвучното име на свѣтъ тѣ; и единъ *bachelier* иска да бжде критикъ, както и единъ кжптѣя иска да пуши тютюнъ. Добрый, просвѣщенный критикъ не само указва на недостатцытѣ, но и ги поправа. Само таквыи може да бжде достоинъ за священното име критикъ. А да ти казва критикъ че, въ стихотвореніе, ты или словослагатель тѣ твой, сте сгрѣшили въ употрѣбленіето на удивителный знакъ; да ти казва че неточно прѣвождашь, когато ты, чрѣзъ печата, трѣбишь прѣдъ цѣлый свѣтъ че прѣводъ тѣ ще бжде свободенъ и скратенъ; това вещь не е ли несносенъ шарлатанизмъ? Като видѣхъ тѣзи критикж, казахъ си: „ще направѣж другж Иліадж“. Зехъ цѣлжтж Българскж Иліадж и ж хвърлихъ въ очага и тутакси ж полиза огнь тѣ. Само двѣтѣ първы пѣсни останжж печатаны въ Пер: Спис: „Читалище.“

Сега вещь почнжхъ да прѣвождамъ по другый стиль и употрѣбихъ вситѣ падежи и причастія. Н: П:

Пѣй ми Музо гнѣвъ неукротимый
Ахиллея Пелеева сына;
Гнѣвъ, кой Гъркъмъ много бѣдъ устроилъ,
В' адъ низринжлъ много душъ иройскыхъ,
Плоть ихъ сдѣлалъ псовъ и птицъ играньемъ;
Зевсова ся воля съвършала.

Знаѣж че тоя прѣводъ не мирише много на Българскій; но тѣй като съмъ слабъ на Българскій, той не можеше да стане иначевъ. Въ послѣднитѣ години на църковныя въпросъ, когато Охридѣне бѣхж отчаяни и матеріално обезсилени, не само платж не получихме, но споредъ силытѣ си и подпомагахме на Господа: Илія Чобановъ, Петра Огненовъ и Коста Размовъ, които на свой счетъ працахж въ Цариградъ нужнытѣ денешни и цѣлый си имотъ изгубихж въ подвига.

На 1874, когато приближаваше времето да посрѣщнемъ първыя Бѣлг: Митрополитъ Натанаила, съставихъ еднж пѣснь,

която вмѣщавамъ тука не заради достоинството ѝ, но за да покажжъ какъ послѣ Натанаилъ ме възнагради.

Бога вышняго да славимъ и честитаго Царя
И съсъ радость да посрѣщнемъ добраго ни Пастыря.
Како прѣжде Богомъ пратенъ Моисей за Израиль,
Така сега Царемъ пратенъ Пастырь нашъ Наѳанаилъ
Окаянному народу врата рая отворилъ,
Горкы сълзы стогодишны во веселье прѣтворилъ.
Сега кости миросаны Патрика Арсенія
Веселятся Българскаго ради възкръсенія,
Добрѣ ни дошълъ си Отче слава намъ и лѣпота!
Посѣтилъ си народъ скърбенъ, что лежалъ во тьмотѣ.
Наши дрехы Великденскы прѣдъ тебе бы постлали;
Но намъ Пастыри лѣжевні дрехы не оставили;
Прѣдъ стопы твои Владыко цвѣтъя бы усѣяли;
Но, подъ звѣрско имъ дышенъе, цвѣтъя намъ овенжли.

Какъ станжъ посрѣщеніето му; какво бѣше Владыкуваніе то му; кои бѣхжъ погрѣшкытѣ му; какъ откровенно го обличавахме; тука не му е мѣстото да описвамъ. Ще кажжъ само туй: До тогава бѣхъ служилъ въ Охридъ 15 годинъ послѣдователно; но още въ първѣтъ годинѣ на Наѳанаиловото Владыкуваніе училището се разори, ученицитѣ се распърснѣхжъ и азъ быдохъ принуденъ да се условжъ въ Месокастро (Махалско въ Охридъ училище). Тамъ служихъ двѣ годинѣ; Но и тамъ Наѳанаилъ не ме остави въ спокойство: Онъ прати своя заптѣ, грозенъ Дебрянинъ, Турчинъ въоръженъ, който ме хванжъ за мышкжъ и при писковетѣ на ученицитѣ ми ме сведе по стръмнѣтъ стълбжъ. Месокастранитѣ сжщій часъ отидохъ на Митрополижъ и казахъ Наѳанаилу: „Нѣмашъ работжъ съ даскалъ тѣ нашъ; Ако не можшь да отворишь училище, баре не затвораи.“ И ме поставихжъ пакъ на сѣдалището ми. Имъ служихъ още еднѣ годинѣ. Испытаніята станжжъ тържественны. Никога не съмъ былъ толкова благодаренъ отъ успѣхытѣ на ученицитѣ си, колкото тѣзи три години. Наѳанаилъ присѣтствоваше и искаше да засрами ученицитѣ ми. Ученикъ тѣ (сега учитель) Аргиръ се испытваше. — До дѣ стигнѣхте въ Аритметикѣтъ? — До край. Наѳанаилъ отвори Числителницѣтъ (Давовжъ) и показа съ пѣръстъ на ученикжъ правоугленый треугълникъ украсенъ съ квадратчета, които доказватъ че квадратъ на ипотенузѣтъ е равенъ съ сборъ тѣ на квадратытѣ на другытѣ двѣ страны, и го попыта: Что сж тѣзи пенджери? — Аргиръ каза и доказа. Слѣдъ него Дуле Гьоршевъ доказа поразителнытѣ свойства на Геометрическѣтъ съразмѣрность и т. н. т. Наѳанаилъ, като видѣ че вситѣ учители похвалихжъ дѣлото ми, опыта едного ученика отъ IV отдѣленіе: зашто се туря запята между *Възлюбленнаго сына* и *Исаака*? — Тоя урокъ не е неговъ, казахъ азъ; но е урокъ на класнытѣ ученицы: и то доказва че не е твоя работа да испитвашъ.

Секретаринъ тѣ Наѳанаиловъ, Стоянчо жителъ Щипскій или Скопскій (не помнѣхъ добрѣ) му мигнѣ съ очитѣ и го отведе отъ салѣтѣ на испытаніята. На благочестивитѣ Месокостраны Наѳанаилъ се оплака че азъ съмь го испѣдилъ изъ училището: тые го повѣрвахъ: Това бѣше истина, на кождо тѣ бѣхъ очевидци; но не знаехъ вситѣ причины на тѣзи постѣпкѣ: и тѣй дадохъ си отставкатѣ, както и въ словото си прѣди испытаніята, бѣхъ си ѣ далъ.

Колко чудно е, че отечеството, което никога и никждѣ не оцѣнява сыноветѣ си, и Гърцкый Владыка Мелетій, най непримиримый мой врагъ, цѣлы 18 годинѣ тѣрпѣли моитѣ уроцы, проповѣды, мѣмренія и укору, и никога не ме испѣдили; а пѣрвый българскый Митрополитъ, очакваный Мессій безчестно испѣжда Пѣрличева отъ татковинѣтѣ му! Рѣшихъ се да оттѣрсежъ прахъ тѣ отъ нозѣтѣ си и да идѣ въ Софій, дѣто споредъ писмото на Г-на В: Діамандіева, мнозина родолюбци ме канили да се заловѣ за каквѣто и да е литераторскѣ работѣ и ми обѣщавали всекаквы улесненія и помощи. Рѣшеніето бѣше твѣрдо; но срѣдства за пѣтуваніе ми липсувахъ.

Какво да се прави? Се условихъ въ Стругѣ. Тамъ, припомнихъ си ветѣхътѣ бѣдностъ и икономіѣ и, благодареніе на Г-на Іосифа Кавайовъ, въ еднѣ годинѣ спестихъ 4000 гроша. Двѣ хыляды оставихъ дома, съ другитѣ двѣ тѣргнѣхъ за въ Софій. Тамъ родолюбцитѣ, които ме канехъ, станѣхъ невидни; но Бурмовый кабинетъ ме назначи за Класный Наставникъ и прѣподавателъ на Еллинскый языкъ въ Габровскѣтѣ Гимназіѣ. Бѣше (ако добрѣ помнѣхъ) учебната година 1879/80. Тамъ, както и на всеждѣ, заради късогледіето си не добыхъ пріятели. Слѣдующѣтѣ годинѣ се запрѣхъ языкитѣ Латинскый и Еллинскый, за прѣподавателъ на които бѣхъ нарочно пратенъ (Гимназіята станѣ отъ Класическѣ Реална), и азъ се поканихъ за помощникъ въ народнѣтѣ Библиотекѣ.

Чтомъ влѣзохъ въ това зданіе се уплашихъ отъ мрачность тѣ и влажность тѣ му и пѣрвата ми работа бѣше да си дамъ отставкатѣ. Два мѣсеца чакахъ отговоръ на прошеніето си, но и буйно работихъ: На всичкитѣ книги въ Народнѣтѣ Библиотекѣ (освѣнъ оныя что бѣхъ въ Читалищнѣтѣ стаѣ) исписахъ заглавіята: Заповѣдано бѣше да сезначи на всекѣ книгѣ Авторъ тѣ, Науката, съ кождо той се занимава, годинѣтѣ и градъ тѣ дѣто се издаде, числото на страницитѣ ѣ и на томове тѣ ѣ, дали тѣ е една или двойна или тройна. Прѣди да свѣршѣхъ муднѣтѣ си работѣ, очитѣ ми заболѣхъ отъ постоянното пишенье. Най послѣ, Г-нъ Гюзелевъ съ увеличеніе на платѣтѣ ми, ме прати за учитель въ Бытоль, дѣто и самъ желаяхъ да идѣ. Въ вторѣтѣ годинѣ на учителствуваніето ми

въ Бытолъж, Св: Екзархія благоволи да увеличи платятъ ми още съ 600 Франка, а слѣдующѣтъ ме назначи въ отечеството ми, дѣто животъ тъ за мене бѣше не моженъ: Охридѣни възроптаха дѣто азъ получавамъ четверократно повече отъ колкото тѣ ми плащаха. Минѣлѣтъ годинѣ, както и настоящѣва 1884/5 учителствувамъ въ Солунъ, се наслаждавамъ съ добро здравіе и съ въспоминаніето на страданіята си, и се надѣвамъ че Богъ нѣма да допусне да оставѣ за скоро службѣтъ си.

Но и днесъ още проста срѣща съ който и да е жандармъ, или просто напомнюваніе звуковетѣ на еднѣ Арнаутскѣ пѣсенъ, която често звучеше въ кѣшлѣтъ, ми причиняватъ тръпки, отвращеніе, ужасъ.

Солунъ, 16 Априлъ 1884 — 1 Маія 1885.

Конецъ.